

17723

891.99

U-97

1913

2003

461

ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՕԳՈՒՏԸ

ԹՎ. ՏԵՐԱԲԱՂ

ՉՈՒՍ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

(ԳԱԽՈՌԻ ԿԵԱՆՔԷ ԱՌՆՈՒԱԾ)

ԱՐՏԱԴՐԵՑ

ՄԻԾԱՔ ԱՔԻ. ՍՈՒՐԵԱՆ

Թատրոնը Դպրոց մըն է,
Արուն աշակերտները ժողովուրդներն են:

Գ Ա Հ Ի Ր Է

Տպագր. ԵՂԻՇԷ ԹՈՐՈՍԵԱՆԻ

1913

2-1.99

L-97

191 99
4-97

ՄԻՈՒԹԵԱՆ ՕԳՈՒՏԸ

ՔԱՏՇՐԱԽԱՂ

ԶՈՐՍ ԱՐԱՐՈՒԱԾՈՎ

(ԳԱԻԱՌԻ ԿԵԱՆՔԷ ԱՌՆՈՒԱԾ)

ԱՐՏԱԴՐԵՑ

ՄԻԾԱՔ ԱՔՐ. ՍՈՒՐԵԱՆ

Թասրոնը Դպրոց մըն է,
Որուն աշակերտները ժողովուրդներն են:

Գ Ա Հ Ի Ր Է

Տպագր. ԵՂԻՇԷ ԹՈՐՈՍԵԱՆԻ

1913

Թատերական ներկայացումներու իրաւունք
Հեղինակին վերապահուած է,
եւ անոր ստորագրութիւնը չի կրող օրինակ-
ները անվաւեր են .

31474-64

822

202

ԽՈՐԻՆ ՏԱՐԴԱՆԱՑ

ԵՒ

ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ԱՌ

ԱՆՄՈՌԱՆԱԼԻ ԲԱՐԵՐԱՐԲ ԻՄ

ԱԶՆՈՒ ԱՇՈՒՔ ՊՕՂՈՍ ԵՒ ՊԵՏՐՈՍ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Վարժարաննուդ սեւեւն ներս, մտնելուս պէս շուտափոյր՝
Այք ու բենիս հետ մեկտեղ, Զեր անունը սովորեցայ,
Եւ այն օրէն սխաւդ, դրօշմեցի ես անփոյր
Անջնջելի տառերով վեհ անուննիդ արտիս վրայ:

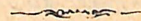
ՄԻՍԱԲ ԱԲՐ. ՍՈՒՐԵԱՆ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

ԵՐԿՈՒ ԽՕՍՔ

Յարգելի Ազգային հայր ,

Թէեւ ինձմէ առաջ բազմաթիւ կարող գրչի տէր
հայ բանաստեղծներ , գրագէտներ խօսած , գրած եր-
գած են ՄԻՌԻԹԵԱՆ կարեւորութիւնը , սակայն ես ալ
իմ կարգիս անոնց ծովածաւալ գաղափարին վրայ
ուժեղ մը , կաթիլ մը միայն աւելցնելու , եւ անոնց
մեծազորիկ կոչին՝ մեղմ ձայնով մը մասնակցելու
համար , փութացի գրիչս ձեռք առնել Ազգիս հանգէպ
ունեցած պարտականութեանցս ջնջին մէկ մասը կա-
տարելու յոյսով :

Ազգակիցներ ,

Երբ մարդ կը տեսնէ իր եղբոր մորթուիլն ու խոշտանգուիլը , իր հօր գանակոծուիլը , իր մօր անպատուընդիլը իր քրոջ առեւանգուիլը , պղծուիլն ու բռնի իսլամացումը , վերջապէս իր ընտանեկան սուրբ պատուոյն ոտքի կոխան ըլլալն ու բռնաբարուիլը , երբ ականատես կըլլայ իր տան քանդուելուն հին օճախին , հայրենի օճախին , մոխրանալուն ու աւերակ դառնալուն , ի՞նչպէս չի յուզուի , ի՞նչպէս չի զգածուի , ի՞նչպէս արիւնը եռ չելլէ ու վրէժ-խնդրութեան հրավառ բոց մը չի այրէ իր սիրտը , երբ իր ներսը ցամքած չէ հայի վրիժառու արիւնը , երբ իր ներսը թմրած չէ զգացումի ջրղը : Սակայն ցաւալի է ըսել թէ՛ այս ամենքին ականատես հայը լուռ կը մնայ . չի շարժիր բնաւ , որովհետեւ մարած է իր մէջ զգացումը , մարած է հօր ԿԱՄՔԸ , Չէ՞ որ քանի դարերէ ի վեր ստրուկ ծնանք , ստրուկ մեծցանք ու ապրեցանք եւ ստրուկ պիտի մեռնինք թեւեւ , եթէ ժամանակը մեզ չի փոխէ :

Հայեր , հայի դաւակներ , աչքերնիս արիւնի մէջ բացինք , ջուրի տեղ արեան մէջ լողացինք , անձրեւի տեղ դաշտերնիս արիւնով , հայի արիւնով ոռոգուեցաւ անհաշտ թշնամիին ձեռքով . սակայն մենք չի զգացինք , չի ցնցուեցանք , սառած մարմինի մը նման անզգայ մնացինք , երբ մեր անդամներն ալ իրարու ետեւէ կտրատեցին : Ի՞նչ , միթէ մենք , հայերս չէի՞նք կարող եւ նոյն իսկ հիմա չե՞նք կարող ազատուիլ , նետել իսպառ մեր վիզէն այդ գերութեան լուծը , անպատուութեան ժանգոտած չըղ-

թան , ու շնչե՛լ ազատ . ապրի՛լ ազատ : Ի՞նչ կը պակսէր մեզի , միթէ խեղճը , միթէ հարստութիւնը կամ աւելի ճիշդը ըսելով՝ դրամը , միթէ ուժը : Ո՛չ , հայեր , ո՛չ , այդ ամէնն ալ ունէինք . միայն երկու բան կը պակսէր մեզի , ԿԱՄՔ եւ ՄիՈՒԹԻԻՆ , որոնց միայն կը հետեւի ազատութեան իրականացումը : Ուրեմն մենք չունէինք ու չունեցանք ե՛ւ ԿԱՄՔ ե՛ւ ՄիՈՒԹԻԻՆ ե՛ւ ազատութեան գաղափար : Քսաներորդ դարուն մէջ մեծ ամօթ մըն է այս մեր ճակատին դրօշմուած , այդ լաւ գիտցէք , Հայեր :

« Մեր անցեալը տխուր է , իսկ ներկան ալ անոր շարունակութիւնը » ըսած է մեր անմահն Րաֆֆին : Այո՛ . այդ ճիշդ է . սակայն մենք պէտք է այդ առածը , այդ ասացուածը յեղաշրջենք , հիմնովին փոխենք վերջի նախադասութիւնը եւ ըսենք . « Մեր անցեալը տխուր է , այո՛ , բայց ներկան զուարթ եւ ապագան փայլուն պէտք է ըլլայ » : Ահա այս պէտք է ըլլայ մեր նշանաբանը , նպատակակէտը : — ՆԵՐԿԱՆՈՒՐԱԽ , ԱՊԱԳԱՆ ՓՆՅԼՈՒՆ : Բայց ի՞նչ միջոցով կարելի է ձեռք բերել այդ բաղձացուած նշանաբանը , պիտի հարցնէք ինձ թերեւս շատերդ : Պատասխանը շատ պարզ եւ շատ դիւրին է — ՊԵՏԻ ի ՄԻԱԲԱՆԱԾ , ՄԻԱՑԱԾ ԳՈՐԾԵՆՔ շարունակ : Ասկէ ետք պէտք է լաւ հասկնանք թէ միշտ ու ամէն տեղ « ՄԻՈՒԹԻՆԸ ԶՕՐՈՒԹԻՆ Է » , ճիշդ այս աստուածային պատգամը բացատրելու համար գրեցի այս թատերախաղը , որուն ՆՊԱՏԱԿԸ ուրիշ բան չէ , բայց եթէ նոյն իսկ բեմի վրայ ներկայացնելով այն պարագաներն ու ժամանակները , որոնց մէջ ապրեցանք ու կ'ապրինք դեռ , դուրս բերելու ու դրական կերպով ապացուցանելու թէ Միութիւնը ի՞նչպէս կը գործէ ու կը յաջողի . եւ բացորոշապէս հասկցնելու համար մեր կարգ-

մը խուլ ու կոյր « ահա՛ն առես » ներուն , որոնք դժկա-
մակեցան թեւ ու թիկունք ըլլալէ . սիրտ սրտի ,
ձեռք ձեռքի տալէ գաղափարական մարտիկներուն ,
Շատ լաւ հասկնալու ենք , Հայե՛ր , մեր ասկէ վերջի
կատարելիք գերը , Օտարներու կողմէ մեզի , մեր
ճակտին նետուած արատը « թէ ճագարի նման վախ-
կոտ , մորթուող ոչխարի նման հեղ են »ը սրբե՛նք ,
ու ցուցնենք թէ , եթէ ուզենք , ճագարը՝ վազրի՛ ,
ոչխարը՝ մսագործի կրնանք փոխել : Ահա , ասկէ ետք
յարգելի ազգակիցներ , այլեւս չըսենք « եթէ ու-
զենք » ը այլ ըսենք « կուզենք » ,

Վերջացնելով խօսքս , կը մաղթեմ որ դժբոկս
առաջագրուած նպատակին լաւ ծառայէ : Այս պիտի
էլլայ իմ բովանդակ միտթարութիւնս :

Հեղինակը

Մ . Ա . Ս .

Ա Ն Ձ Ի Ն Ք

1. — Յունան աղբար
2. — Սառա խաբուն
3. — Կայծակ — Յունանի եւ Սառայի մեծ տղան
4. — Սխալ » » » կրտսեր »
5. — Խաչիկ աղբար
6. — Աննա խաբուն
7. — Թագուհի — Խաչիկի եւ Աննայի աղջիկը
8. — Կարօ — Կայծակի ընկերը
9. — Սերոբ » »
10. — Խան Հասան Խան
11. — Ապսուղլան
12. — Հիւսէյին
13. — Մըսափա
14. — Դրացիներ . կիներ , եւ այլն :

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՄԻԼ Դ.

ԽԱԶԻԿ ԵՒ ԱՆՆԱ

ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ ՏԵՂԻ ԿՈՒՆԵՆՍՅ ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԳԱՒԱՌՆԵՐԷՆ ՄԷԿՈՒՆ՝ ԲԱԻԱԿԱՆ ՀԱ-
ՐՈՒՍՏ ՏԱՆ ՄԸ, ՃԱՇԱԿԱՒՈՐ ԶԱՐ-
ԴԱՐՈՒԱԾ ՍԵՆԵԿԻՆ ՄԷՋ, ԽԱ-
ԶԻԿ ԱՂԲԱՐ ԵՒ ԱՆՆԱ, ԽԱ-
ԹՈՒՆ ՔՈՎԷ ՔՈՎ ՆԸՍ-
ՏԱԾ ԵՆ, ԹԱԳՈՒՀԻՆ
ՏՈՒՆԸ ԶԷ,

ԽԱԶԻԿ. — (Սիկառիմ մուխը դուրս փչելէն
յեզոյ կրսէ Աննային)։ Աննա՛ս, վերջապէս այս
օրն ալ պիտի տեսնենք։ Դեռ ցուրտ չիրմին
գիրկը չի հանգչած ու աչքերնիս չի փակած
այս գործն ալ վերջացնենք, անկէ ետքը ի՞նչ
կըլլայ թո՛ղ ըլլայ։

ԱՆՆԱ. — Դուռն ալ ինծի պէս կը մտածես

եղեր մարդուկս, Բանի այդ խօսքը խօսուեր է կարծես թէ մեծ գանձ մը գտեր եմ ու սրտէս կուրախանամ, և շատ անգամներ ատոր վրայ կը մտածեմ: Ինծի այնպէս կը թուի թէ՝ բոլոր ինծի հանդիպողներն ալ զիս պիտի շնորհաւորեն:

ԽԱՉԻԿ. — Տղան տեսած ես, կը հաւնի՞ս փեսացուիդ:

ԱՆՆԱ. — Ի՞նչպէս չէ, առանց տեսնելու տղան ազլի՞կ կուտամ իրեն և մինչև որ սիրտս չի սիրէ գռնէս նե՞րս կը մտցնեմ զայն: «Վերջին զվըռումը անօգուտ է» կըսէ առածը չե՞ս գիտեր:

ԽԱՉԻԿ. — (Խնդալով) Է՛հ, կը հաւնի՞ս ալ:

ԱՆՆԱ. — Ո՛հ, հաւնելն ալ խօսք է, Թագուհիս աշխարհ գալէն ի վեր սրտիս մէջ այդ քաջ տղան որոշեր էի ինծի փեսացու, և ատանկ ալ եղաւ: Երանի՜ թէ բոլոր սրտիս բազմանքներն ալ այդպէս կատարուէին:

ԽԱՉԻԿ. — Ես ալ տեսած ու հաւնած եմ տղուն, իրաւ որ Թագուհիս արժանի է Կայծակին: Երկուքն ալ կարծես իրարու համար ստեղծուած են: Կայծակը իր նմանը չունի ոչ մէկ տեղ, Թագուհիս ոչ մէկ աշխարհի մէջ: Այդ ի՞նչ վայելուչ կերպարանք, ի՞նչ գեղեցիկ գէմք, ի՞նչ հմայիչ ու դիւթիչ նայուածք է և որչափ քաղցրախօս է ազլիկս: Աստուած ալ գիտէ որ իր այդ սքանչելի յօրինածը Կայծակէն զատ ոչ մէկուն կը վայլէր գրկել:

ԱՆՆԱ. — (Քրիկն ծակէն խնդալով) Դուն շատ աղէկ կըսես, շատ ալ յարմար կը զատես իրարու, սրտիդ մէջ այդ ուրախութիւնը ունիս, գիտեմ, սակայն՝ տեսնենք թէ անոնք ալ այդպէս պիտի խորհի՞ն, իրենց խօսքերուն վրայ հաստատ պիտի մնա՞ն:

ԽԱՉԻԿ. — Այդ ալ խօսք է որ կըսես Աննա: Այսօր Յունան աղբարը զիս տեսաւ շուկայէն վերադարձիս, շատ խօսեցաւ այդ նիւթին վրայ և ըսաւ թէ՝ «ճիշտ այս իրիկուն անպատճառ պիտի գանք նշանախօսութիւնը կատարելու համար»:

ԱՆՆԱ. — Բայց ու՞ր է, ինչո՞ւ չեկան: Կ'եղի թէ գործերը շատ են, բայց ինչո՞ւ գործերը մինչև հիմակուայ թողած են, անշուշտ այլևս չպիտի գան:

ԽԱՉԻԿ. — Այդքան մի՛ աճապարեր սիրելիս, համբերէ քիչ մը, ժամը Յին հազիւ կուգան, և լաւ վստահ եղիր թէ Յունան աղբարս իր խօսքէն ետ դարձող մէկը չէ: Նա ուրիշներու պէս սնամէջ գլուխ ալ չէ, անոր խօսքը է, և ըսածը՝ ըսած: Քաղաքիդ մէջ անոր նմանը կրնա՞ս գտնել, և թէ ինչո՞ւ խոստմնադրու՞մ ըլլայ, քանի որ ինքն ալ ինծի պէս մազերը ճերմկեցուցել, աչքի լոյսը հատցուցեր է ու դեռ տղուն նշանտուքն ու հարսնիքը նոր պիտի տեսնէ: Դիտե՞ս թէ հօր մը համար ի՞նչ

մեծ երջանկութիւն է զաւակ կարգել, հարս ու
թոռներ ունենալը:

ԱՆՆԱ.— Ես ալ գիտեմ որ այդպէս է,
բայց մոռցար մօր մը ուրախութիւնը պատ-
մել:

ԽԱՉԻԿ.— Ես հայր եղած եմ. որով մինակ
հօրը զգացածը կրնամ պատմել: Մօր մը զգաց-
ման պատկերացումն ալ քեզի կը թողում: Սա-
կայն թէյ, սուրճ, օղի և անուշեղէնները պատ-
րաստած ես: Ա՛լ գալու ժամանակնին մօտե-
ցաւ: Հիմա թերեւս դուռը բաղխեն հիւրերս:

ԱՆՆԱ.— Ամէն բաներն ալ պատրաստած
եմ, դուն անհոգ եղիր:

ԽԱՉԻԿ.— Ե՛լ ներս գնա, ինծի գաւաթ մը
օղի բեր և սուրճին ու թէյին ջուրն ալ տաք-
ցուր որ վերջը շատ նեղութիւն չի կրես:

ԱՆՆԱ.— Աղէկ որ ըսիր, օղի մը խմէ որ
հիւրերուդ հետ խօսած ատեն լեզուդ բացուի,
որ աղէկ աղէկ խօսիս, բայց նայէ որ գոհ թո-
ղուս զանոնք:

ԽԱՉԻԿ.— Դուն իմ կողմէս հանգիստ եղիր,
ես անոնք գոհ կը թողում, սակայն դուն ալ
գաւաթ մը օղի խմէ որ քու ալ լեզուդ բաց-
ուի, մէկ իմ խօսելովս ի՞նչ կըլլայ, դուն ալ
պատրաստուի որ իմ յոգնած ատենս ինծի օգ-
նութեան հասնիս, տեսնեմ զքեզ, լաւ լաւ
խորաթէ, աղէկ մտածելով խօսէ, և չըլլայ որ
անկարեւոր նիւթերու վրայ դարձնես խօսքիդ:

Թեւը, վերջը կըսեն թէ «մայրն ի՞նչ է որ աղ-
ջիկն ալ ինչ պիտի ըլլայ»: Ինչմէ աւելի քու
զրուցելդ կարեւոր է, որովհետեւ աղջիկդ քու
քով մեծցած, քու խօսքերդ ու գործերդ սով-
որած, քու բնաւորութենէդ օրինակ առած է:
Մայրը աղջկան մեհեմկ թաշիմն է կըսեն չե՞ս
գիտեր:

ԱՆՆԱ.— Եթէ անանկ է, թող սր ամէն
բան ուղածիս պէս ընեմ ու կարգադրեմ, և
լաւ վստահ եղիր թէ հիւրերս զարմացմամբ ու
ապշահար դուրս պիտի ելլեն: (Ոսփի կեղծեալ
նետեսն զաւար մը օղի թերեւոյ խաչիկ աղբօր
կոտայ ըսելով): Ա՛ռ գաւաթ մը օղիդ ու խմէ:

ԽԱՉԻԿ.— Ապրի՛ս, տուր որ խմեմ ան-
գամ մը (Ձեռքը երկնցնելով զաւարը կառնէ ու
կը խմէ), օ՛ֆ, ի՞նչ անուշ է եղեր: (Յետոյ դեմ-
քը Աննային կողմը դարձնելով կըսէ): Ա՛լ
մեռք խօսքերնուս ծայրը բռնած գնացինք,
աղջիկը մոռցանք: Ու՛ր է Թագուհիս (զստնա-
ցունով) չուտ ըրէ, չըլլայ թէ գլխուն ջուր մը
լեցնեն գիւղացիները...: Թողունք գիւղացոց
տղաքը (ձայնը կամացցնելով) Հասան Խանին
զազան ծառաներն ալ մըջիւնի նման կը վըխ-
տան, մութ ատեն կը թափառին սինլքոր շու-
ներու պէս փողոցէ փողոց կարենալ ֆլաս մը
հասցնելու համար հայոց: Կրնայ ըլլալ թէ մեր
աղջիկն ալ տեսնելով, նէ ալ մեր ձեռքէն
խլնն ու տանին: Ի՞նչ կրնանք ընել, օրը զօ-

րաւորին է : Չար գաղանը եթէ գիտնայ թէ մենք այսպէս գեղեցիկ աղջիկ մը ունինք , այս օրուընէ իսկ մեզմէ կը խլէ մեր հոգու հատուրը ու բռնի կիսլամացնէ :

ԱՆՆՍ. — Մարդ , ի՞նչ կըսես (գաւազնու մով երկանը երեսը կը նայի) բերանդ բարեւոյնով բաց , դու հիմակուընէ սկսար սիրտս դող հանել : Ի՞նչ ըսել է աղջիկ բախցնել , բռնի իսլամացնել , առանց հօրը մօրը կամքին , ո՞ր դարու մէջ կ'ապրինք . . . : Եթէ չտամ աղջիկս դարձեալ կը տանին :

ԽԱՉԻԿ. — Դու ալ կեցեր մանուկի խօսքեր կը խօսիս . հասան խան ըսել ու գիւրութեամբ վրայէն անցնի՞ր կըլլայ : Իր անունը լսողները վախերնէն կը մեռնին , Բռանկ , Դելի-ձոր , Դափան , Խամաի , Չուլալ , Թիրակ , Չորլու և ճանիկ գիւղերը բոլորը այրեց , Ժողովուրդը սրէ անցուց իրեն խօսքը մերժած և հրամանը չկատարած ըլլալնուն համար : Կուզե՞ս որ հարիւրէ աւելի աղջիկ համբամ , որոնք իր չար ու կատաղ կամքին ու կիրքին զո՞յ գնացած են : Ուր որ գեղեցիկ մը տեսած է՝ անմիջապէս գաղանաբար իր կինը ըրած է , և հիմա ո՞վ գիտէ քանի՞ քանի՞ իսլամի քօղի տակ քրիստոնեայ կիներ կը պահէ իր հարէ մին մէջ : Իր շան կամքն ու չար իղձերը կատարելու համար՝ ունի հարիւրաւոր զինուած պաշի-պօզուֆներ , ուրոնք իբր նստուածային պատգամ կ'ընդունին

իրենց խանի ամենապզտիկ հրամաններն իսկ :

ԱՆ. — Բայց այդ պաշի-պօզուֆները միշտ պատրաստ ունի՞ր ձեռքին տակ այդ հասան խան ըսած շունդ :

ԽԱՉԻԿ. — Այո՛ , այո՛ , եթէ անոնց պէտքը զգայ՝ մէկ անգամով հազարաւորներ կը հաւաքէ իր գլուխը ու անոնցմով իր գործը առաջ կը տանի : Ահա այդ արջի թօթիւններով , շան լակոտներով , քանի՞ քանի՞ մայրեր անգաւակ , քանի՞ կիներ այրի , քանի՞ հարսեր անփեսայ թողուցած է : Ատոր քարացած սիրտը ո՛չ աղաչանքը , ո՛չ լացն ու կոծը , ո՛չ մօր արցունքը և ո՛չ ալ ծերին մղձկտանքներն կրրնան կակղոյցնել :

ԱՆ. — Եւ այդ շան ծնունդը ի՞նչ բանով կրնան ետ կասեցնել իր չար նպատակէն :

ԽԱՉԻԿ. — Ոչի՛նչ և ոչի՛նչ : Միայն իր կամքը , ինքն է իր տէրը , ինքն է իր Աստուածը : Պարսից Շահն անգամ կարող չէ անոր ըրածին վրայ դանգաժել : Բայց գիտե՞ս մեզի ի՞նչ կը մնայ ընել , միշտ զգուշութեամբ ապրիլ ու քղանցքնիս անգամ ցոյց չտալ անոր , այդ վայրագ յովազորդիներուն : Բայց շուտ ըրէ՛ , չտալիսօ՛ս , դարձեալ երկարացուցինք մեր խօսքը . զնա՛ թագուհիս բեր , աղուոր մը հազցուր , զարդարէ՛ որ իր կեսընդ ու կեսըրի առջև ելած ատեն շատ աղուր , կոկիկ , հմայող ձև մը ունենայ :

ԱՆ.— Իմ աղջիկս արգէն պարզօրէի ըլ-
գեստի մէջէն ալ հմայող ու գիւթիչ գիւրք մը
ունի, ա՛լ ո՛ւր մնաց թէ զարդարուած վիճակի
մէջ. (ըսելով դուռէ կերպէ երթալ աղջիկը բերելոյ
համար) .

ԽԱՉԻԿ.— (Առանձնիկ) Յունան աղբօրը
խօսքին նայելով այսքան չափտի ուշանալին .
արգեօք ի՞նչ պատահեց (Ժամացոյցը կը հանէ
ու ակնոգը աչիկն դնելով, մտնելով կսկսի
համրել 12, 1, 2, 3.) Ժամը երեքն է գը-
տեր . . . դեռ չեկան . . . մեր կինն ալ կասկա-
ծելու իրաւունք ունէր . . . որովհետեւ այսքան
ուշ տոնն նշանաւորի չեն երթար . . . ան-
պատճառ բան մը պատահեց ասոնց (աշխարհ
դէմք մը առնելով) Օ՛հ, նստելէն ծունկերս ալ
յողնեցան . . . ելլեմ քիչ մը պտտիմ հըլա .—
(կրսէ ու ոտի կերպէ, ձեռքը ետին կապած կը
պտտի սենեակին երկայնքին, պատշաճ վրայ,
պատշաճէն դուռն անցնելով ու նորէն կսկսի) .
Իշխէ ասանկ է մեր գործը, պէ հէյ աղբար,
եթէ պիտի գաք, եկէք ու լմցէք, և եթէ
չպիտի գաք, գոնէ մեզի լուր մը տուէք, սա
կամ նա գործը ունենալնու համար չափտի
կրնանք գալ այսօր . . . Դէհ հիմա հոգի բեր
որ դիմանայ . . . իրենց չի գալէն անցանք մեզ
ալ անքուն ու անհանգիստ կը թողուն : Մարդ
Աստուծոյ քիչ մը մտածել գիտցէք (երթալ գալը)

կը շարունակէ եւ կսկսի բարկացոս դէմք մը
ստանալ) Հը՛, հը՛. քիչ կը մնայ, որ ելլեմ
մարդը դրկեմ ու ըսեմ թէ՛ ա՛լ մի գաք . ես
աղջիկս չափտի նշանեմ . . . Բայց այդ ալ ի՞նչ-
պէս ըսեմ, այլեւս վերջը միթէ կարելի՞ է
կայծակիս պէս փետայ մը գտնել : Ատանկ քաջ
մը գիշեր ցորեկ ճրագով փնտռելով կարելի չէ
գտնել : Ո՛չ, ո՛չ . այդ անխոհեմութիւնը գոր-
ծել կարող չեմ . քիչ մըն ալ համբերեմ . աշ-
խարհքի գործ է, այս ալ կը լմնայ : (Այս
միջոցին Աննա եւ Թագուհին ներս կը մտնեն
խնդալով . Խաչիկ անոնց կողմը դառնալով կը
հարցնէ) Ի՞նչու կը խնդաք . ի՞նչ կայ . ի՞նչ
տեսաք . պատմեցէք նայիմ :

ՏԵՄԵԼ 2 .

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԹԱԳՈՒՀԻ

ԱՆՆԱ.— Ինչ պիտի ըլլայ, Մըկոյէնց Ան-
թառամը թոնիրին մէջ հաց կողած տեղը, մէ-
կէն ի մէկ մէջը ինկած է, բայց չէ վառուել :
ԽԱՉԻԿ.— Չարմա՞նք է, ինչպէս կըլլայ որ
թոնիրը կիյնայ ու չի վառուել :

ԹԱԳՈՒՀԻ. — Հայրիկ, հազիւ թէ Անթառաժը թոնիրը ինկաւ, անմիջապէս դուրս բաշեցինք հանեցինք, իր աղկան հետ:

ԽԱՉ. — Դուք ուր էիք որ անմիջապէս օգնեցիք իրեն:

ԹԱԳ. — Կատարինէն և ես թոնիրին գլուխը նստած էինք՝ երբ նէ թոնիրը ինկաւ: Ասկէ զատ՝ մէջն ալ շատ կրակ չիկար:

ԽԱՉ. — Է՛յ, աղջիկս, ա՛լ ի՞նչ եղաւ, ո՞վ կար, ո՞վ չկար, ո՞վ եկաւ գնաց:

ԹԱԳ. — Ամէն օրուան հաց բացող գործաւորուհիները, սակայն Անթառաժին թոնիրը էյնալէն քիչ առաջ, երկայնահասակ, թանձր ու սև պելերով, գլուխն ու վիզը փառթումը մէկը եկաւ ներս մտաւ, բայց բռնաւ չի խօսեցաւ . . . :

ԽԱՉ. — Պատմէ նայիմ՝ ուրիշ ի՞նչ ըրաւ այդ անձանթը:

ԹԱԳ. — Դրանք առջև կեցաւ (ձեռքով դուռը ցուցնելով) բոլոր կիներուն ալ հետաքրքրութեամբ նայեցաւ իբր թէ կուզէր զանոնք ճանչնալ:

ԽԱՉ. — Քեզի ալ նայեցա՞ւ աղջիկս:

ԹԱԳ. — Ինծի նայելը չեմ գիտեր Հայրիկ, բայց անոր մեկնեւէն յետոյ Արաքսին ըսաւ թէ՛ քեզի շատ երկարօրէն նայեցաւ, ուրովհետեւ ճրագը ճիշդ քու գէժդ գրուած էր:

ԱՆ. — Չի գիտցաւ թէ ո՞վ էր ան, աղջիկս, հայ էր թէ պարսիկ կամ քիւրտ:

ԹԱԳ. — Ի՞նչ գիտնամ թէ ով էր. մայրիկ, բնաւ չի խօսեցաւ և ես ալ ռաշադրուած թիւն չըրի որ գոնէ երեսըս միւս կողմը դարձնէի (Խաչիկ այս պահուն եղելու իսկին հասկնալով մտածել կսկսի): Դուրս կը զարնուի երկու անգամ, եւ մնայր կերպայ դուռը բանաւ, աղջիկն ալ քովի ուրիշ դռնէ մը ներս կերպայ:

ԽԱՉԻԿ. — Աննա՛, Աննա՛, գուռը ծեծողը ո՞վ է:

ԱՆ. — (Դրսէն կրսն) Յուսան աղբարն ու Սառա խաթունն են:

ԽԱՉ. — (Ոտքի ելլելով միևիւր անձեակի դուռը կերպայ) Հրամեցէ՛ք, հրամեցէ՛ք, ներս հրամեցէ՛ք, (ձեռքով անձեակի ցուցնելու նշան մը րնելով հիւրերը ներս կուգան Աննայի առաջնորդութեամբ):

ՏԵՄԷԼ 3.

ԵՐԿՈՒ ԽՆԱՄԻՆԵՐԸ

ՅՈՒՆԱՆ ԵՒ ՈԱՌԱ. — Բարի իրիկուն Խաչիկ աղբար, բարի իրիկուն Աննա խաթուն. (քսելով Խաչիկ աղբոր ձեռքը կը թօթուեն):

ԽԱՉԻԿ ԵՒ ԱՆՆԱ. — Աստուծոյ բարին լինայ ձեր տունը, բարի եկաք (նորեկներուն քնւերէն ֆաշելով) տա պէս վեր հրամեցէք (կրսէ Խաչիկը, Յունանը ֆիշ մը առաջ կերտայ ու կրնասի, Խաչիկ նորէն կրսէ) : Ճանրմ, տա՛ բրդէ մինտէրին վրայ նստէ որ հանգստանաս : Դուն ալ ինծի պէս ծեր ես, ալ հիմա մենք պէտք է որ կակուղ ու թանձր միւսկուլներու վրայ նստինք որ տաքնանք, (այս Գաւրուն Աննան դուրս կելլէ) :

ՅՈՒՆ. — Ատանկ է, այո՛, բայց տեղս աղէկ է, դուք հանգիստ եղիք : (Բիշ մը ինքզինքնը շօկելէ յետոյ) : Անշուշտ հիմա դուք պիտի ըսէք թէ շատ ուշացաք :

ԽԱՉ. — Քաւ լիցի, ինչո՞ւ ըսենք այդպէս, հրամանը ձերն է : Երբ ուզէք կրնաք դալ, ձեր և ձեզի նմաններուն համար մեր գուռը միշտ բաց է, ատոր համար անհանգիստ մի ըլլաք :

ՍԱՌ. — Ներողութիւն ուշ եկած ըլլալ. նուս համար. Խաչիկ աղբար, կան պարագաներ որ երբեմն մարդիկ իրենց պարտականութիւնը կատարելէ կը թերանան ակամայ :

ԽԱՉ. — «Լաւ է ուշ, քան երբէք» կըսէ առածը, գործուն կատարուիլն է կարեւորը, ուշ կամ կանուխը հոգ չէ :

ՍԱՌ. — Ի՞նչ ընենք մենք ալ ուզեցինք որ կանուխ գանք սակայն չեղաւ այդպէս :

ՅՈՒՆ. — Դիտէ՞ք թէ մենք ինչո՞ւ ուշացանք այսօրան :

ԽԱՉ. — Չէ՛, ուրկէ պիտի գիտնանք :

ՍԱՌ. — Մեր զրացիներէն մէկը այսօր դաշտէն վերադարձած ատեն, քանի մը քիւրտ աւազակներ վրան կը յարձակին, Հայլօ ձորին մէջ աղէկ մը կը ծեծեն, կը կապեն ու հոն կը ձգեն խեղճ մարդը, և յետոյ անոր ձին, էշը, գոյգ մը եզը և երեք զոյգ կովերը կը քշեն ու կը տանին (միւսները ուշի ուշով մը՝ ինչ կըմնեն) :

ԽԱՉ. — (Անհանգստութեամբ) Է՛յ, յետոյ ի՞նչ եղեր է թշուառ մարդը :

ՍԱՌ. — Այդ մարդուն կինը՝ տեսնելով որ էրկը չի գար, եկաւ կալծակին աղաչեց որ երթայ փնտռէ ու տուն բերէ, ուշ ատեն էր երբ տուն վերադարձան : Մենք ալ ստիպուած գնացինք քիչ մը մխիթարեցինք խեղճերը : Ահա տուն մըն է որ փճանալու վրայ է :

ԽԱՉ. — Օ՞ք, օ՞ք, այս վատ ու կատաղած գազանները երբէք չպիտի թողուն որ մենք հայերս՝ հարստանանք, մաշի ու միւլի տէր ըլլանք :

ՅՈՒՆ. — Այս ազգը պարզապէս ծոյլ ու պօրտաբոյծ է : Ժողովուրդը հացկատակ, ալքածակ, անկուշտ բարբարոսներէ բաղկացած է : Հայը կը ցանէ իրենք կը հնձեն, հայը կը

տնկէ իրենք կը կտրեն , լաւ գիտցէք որ եթէ հայը չըլլալ , ատոնք այդ սինլըոր բարբարոսները՝ վայրկեան մ'ալ չեն կարող ապրիլ : Հայրն է որ ատոնց շունչ ու հոգի կուտայ :

ԽԱԶ. — Ճշմարիտ է , ճշմարիտ է ըսածդ . (գլուխը շարժելով) բայց ե՞րբ արդեօք , ո՞վ Աստուած , այս գիշտօղիներուն սուր ճիրաններէն մեզ պիտի փրկես : Այս ի՞նչ է մեր քաշածը . . . :

ՍԱՌ. — Ձե՛մ գիտեր թէ մեր մեզքն ի՞նչ է որ ասանկ միշտ Դամոկլեան սուրի տակ կ'ապրինք : Հին ատենները յանցաւորները միայն ստիպուած էին մնալ մինչև որոշեալ ատեն մը . իսկ հիմա մենք մեր ամբողջ կեանքի տեղդութեան մէջ հարկադրուած ենք կենալ : 600 տարիէ ի վեր գիշեր թէ ցորեկ ահ ու դողի մէջ կ'ապրինք , մտածելով թէ ահա հիմա կը ջարդեն ահա վաղը : Կերևի թէ Աստուած ալ մեզմէ երես դարձուցած է :

ՅՈՒՆ. — Ճակատնուս զՎրայ ի՞նչ որ գըրուած է անիկա կը տեսնենք : Մե՞նք պիտի մտածենք ատոր վրայ : Աստուած թող մտածէ իր հաւատացեալներուն վրայ . Մենք հիմա գանք մեր խօսքին . սակայն Աննա խաթուներ ու՞ր է : Մենք չառ հոս չենք կրնար կենալ . թող գայ . որ քիչ մը տեսակցինք , մի քանի խօսք ունինք ըսենք ու անցնինք երթանք :

ԽԱԶ. — Եթէ պիտի երթայիք ինչո՞ւ եկաք , մի՛ աճապարէք այդքան :

ՍԱՌ. — Հըլէ դուն կանչէ , թերեւ կը կենանք :

ԽԱԶ. — (Ոսփի կ'ելլէ , դրան կը մօտենայ ու կը կանչէ) . Աննա՛ , դու՛րս եկուր , քեզի ջուխտ մը խօսք ունին ասելիք հիւրերս (Աննան ներս կուգայ ժպտուն դեմքով մը) :

ԱՆ. — Ներողութիւն , քիչ մը ուշանալուս , կարևոր գործու մը համար ներս երթալ ստիպուած էի : Հիմա դուք հրամայեցէք և ես պատրաստ եմ կատարելու :

ՅՈՒՆ. — Հրամայելու եկած չենք , այլ խորհրդակցելու միտին :

ԽԱԶԻԿ ԵՒ ԱՆ. — Պատրաստ ենք :

ՅՈՒՆ. — Ինչպէս գիտէք , աշխարհի վրայ մարդիկ միշտ զոյգ կ'ապրին . աշխարհի ըստեղծմանէն մինչև հիմա զոյգ ապրած են ու դեռ պիտի ապրին : Դա բնական օրէնք է Աստուծոյ սահմանուած , և այդ ոչ թէ միմեկ մարդոց սեփական է , այլ բոլոր անասնոց և թռչնոց համար ալ է : Այդ զոյգը ընտանիքն է , և հիմա մենք ալ կուզենք որ ձեր հրամանով , բարի կամքով ու հաճութեամբ ձեր աղջիկը մեր զաւակին կնութեան տաք , վասնզի մենք զանոնք իրարու շատ յարմար դատած ենք և անշուշտ դուք ալ յարմար պիտի դատէք :

ԽԱԶ. — Քանի որ դուք լաւ դատած էք և չէք ուզեր մեզի չաշխիք, մենք ալ կը համակերպինք ձեզ հետ, որով ըսած առաջարկնիդ ալ ընդունուած է իմ և իմ կնոջս կողմէ : Ատանկ չէ՞, կնի՛կ :

ԱՆ. — Այո՛, այո՛, քանի որ դուք ելեր մինչև հոս եկեր էք, ա՛լ կրնա՞նք ձեզ ձեռնունայն ու կոորուկ սրտով ետ ճամբել :

ՅՈՒՆ. Ե՛ի ՍԱ. — Շնորհակալ ենք, շնորհակալ (խնդրով) :

ՅՈՒՆ. — Ուրեմն, ա՛ռ աս՝ պահէ քովդ իբր նշան մեր խօսքերու հաւատարմութեան ու հաստատութեան (քաշկիկնակի մը մէջ փափքուած բան մը կը դնէ Աննայի գիրկը) :

ՍԱ. — Կարելի՞ է որ անգամ մըն ալ մեր հարանցուն տեսնէինք ու յետոյ մեկնէինք : Սա ալ լաւ գիտցէք որ՝ չաբաթէ մը ամէն բան լմնցած պիտի լլլայ :

ԱՆ. — Այդչափ շուտ. (ըսելով Աննան կ'երթայ որ աղջիկը բերէ) :

ԽԱԶ. — Թէև մեր կնոջ քիչ մը դժուար պիտի ըլլայ, սակայն ի՞նչ ընենք Աստուծոյ կամքըն է, երբ ալ որ ըլլայ պիտի տանիք : Է՛հ ի՞նչ ընենք, հրամանը ձերն է, ուզած ատեննիդ մենք պատրաստ ենք :

ՅՈՒՆ. — Է՛հ, Խաչիկ աղբարս, սա կեանքի խնդիր է, ո՞վ գիտէ թէ վայրկեան մը ետք ողջ պիտի մնանք : Մենք ալ շուտ ըլլալուն կը

փափաքինք, որ դեռ սե հոգուն չի յանձնուած գոնէ այդ մէկ ուրախառիթ օրն ալ տեսնէինք, վասնզի գիտէք որ ալ մեր վայրկեաններն իսկ համրուած են. մահու հրեշտակը իր սուր մանգաղը սրած է մօտալուտ մեզ հնձելու համար :

ԽԱԶ. — Եթէ մեռնելու օրերնիս գիտնայինք՝ ո՞վ գիտէ ինչե՛ր պիտի ընէինք . . . :

ՅՈՒՆ. — Այդ ստույգ է, բայց գիտէ՞ք թէ ատոր մէջ ալ որչափ անպատեհութիւններ կան :

ԽԱԶ. — Հասկցայ, հասկցայ միտքդ, աղէկ է որ չենք գիտեր . . . :

ՏԵՄԻԼ 4.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԹԱԳՈՒՀԻ

(Աննա եւ Թագուհի ներս կը մտնեն ու կամաց կամաց կը յառաջանան Յունան սղոր մօտ, Թագուհին անոր քարեգալուս մաղթելու համար :

ԹԱԳ. — (Կամաց մը գլուխը խոնարհեցնելով կըսէ) Բարի էք եկեր :

ՅՈՒՆ. — Օրհնեա՛լ ըլլաս զաւակս, տեսնեմ թագդ ու պսակդ, Բարձրեալն Աստուած

օրերդ հազար ընէ . ուրախ ու երջանիկ օրեր
տեսնէք տղուս հետ : (Ոսֆի կեղծեալն ու հարսըն-
ցունն վիզեն ոսկեայ մաշեալ մը կը ձգէ . եւ
դեռ չի մեկնած Սառան հարսին կը փափրուի
ու կըսէ) .

ՍՍՈՒ. — Ապրիս զաւակս , ըիչ օրէն դուն
իմ ուրախութեանցս աղբիւրը պիտի ըլլաս ,
կայծակիս ու քու օրերդ երկնից աստղերուն պէս
անհամար ըլլան : (Բակունդեն յետոյ երկուքը
մեկտեղ) :

ՅՈՒՆ. ԵՒ ՍՍՈՒ. — Մնաք բարձր , (դուրս
կեղլեն) :

(Վարագոյրը կ'իջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

ՏԵՍԻՒ 1 .

ԹԱԳՈՒՀԻՆ ԿԵՐԱԶԷ

ԲԵՄԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԷ ՆԵՋԱՄԵՆԵԱԿ ՄԸ , ՄԱՔՈՒՐ
ՈՒ ԿՈԿԻԿ , ՈՐՈՒՆ ՄԷԿ ԱՆԿԻՆԸ ԶԳՈՒԱԾ Է ԱՆ-
ԿՈՂԻՆ ՄԸ : ԱՆՈՐ ՔՈՎ ԿԱՅ ՍԵՂԱՆ ՄԸ ՎՐԱՆ
ԴՐՈՒԱԾ ՀԱՅԵԼԻ ՄԸ . ՍԱՆՏՐ ՄԸ ԵՒ ՎԸՐ-
ՁԻՆ ՄԸ : ԹԱԳՈՒՀԻՆ ԳԻՇԵՐԱՆՈՑՈՎ ՄԻՍ-
ՄԵՆԱԿ ԱՆԿՈՂՆԻՆ ՄԷՋ ՆՍՏԱԾ . ՄԱ-
ՋԵՐԸ ՑԻՐ ՈՒ ՑԱՆ ԶԳԱԾ ՈՒՍԵ-
ՐՈՒՆ ՎՐԱՅ , ԽԵԼԱՅԵՂ ՈՒ
ՈՒԺԱԹԱՓ ԿՍԿՍԻ
ԽՕՍԻԼ .

ԹԱԳ. — (Միայնակ) ՕՖ , օՖ , Աստուած
իմ . այս ի՞նչ գէշ երազ մըն էր սարսափեցու-
ցիչ : Քիչ ֆափ ուր քունիս մէջ խեղդուէի : Ե .

թէ վայրկեան մըն ալ չարթննայի, ա'լ դործս լնացած էր: (Թաշկինակով ճակտի ֆրսինքը կը սրբէ ու յետոյ մէկեմ ի մէկ ձեռքը կուրծքին դնելով) Ուհ, ուհ. սիրտս կը տրոփէ, գլուխըս կը դառնայ...: Այս ի՞նչ էր որ գլխուս պատահեցաւ Ս. Կարապետ...: Անկողնիս մէջ մէկ կողմէս միւսս կարող չէի դառնալ... Կարծես քսան հոգւով ձեռքերս ու ոտքերս կապած էին... Անկողնիս այնչափ ծանր կը կըշռէր, որ կարծես հազար լիտրնոց քար մը դրած ըլլային վրաս... Ուհ, աչքերս կը մըթագնին, հասէ՛ք, հասէ՛ք, օգնութեան հասէ՛ք, անուշիկ ծնողքս... մայրի՛կ, մայրի՛կ, քովս եկու՛ր, շու՛տ, հիմա կը խենթենամ... Անպիտան քիւրտերը (մոծկեցաւ) զիս այնքան նեղեցին քնոյս մէջ, որ ալ ոչ ձեռքիս վրայ ուժ մնաց, ո՛չ ալ ոտքիս (ձեռքերն՝ որ սրտին ու գլխուն դրած էր վար կիցնան) ալ չեմ կրնար նստած կենալ (քարձին վրայ կիցնայ ճիշտ այս պահուն մայրը շտապով ներս կը վազէ ու աղջկան քուրցած մարմինը գիրկը առնելով կը հարցնէ):

ԱՆՆԱ. — Թագուհի, հոգի՛ս, ի՞նչ կըլլաս, ի՞նչ պատահեցաւ քեզի, ինչո՞ւ դալկացած ես: Վա՛խ, ետքում, վա՛խ, մազերուն, արմաթել մազերուն նայեցէք: (ձեռքը գլուխը շանկելով ու մազերը շփելով) Տեսէ՛ք ինչպէս

իրար խառնուած են, ու՛յ, ճանի՛դ մատաղ, հոգի՛դ մեռնիմ... Շուտ ըրէ, ըսէ՛, ի՞նչ պատահեցաւ (աղջկը շուտ կը մնայ, կիսաքայտայտէր միշտ դէպի վար տախտակամանի վրայ հակած, Աննա ձեռքը աղջկան սրտին վրայ կը դնէ ու կը պոռայ) Վա՛խ ետքում, վա՛խ, այս ի՞նչ վիճակ է, երակները կարծես կը թըռչին: (աղջկան երեսին կը նայի ու կրտէ) Բայց ինչո՞ւ լուռ կը մնաս սիրելիս, մայրդ հիմա ողջ ողջ գերեզման կառաջնորդես: Բա՛ց անգամ մը տա անուշիկ բերանդ, քակէ տա խօսուն լեզուիդ լարերը, խօսէ՛, բարբառէ՛ որ սիրտս հանդուստանայ, եթէ ոչ ես ալ կը նուագիմ հիմա:

ԹԱԳ. — (Քնախօսի նման զառանցելով) Կայծա՛կ... Կայծա՛կ... հասի՛ր. հիմա զիս կը խեղդեն այս անգութները... (Քիչ մը կը շտէ ապա քելը ետ կը ֆաշէ շտելով) Թող... տուր ձեռքս... անիծեալ գազան (կը շտէ, ուժով ուժով շունջ առնելով) Վա՛յ, մէջքս կոտրեցաւ... Կայծա՛կ... հոգի՛ս... Կայծա՛կըս, ազատէ՛... զիս... այս անօրէն... բարբարոսներուն ճիրաններէն... (նորէն կը ցրնցուի):

ԱՆ. — Թագուհի, սթափի՛ր, քովդ ինձ մէ զատ մարդ չիկայ գրկիս մէջն ես արգէն...:

ԹԱԳ. — (կցկտար քառեր կ'արտասանէ):

Կայծա՛կ . . . բռնէ . . . ջախ . . . ջախ . . . ուած
 ձեռ . . . քէս . . . ես . . . քեզի . . . եմ . . . :
 (կը լռէ) :

ԱՆ. — (Կը թողու աղջիկը ու յետոյ գաւար
 վը ջուր տուներով կը վազէ աղջկան ֆով ու
 կրկին գրկելով երեսին ջուր կը արսկէ) Խեղճ
 գլուխդ բեր . անուշիկ աղջիկս :

ԹԱԳ. — (Կը թախքուի ու աչքը կը բանայ) .
 Ա՛, հո՞ս ես , սիրականդ իմ մայրիկ , քիչ մը
 ջուր տուր , խնդրեմ , կը պապակիմ : (Մայրը
 շուտով ֆովի ջուրը կուտայ , աղջիկը կը խմէ
 ու կսկսի խօսիլ) Ինչո՞ւ միտեր է , իրիկո՞ւն է
 Մայրի՛կ :

ԱՆ. — Ձէ՛ , չէ՛ աղջիկս , թո՛ի ֆենֆիլլի
 աղջիկս , քնէդ դեռ նոր ելած ըլլալուդ հա-
 մար քեզի այդպէս կերեայ : Պատմէ նայիմ
 հոգիս , ինչե՛ր անցան գլխէդ , ի՞նչ եղար ,
 այդ ո՞ր Կայծակն էր որ օգնութեան կը կան-
 չէիր . . . :

ՏԵՄԵՐ 2 .

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԽԱՉԻԿ

(Հայրը ներս կը մտնէ այդ պահուն , աղջ-
 կան վիճակը տեսնելով վիզը կը փափսքուի ու
 կը լռէ ,

ԽԱՉ. — Վա՛խ , ետվում , վա՛խ այս ի՞նչ
 է վիճակդ , ի՞նչ եղեր ես , շուտ պատմէ նա-
 յիմ ինչե՛ր պատահած են քեզի . . . :

ԹԱԳ. — Բան չիկայ Հայրի՛կ , Մայրիկ ,
 մի՛ վախնաք , երազ մը տեսայ , որ զիս շատ
 տարտախեցուց :

ԽԱՉ. — Երա՛զ մը . . . (զարմացումով) .

ԱՆ. — Շուտ ըրէ՛ , պատմէ՛ , ա՛լ մեզ մի-
 նեղեր :

ԹԱԳ. — Մեր դրացի էլիզա և Դշխուհի-
 աղջիկներուն հետ գետակին միւս եզրը պտը-
 տելու գնացած էինք : Լեռ , ձոր , դաշտ պը-
 տըտելէն յետոյ՝ խաղալէն , ցատկելէն գետափ-
 ուղեցինք վազել , ուրկէ ալ տուն պիտի գա-
 յինք : Սակայն մէյմալ յանկարծ երեք զին-
 ուած արիւնկակ քիւրտեր լեռն ի վար իջ-
 նելով մեր վրայ յարձակեցան , որոնցմէ ամե-
 նէն գազանը , ամենէն խիզախն ու վայրագը
 կը պուար : Թագուհին բռնեցէք , Թագուհին
 բռնեցէք , ու այսպէս երեքն ալ ուղղուեցան
 դէպի ինձ : Կարծես արծիւի նման կը սուրա-
 յին միշտ հրացայտ աչքերը իմ վրայ սեռած
 դաշոյնին մերկացուցած :

ԽԱՉ. — Վա՛խ , ձագուկս , վա՛խ . . . : (Մը-
 ղըծկտալով ուշադրութեամբ աղջկան դէմքը կը
 դիտէ) :

ԹԱԳ. — Վայրկեան առ վայրկեան ահեղա-

Գոչ ձայնով կը պօռային « Կեցի՛ր, Կեցի՛ր, քեաֆիր Կեաֆուր, ա՛լ ո՞ր կը փախչիս, հոգիդ մեր ձեռքն է : Անխե՛լք, թռչուն ալ ըլլաս՝ դարձեալ մեր ձեռքէն չե՛ս կրնար ազատիլ » : Ես ալ գողգոյալով կը վազէի, սակայն այդ անկարելի էր : Ոտքերս փոխանակ առաջ երթալու ետ ետ կ'երթային : Կուզէի թռչիլ, բայց մարդ էակը կարող չէր ընել այդ : Կուզէի գլուխս քարի մը տակ պահել չերկնալու համար, բայց քարերը լեզու ելած զիս կը մատնանշէին : Կուզէի սուրալ սարէ սար, սակայն գետինը ոտքիս տակ կուռէր ու կը փլուզանար քայլերս դանդաղեցնելու համար : Քար, փայտ, ու ակէն ինչ որ կը գտնուէր շուրջս. կարծես ձեռքեր ունէին ու քղանցքներէս կը քաշէին : Եւ այս բոլոր խոչնդոտները զիս անգուլթ թշնամիներու ձեռքը յանձնեցին վերջապէս : Յամառութեանս պատճառաւ ձեռքերէս քաշել, քաշկռտել սկսան : Այդ վայրագ գազաններուն պիտի ու պինդ ձեռքերուն տակ փափուկ ձեռքերս արիւնոտեցան, ուստի մէկէն ի մէկ ցնցեցի ու ձեռքս ազատեցի, բայց, աւա՛ղ, ճիշդ այդ վայրկեանին բռունցքի սաստիկ հարուած մը ստացայ աջ կողմս վրայ որ զիս քարէն վար գլորեց : Անզգամ քիւրտերը դարձեալ զիս թող չտուին, երեք կողմէն բռնեցին, տանիլ սկսան : Ո՛չ լալս, և ո՛չ ալ ազաշելս անոնց սիրտը կակղացուց ու խիզճը ար-

թընցուց : Ա՛լ աւելի կը զայրանային ու ա՛լ աւելի կը տանջէին զիս : Յանկարծ Կայծակս սարն ի վար սուրաց գնդակի արագութեամբ, հասաւ բարերար ու պահապան հրեշտակի մը պէս, մէկ դաշտի հարուածով երկու քիւրտերուն գլուխները թռցուց, իսկ երրորդին ալ ոտքի ուժգին հարուած մը տալով սարն ի վար գլորեց ըսելով. Գնա՛, պատմէ՛ ինչ որ տեսար : Յետոյ թե թեի մտած լեռն ի վեր բարձրացանք : Առաջ տկար էի, Կայծակիս գալէն վերջ ուժովցայ, ինծի ինչպէս օգնութեան հասնելուն վրայ կը խօսէինք, երբ յանկարծ սարսափած ընդոստ արթնցայ հրացանի մը պայթիւնը լսել կարծելով : (Կը յոհ ամենեկն աջ պահ մը կը մտածէն երազին վրայ. յետոյ հայրը խօսքը աղջկան ուղղելով կ'ըսէ) :

ԽԱՉ. — Աստուած բարին կատարէ աղջիկս, կը մաղթեմ որ մէյն ալ այդպէս չարչարանքներ ու գէշ երազներ չի տեսնես :

ԱՆ. — Բայց ասոր մէջ յայտնի բան մը կ'երևայ, անշուշտ այսօր շատ պիտի խնդաս աղջիկս : Նէնէս կ'ըսէր թէ « Երազիդ մէջ եթէ լաս, այդ օրը քեզի ուրախալի բան մը պիտի պատահի որ խնդաս » :

ԹԱԳ. — Սակայն մայրիկս, քու ըսածիդ պէս չէ այս անգամ. կարծես հոգիս ինծի կը վկայէ որ այսօր ինծի գէշ բան մը պիտի պատահի անպատճառ : Երբ երազիս մէջի գարշելի

գաղաճներուն սե ու խոփող գէմքերը աչքիս առջև կը ներկայացնեմ. սիրտս նորէն դող կ'ելլէ, երակներս դարձեալ կ'ուռին, մարմինս դարձեալ կը դողդղայ, պաղ սարսուռ մը կ'անցնի վրայէս, գլուխս կը դառնայ, աչքերս կը մթագնին. ջիւերս կը թուլնան: Ա՛հ, Աստուած իմ, եթէ այս անողորմ բարբարոսները երազիս մէջ տեսնելով անգամ կը սարսափիմ, ապա եթէ դուրսը երես առ երես ինծի հանդիպին, ա՛լ ի՞նչ պիտի ըլլայ վիճակս: Ո՛հ, արդեօք ե՞րբ ատոնց տաժանելի լուծէն ու անգութ դաշոյնէն պիտի ազատինք. . . :

ԽԱՉ. — Համբերութիւնը ամէն բանի կը յաղթէ. վստահ եղիր աղջիկս, որ օր մը վերջապէս ատոնց անգթութիւնները վերջ պիտի գտնեն. բայց օրը յայտնի չէ:

ԹԱԳ. — Մինչև որ աղը գայ, մատաղն ալ կը հատնի, կըսէ հայկական առածը: Մինչև որ մենք ալ այդ օրուան հասնինք, արդէն մեր ալ կեանքը կը մաշի ու կը հատնի:

ՏԵՄԻԼ 3.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ

Երբ ասոնք աշտպէս կը խօսէին յանկարծ սեռադեմ, խիզախ ու պարթեւ հասակով զին-

ուած ֆիւրս մը դուռը քաց գտնելով ներս կը մտնէ ու կամաց կամաց կ'ուղղուի դէպ ի Թագուհին:

ԹԱԳ. — Հայրիկ կը վախնամ, պաշտպանէ՛ զիս տա անգութին հրացայտ աչքերէն, սե ու խոփող գէմքէն: Երազիս մէջի քարէն վար գլորուող քիւրտն է: Անշուշտ իր ընկերներուն վրէժը լուծել եկած է: (Կը մխուրի հօրը գիրկը:)

ԱՊՏ. — Տու՛ր ձեռքդ ինծի անզգամ, չու՛տ առջևս ինկիր. Խանը քեզ կ'ուզէ:

ԽԱՉ. — Ի՞նչ Խան է հէրիշ, աղջիկս դուր. զո՞նք եմ դրած որ առնես տանիս: Նէ քու վատ Խանէդ շատ աւելի աղուոր նշանած ունի: Նէ Կայծակիս է ու անոր պիտի մնայ յաւիտեան:

ԱՊՏ. — (Բարկացումով) Սու՛ս, կեանքուր. լռէ՛. բերանդ լուա՛ ու ապա Խանիս նուիրական անունը բերանդ առ — Կեանքուր ֆիւ միւսիլնանան էյի օղան ֆիւ — :

ԽԱՉ. — Անկարելի բան է, չեմ տար աղջիկս. . . (Կը գրկէ զայն:)

ԹԱԳ. — (Հօրը փափաքած) Ազատէ՛ Հայրիկ զիս. . . :

ԱՆ. — (Կես մը շուարած եւ կես մը փաշտերուած իր երկուսի դիմադրութենէն, կը գոչէ) Ես կը մեռնիմ և ապա աղջիկս կը յանձնեմ (աղջկան վրայ կ'իյնայ):

ԱՊՏ.— Տէ հէյ, վարնո'ց քած, ծթռած պառաւ, դո՛ւ ալ ընդդիմութիւն կ'ընես։ Հիմա մէկ հարուածով քեզ հող ու փոշի կը դարձնեմ (աղջկան քեռեն կը փաշեն հայր ու մայր իրենց կողմը կը փաշեն եւ Ապստոլյան քարկոտքեանը կըսեն) Թո՛ղ տուէք սատկած շուներ։ զիս մի՛ սպասցնէք։ Որչափ սպասեմ, ախչափ վնասնիդ շատ կ'ըլլայ։ Հիմա եթէ անգամ մը պօռամ, հարիւրաւոր քիւրտեր կը թափեմ ձեր տան վրայ ու տուն տեղ կը կործանեմ։

ԽԱԶ.— Ատա՞նկ կը կարծես, եթէ մէկ մազս ալ մնայ, եթէ մէկ ափռաս ալ մնայ, դարձեալ քեզի աղջիկս չեմ տար։ Ինծի Գալենց Խաչօ կ'ըսեն, աչքդ լաւ բաց։

ԱՊՏ.— Ծեր շուն քո՛ւ ալ խօսքդ կըլլայ, եթէ ամբողջ թաղդ ալ ոտքի հանես՝ դարձեալ իմ ձեռքէս աղջիկ չես կրնար առնել։ Ուրեմն, շուն՝ տ, թող տուէք, եթէ ո՛չ, հիմա ձեզ ալ կը մեռցնեմ (ասրճանակը մէջքէն կը փաշեն ու Խաչիկ աղբոր ճակտին կը բռնեն)։

ԹԱԳ.— Ահ, Հայրի՛կ, Մայրի՛կ, կը վախնամ, կը մեռնիմ, ազատեցէ՛ք զիս այս աբիւնարբու գազանին ճիրաններէն (կը կծկի ու իր ծնողաց գիրկը կը սխառի)։

ԱՊՏ.— Հիմա գազանը կը տեսնես (ուժով մը կը փաշեն աղջիկը իր ծնողաց գրկէն, հայր ու մայր գետինը կ'իյնան, դուրս ելլելու պա-

հուն հայրը նորէն ոտքի կ'ելլէ, կ'ուզէ փրսխն մէջքէն բռնել, քայց փրսք ոտքի հարուած մը կուտայ ու ծերունի հայրը գետին կը փռէ դռնով) Սատկի՛ր անգգամ, դեռ կը յանդգնես Խանի ամենաքաջ զինուորին հե՛տ մարտնչիլ։ (Նուաղեալ աղջկան մարմինը շաշկած դուրս կ'ելլէ, մայրը կը պօռայ։

ԱՆ.— Հասէ՛ք, դրացիներ, հասէ՛ք, օգնութեան հասէ՛ք... բռնեցէ՛ք, տա անիծեալ, անգու՛թ, անգգամ՝ քիւրտ բռնեցէ՛ք Թագուհիս փախցուց։ Աստուծոյ սիրո՛ւն... հասէ՛ք, հասէ՛ք։ Օ՜ֆ, օ՜ֆ, այս ի՞նչ էր սրգլխուս եկաւ, տունս անբուժեալ, պատիւս բռնաբարուեցաւ, հայե՛ր, հայե՛ր, պատիւնիդ փրկեցէ՛ք... Ու՛յ տունս փլաւ... տակը մընացի, պարտեղիս ծառը չորցաւ... վարդս կոկոն վիճակի մէջ խլիցին ինձմէ... Թագուհի ճա՛ն, ա՛խ, անուշիդ մեռնիմ, արեւիդ մեռնիմ, ի՞նչպէս ալ ես առանց քեզի ապրիմ։ Ալ ո՞վ զիս հող պիտի դնէ, ալ ո՞վ իմ վրայ պիտի լայ։ Աննման Թագուհիս, ա՛լ ու՛ր պիտի տեսնեմ երեսդ, ալ ուրիշ՞ պիտի լսեմ անուշիկ ձայնդ, ա՛լ որու գիրկ պիտի դնեմ յոգնած գլուխս։ Ա՛խ, սե ու անիծեալ ըլլար ծնած օրդ, երանի թէ աշխարհ չի գալիր... որ զիս այս դարտին ու վշտին մէջ չի ձգէիր։ Օ՜ֆ, օ՜ֆ... (օրորիլ կ'սկսի նսած սեղը)։

ԽԱԶ.— Վա՛խ, նազու եսվրուս, վա՛խ,

չորեան այն անգութ ձեռքերը, կոտորին այն սուր ճիրանէ մատներն որ քու փափուկ բազկէդ քաշեցին: Քալած տեղդ ծով դառնայ ու մէջը խեղդուիս, եւ վրում: Անցած լեռներդ բացուին ու քեզ կուլ տան, որ պատիւդ ա. նարատ մնայ: Աստուած իմ, կրակ թափէ անգութ ու անողոք բռնակալին գլխուն: Կայծակներ, կրակեցէ՛ք, հրդեհեցէ՛ք, ոչնչացուցէ՛ք զիս, որ այս անիծեալ օրը չի տեսնեմ: Արեւ, լուսին, մարեցէ՛ք ինծի համար այլևս, որ պահուիմ երկրի մէկ անկիւնը տեսութենէ դուրս... շանթեր շանթահարեցէ՛ք զիս: Օ՜ֆ, օ՜ֆ, եւ վրում, անմոռաց եւ վրում, կեանքիս արեւը եւ վրում: Քարեր. փայտեր, լեռներ, ձորեր սգատանջ գլուխս պահեցէ՛ք: Արարիչ Աստուած, կա՛մ Թագուհիս միացուր կա՛մ կեանքս վերջացուր: Այլևս ինծի ապրիլ չկայ: Ա՛ռ հոգիս, ա՛ռ Բարձեալն Աստուած: (Ձայնը նուաղած գլուխը կը ծռէ ու կուլայ օրորուելով):

ԱՆ.— (Մագերը փեփսեւելով եւ գետնը ճանկորելով). Բացուի՛ր, բացուի՛ր գետին որ մէջդ իյնամ ու կորսուիմ: Ա՛լ օր չունիմ, ա՛լ կեանք չունիմ: Կազս հատաւ, մուխս մարեցաւ, տունս կործանուեցաւ: Օրն ինձ համար խաւար է, գիշեր է, գիշերն ինձ համար՝ տարտարոս, զնգան: Լոյսս հատաւ, արեւը ինձ համար մայրը մտաւ այլևս, աստղերն ինձ հա-

մար մարեցան այլևս, աննման եւ վրում: Մէկ հոգի մը ունէիր հազար հատ ետեւդ կը պըտըտցնէիր, քեզ նայողը կը կրակուէր, հասակիդ նայողը կը հմայուէր, ձայնդ լսողը կը մարէր, անունդ լսողը կ'ողջենար, անգին զաւակս, հոսակիդ մեռնի՛մ զաւակս, կրակովդ այրո՛ղ զաւակս, անշունջներու հոգի տուո՛ղ զաւակս: Կրակեցէ՛ք զիս... այրեցէ՛ք... խաւարեցուցէ՛ք... աչքերս որ պայծառ օրը չի տեսնեմ: Ա՛լ ի՞նչ է ինձ համար կեանքը, եթէ ոչ անկշռելի լիտրներու ծանրութեան տակ ճգմուող ու ճմլուող հրադունդ մը, ա՛լ ի՞նչ է ինձ համար կեանքը, եթէ ո՛չ անշէջ հնոցին մէջ ինկող կսթիլ մը ջուր...: Աստուած իմ, Աստուած իմ, հոգիս ա՛ռ որ լմննամ, հրամայէ՛ որ ոչնչանամ: Հողանիւթ ու տկար մայր մը կարող չէ այս ամէնը քաշել, այս վշտին գիմադրել: Ինն ախիս արգանդիս մէջ պահեցի... օ՜ֆ եւ վրում օ՜ֆ, անմոռանալի եւ վրում... երանի թէ ծնուած չըլլայիր... երեք տարի օրրանիդ սնարին քով անքուն անցուցի, գիշեր ցորեկ գրկէս գետինը չի դրի որ չի լայ ձագուկս... մինչև քսան տարիքը քովըն ի վեր ման եկայ, ձեռքէն բռնեցի ժուռածեցի: Բերնէս հանեցի բերանը դրի (լալով) ես չի հագայ, իրեն հագցուցի, ես աշխատեցայ որ ինքը ազատ ազատ զուարճանայ, վա՛խ կեանքիս թելը զաւակս, վա՛խ, ես դաշտ դը-

նացի ու ինքը տունը թողուցի որ չի յոգնի ,
 ձեռքերն ու ոտքերը փուշ չի մտնեն , չի ցա-
 ւին : Ա՛խ , հիմա ո՞վ գիտէ ի՞նչ նեղութիւն-
 ներ կուտան իրեն : Գիտեմ թէ որքան փուշեր
 պատռեցին իր ձիւնասպիտակ ձեռներն ու ե-
 րեսները : Աչքէն կաթիլ մը արցունք չի վա-
 զած տեղը , գիտեմ հիմա որ արիւնէ գետակ-
 ներ կը հոսին : Մեռնիմ , ձագուկս , մեռնիմ ,
 որ կրած տանջանքներդ չի լսեմ , օ՛ֆ , օֆ ,
 եւ վրում (խենդի հովեր կառնէ) :

ԽԱԶ. — Անհա հե՛րիք է , սիրտս կտոր կը-
 տոր եղաւ , աչքերս կը մարին : Բայց ի՞նչպէս
 ալ երազը տեղն ու տեղովը կատարուեցաւ :
 Կարծես գլխուն գալիքը առաջուրնէ իրեն իմա-
 ցուցին . (այս պահուն դրացիներ ներս կը մտնեն
 շտապով ու զարմացմամբ) :

ՏԵՄԵԼ 4.

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ԴՐԱՑԻՆԵՐ

Գրգօ . Աւտօ . Մարօ . Նանօ . — Ի՞նչ է
 այս , ի՞նչ եղաւ , ի՞նչու կուլաք , Թագուհին
 ու՞ր է :

ԽԱԶ. — (Յուսահասութեամբ ու հեծկցալով)
 Չիկա՞յ Թագուհիս . փախցուց . . . խէ՛ց ձեռ-
 քէս . . . տարա՛ւ . . . :

ԴՐԱՑԻՆԵՐ. — Բայց ո՞վ տարաւ Խաչիկ աղ-
 բար . . . :

ԽԱԶ. — Գիւրտը՝ . . . քիւրտը . . . զին-
 ուած քիւրտը . (ընկճուած) :

ՆԱՆՕ. — Վա՛խ (ձեռք ձեռք ին զարնելով)
 Թագուհիս , Տիրանիս պիտի առնէի քեզ , հարոս
 պիտի ըլլայիր դուն : Վա՛խ , (զարմացմամբ) :
 ՄԱՐՕ , ԳՐԳՕ , ԱԻՏՕ. — Կայծակը գիտէ՞ .
 Խաչիկ աղբար . . . :

ԽԱԶ. — Չէ՛ , չէ՛ , չգիտեր , Կայծակն ալ
 առանց Թագուհիի մնաց :

ՄԱՐՕ , ԳՐԳՕ , ԱԻՏՕ. — Երթանք Կայծա-
 կին ըսենք որ օգնութեան հասնի :

ԱՆ. — Գնացէ՛ք , Աստուծոյ սիրոյն թող
 ըլլայ , շու՛տ գնացէ՛ք , լու՛ր տարէ՛ք Կայծա-
 կիս . . . Ա՛հ , այս ի՞նչ դժբաղդութիւն էր որ
 եկաւ իր գլխուն : Դեռ կեանքի երջանկութեան
 դուռը չի հասած , փակուեցաւ անկա իր առ-
 ջև իսպառ : Ա՛հ , մեռնիմ ես , որ Կայծակիս
 տխուր դէմքը չի տեսնեմ : (Դրացիները դուռս
 կ'եղլեն , Աննա կը շարունակէ) Հիմա ես ի՞նչ
 պատասխան պիտի կարենամ տալ , երբ իր սի-
 րեցեալ Թագուհին հարցնէ : (Այս պահուն Կայ-
 ծակ գիւնուած , կոռելու կազմ ու պատրաստ վի-
 ճակի մէջ ներս կը մտնէ . Թագուհիին փախուս-
 տէն յուր յունի) :

ՏԵՄԻԼ 5.

ՆՈՅՆԻ ԵՒ ԿԱՅԾԱԿ

ԿԱՅԾԱԿ.— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ կայ, չու՛տ ը
ըէք, ըսէ՛ք, ինչո՞ւ տրտում էք: Ո՛ւր է Թա-
գուհիս (շխորած):

ԱՆՆԱ.— (Լալով) Թագուհի՛դ... Թագու-
հի՛դ... վա՛խ... աւա՛ղ...

ԿԱՅԾ.— Կաղաչեմ Մայրիկ, զիս կը խեն-
դեցնես հիմա. չիտակն ըսէ. մեռա՞ւ արդեօք
Թագուհիս:

ԱՆ.— Թագուհիդ... փախցուց... օ՛ֆ,
օ՛ֆ...

ԿԱՅԾ.— Ձեմ հասկնար ըսածդ, ո՞վ փախ-
ցուց, ո՞վ խլեց Թագուհիս, իմ աննման ան-
գին գանձս... ո՞վ համարձակեցաւ ինծի ֆա-
սել:

ԽԱՉ.— Կայծակ որդիս, քաջս, Թագուհիդ
հիմա Խանի տունն է, անոր կինը, անոր հար-
սընցուն...

ԿԱՅԾ.— (Կայծակ կես մը շրմուրած եւ կես
մը ապշած մնայե յետոյ կը հարցնէ.) Դուք քու
կամբո՞վ տուիր որ տարաւ:

ԱՆ.— Ձէ՛, հողիս չէ՛, բռնութեամբ մեր
գրկէն խլեց ու տարաւ:

ԿԱՅԾ.— Ա՛հ, կաղաչեմ Հայրիկ, Մայրիկ
չու՛տ ըրէք, վարկեան մի՛ անցնէք: (Ձայնը
դողդղալով) Ըսէ՛ք ինծի ո՞ր Խանը... Ի՞նչ ե-
կաւ տարաւ:

ԱՆ.— Ո՛չ արաւանս, ո՛չ. առջի օր Հասան
Խանի ծառան կը պտտի եղեր այս կողմերը,
(Լալով ու մղծկտալով) Թոնիր - տունը Թագու-
հիդ տեսած է առանց իրեն գիտցնելու, և լաւ
մը գիտելէ վերջ անցեր գնացեր է:

ԿԱՅԾ.— Այսօր դարձեալ այն մա՞րդն էր
եկողը:

ԽԱՉ.— Այո՛, այո՛, Հասան Խանի ծառայ-
դինւորը՝ Ապտուլահը.

ԿԱՅԾ.— Ինծի ինչո՞ւ չի կանչեցիք որ այդ
չունը սատկըցնէի և Հասան Խանին զրկէի հո-
տած գիակը...

ԱՆ.— Ա՛լ մեզի շունջ առնել չտուաւ. մեզ
ծեծեց ու Թագուհիս գրկերնուս խլելով շալ-
կեց ու փախաւ:

ԿԱՅԾ.— Ա՛խ... անգութ անիրաւ գա-
զան. (ակռակները կ՛անտելով) տար ուղածիդ
չափ հեռու, արագապէս սլացիր, դուն չեա
կրնար Կայծակի գնդակէն ազատիլ: Եթէ թըռ-
չիս ալ, գնդակս քեզ իրեն կը քաշէ, եթէ
ծոփն ալ սուղիս ու աներևութ ըլլալ կարծես,
դարձեալ գնդակս քեզ վեր կը քաշէ ու կուրծ-

քըդ կը մխուի : (Խօսքը իրենններուն ուղղելով)
Բայց դուք չըսի՞ք թէ Կայծակին է նա :

ԽԱՉ.— Ըսի՛, ըսի՛, հազար անգամ կրկ-
նեցի՛, բայց մտիկ չըրաւ ու քեզ անարգեց :
(Խաչիկ դուռն կեղծ) :

ԿԱՅԾ.— Ա՛լ մի լար, մի՛ ողբար Մայրի՛կ
ճան : Թագուհիս փախցուած չէ, այլ կը պը-
տըտի սարէ սար : Նէ չի լար, այլ կուրախա-
նայ, վասնզի քիչ յետոյ Կայծակի գրկացը մէջ
պիտի գտնէ ինքզինքը . . . Թո՛ղ չի տրտմի,
որովհետեւ Կայծակի ազատեալը պիտի ըլլայ :
Մայրի՛կ, մի՛ լար, Թագուհի՛դ կուգես, ես
պատուոյս վրայ կ'երդնում որ մօտ օրէն նէ
գրկացդ մէջ պիտի դարձնեմ : Խօսքիս վտանհ
եղիր :

ԱՆ.— Ա՛հ, արդեօք այդ օրն ալ պիտի
տեսնե՞մ դարձեալ . Աստուած իմ . . . :

ԿԱՅԾ.— Ինչո՞ւ չէ : Որչափ որ ես ողջ եմ,
ձեր և մեր տան վրայ սե հաւը չպիտի թառի,
որչափ որ ես կ'ապրիմ, մեր տուններէն ներս
տխրութիւնը մուտ չպիտի գտնէ :

ԱՆ.— Ապրի՛ս գաւակս, ապրի՛ս . . . (ձայն-
նը դողդոջացնելով) Օրերդ հազար ըլլան . . .
Աստուած թշնամիներդ ձեռքդ յանձնէ . Թա-
գուհիս արտասունքը ուրախութիւնով սրբես :
Քեզ տեսնեմ հոգիս, ճան Կայծակս . . . :

ԿԱՅԾ.— Բնաւ հոգ մի ըներ : Ա՛լ աղի ար-
տասունք մի թափեր : Գնա՛ ու հանգչիր ներսը

որ վաղը Թագուհիդ գիմաւորելու կարող
ըլլաս :

ԱՆ.— Կերթա՛մ զաւակս, կերթա՛մ . Թա-
գուհիս մի՛ մոռնար : Տէրը քեզի օգնական և
Ս . Կարապետ առաջնորդ կը մաղթեմ քեզի :
Գնա՛ ու պիտի յաջողիս . (Վերջացաւ ու ետին
նայելով դուռն կեղծ) :

ԿԱՅԾ.— (առանձին) Վա՛յ, անգութ գա-
ղաններ, վա՛յ Ապտուլա՞հ, Խան : Ահա օրեր
նիդ վերջ պիտի գտնեն : Ուրախացէ՛ք այսօր
ուզածնուդ չափ, վաղը սե հոգը պիտի գրկէք
յաւիտեանապէս : Դաշոյն, զէն ու զրահ ձեզի
համար հագած եմ, այս պինդ բազուկս (ցոյց
Տաշով) սոսկ ձեր ու ձեզ նմաններուն համար
ղօրացած է : ա՛յ մարդասպան ճիւղ Հասան
Խան . մի խորհիր թէ բոլոր ըրածներդ, բոլոր
անց թուրքիւններդ անվճար պիտի մնան, բոլոր
անմեղ արիւններու հաշիւը վաղը քեզմէ պի-
տի պահանջեմ . անթիւ բռնաբարութիւններդ,
կեղեքութիւններդ, գործած անհամար ոճիրնե-
րուդ թիւին համաձայն արիւնոտ վարձքդ պի-
տի ընդունիս դուն, ո՛վ Խան : Պատրաստուէ՛.
անիծեա՛լ մարդակեր շուն . վաղը այդ ամէնը
քու չար ու նենգաւոր հոգիէդ պիտի ուզեմ :
Մի կարծեր թէ՛ Հայր իր թշնամիին կը ներէ .
չէ՛ թէ տարիներ, այլ դարեր ալ անցնին՝ նա
չի մոռնար իր արիւնոտ անցեալը, իր արիւ-
նարբու թշնամիները : Հայը միշտ կը յիշէ,

Թագուն կը պահէ իր սրտի խորը . նա փո-
րագրել կուտայ անմոռանալի ու անջնջելի տա-
ռերով իր քաջ զաւակաց սրտին տախտակին վը-
րայ , միշտ վրէժխնդիր ըլլալ իր նախնեաց
թշնամիներուն հանդէպ : Եւ այդ խրատը , հը-
նաւանդ խօսքը կը տարածուի միշտ սերունդէ
սերունդ . . . Ես ալ անուշիկ ազգիս ջնջին մէկ
զաւակը , կարելի՞ է որ մոռնամ , Խա՛ն , գոր-
ծած ոճիրներդ , պատճառած աղէտներդ ան-
մեղ ազգիս գլխուն : Ո՛չ , ո՛չ , միթէ ես չու-
նի՞մ Մեծն Տիգրանի արիւնէն , Արամի ուժէն ,
Մեծն Վարդանի հոգիէն ու սրտէն մաս մը ,
միթէ ես ծծած չե՞մ Հայաստանի , Մայր Հա-
յաստանի կենսատու ու անուշ օգը , խմած
չե՞մ անոր հոգեշունչ , կարկաչահոս ու զով
առուակներու ջրէն . այո՛ , այս ամենը ընդու-
նած տեսած ու վայելած եմ : (Ոսֆր զեօհնր
գարնէշով) ա՛յ , կայրի հոգիս , եթէ ծովերու
ջուրերն ալ թափին վրաս դարձեալ կարող չեն
մարել ներսի հուրս : Ծարա՛ւ է հոգիս , հըր-
դե՛հ կայ ներսս , հրդե՛հ . . . (Կանգ կառնէ վայր-
կեան մը եւ ապա կսկսի խօսիլ) Ես գիտեմ ,
Խանի ու իր հետեորդներու արիւնով միայն
կրնամ հոգիիս կրակը՝ ներսիս հուրը մարել ու
պապակս անցունել . անպատճառ վրէժս պի-
տի առնեմ , կա՛մ պիտի մեռնիմ քաջերու յա-
տուկ մահով ինծի հետ տանելով քանի մը բար-

բարոս թշնամիներ , կա՛մ պիտի ազատեմ Թա-
գունիս իր նմաններով այդ ճիւղին , այդ մար-
դախոյիս զազանին ճիրաններէն : (Հաստ
համոզումով) , այո՛ պիտի ազատեմ անպատճառ-
Այս մեղմ կեանքը (ձեռք կուրծքին զարնէշով)
ինծի համար ուրիշ բան չէ , եթէ ոչ անարգանք-
ներէ , նողկանքներէ և պատուոյ բռնաբարում-
ներէ կազմուած չլթայ մը , կա՛մ պէտք է կրտ-
րեմ ու ջարդ ու բուրդ ընեմ այդ չլթան և
կամ պէտք է հետս դժախք իջեցնեմ . Ա՛լ ին-
չո՞ւ կեցեր եմ , չէ՛ որ ժամանակը կը սահի
ու Թագունիս կը տանջուի անշուշտ հրէշակերպ-
ներուն ճիրաններուն մէջ : (Ինքն իր ներսէն)
Սլացի՛ր , Կայծա՛կ , սլացի՛ր ու Թագունիդ ա-
զատէ՛ . . . : Այո՛ , այո՛ (հաստս ամսորեալս)
պիտի սլանամ , պիտի թռչիմ երթամ Թագու-
նիս օգնութեան , եթէ չերթամ ու չի շան-
թահարեմ Խանն իրեններով՝ ալ ինչո՞ւ անունս
Կայծակ դրած են : Պիտի սուրամ իսկական կայ-
ծակի արագութեամբ՝ առիւծի ուժով թշնամիս
ետեէն : Պիտի ոչնչացնե՛մ տունն ու տեղը ,
ընտանիքն ու ցեղը : Ա՛լ վարանելու ատենը չէ
Կայծակ (ձեռք կուրծքին զարնէշով) Թագու-
նիդ հիմա կարմրած , ուռած , արիւնահոս աչ-
քերով քեզի կ'սպասէ , աճապարէ՛ շու՛տ : (Մեկ
երկու քայլ կ'առնէ) Բայց կեցի՛ր (Եղբոր կը
կանչէ առանց գիտնալու թէ ո՞ր է) Սիսա՛կ ,
Սիսա՛կ :

ՏԵՄԻԼ 6.

ԿԱՅԾԱԿ ԵՒ ՍԻՍԱԿ

ՍԻՍԱԿ. — (Որ եղբայրը փնտնելու եկած երեւոյ, արտորոճոյ մէջ կը վազէ զինուած մոյշակներ) Հրամէ՛ եղբայր, (Կայծակը կը գրկէ մախու յետոյ ետ կը փախչի պիշ պիշ երեսը մայելով) Անունիդ մեռնիմ եղբայր, ի՞նչ կայ, ի՞նչու յուզուած ես, ի՞նչ պատահեց քեզի :

ԿԱՅԾ. — Խօսք երկարելու ժամանակ չկայ : Մի՛ վախնար. բան չկայ. շուտ գնա՛ Կարօյին ու Սերոբին կանչէ որ հոս գան :

ՍԻՍ. — Շատ աղէկ. հիմա կը բերեմ հետքս, անհոգ եղեր ճան եղբայրս : (Կը մեկնի) :

ԿԱՅԾ. — (Առանձին) Թող գան քաջ ընկերներս, յայտնեմ գաղափարս, եթէ կուզեն թող ինձ ընկերանան, եթէ ո՛չ իրենք գիտեն : Սակայն եթէ միտակ ալ մնամ մինչև վերջին շունչս պիտի աշխատիմ սրբիս ազատութեան համար և անոր ֆրաստողները պիտի վերցնեմ աշխարհի երեսէն . . . Այս նպատակիս իրագործումն ալ ահա այսօր Թագուհիիս առեւանգու-

ՏԵՄԻԼ 7.

ԿԱՅԾԱԿ, ՍԻՍԱԿ, ԿԱՐՕ ԵՒ ՍԵՐՈՐ

(Ընկերները զինուած մերս կը մտնեն Սիսակի առաջնորդութեամբ ու կը կենան Կայծակի առջեւ) :

ԿԱՅԾ. — Ընկերներ՛ր, այսօր ձեզ տեսնելու համար կանչած չեմ հոս, այլ ձեր հետ խորհուրդ մը ընելու (ձեռները մէջքի մէջ դրած) :

ԿԱՐՕ. — Ի՞նչ խորհուրդ է այդ, անշուշտ դուն նորէն լաւ բաներ խորհած ես : Բայց ի՞նչ այլայլած գէմք է ատիկա :

ՍԵՐՈՐ. — Մեզի հարցնելու ի՞նչ պէտք կայ . . . քու բոլոր խորհուրդներդ ու որոշումներդ մեզի ընդունելի են. եթէ դուն մեզի մեռցնել ալ տանիս՝ մենք դարձեալ ետեւէդ կուգանք :

ԿԱՅԾ. — Ապրի՛ք աննման ընկերներս . անբաժան ընկերներս : Որչափ որ ես որոշած եմ , սակայն ձեռք կամքն ալ կուզեմ հասկնալ :

ԿԱՐՕ ԵՒ ՍԵՐՈՒՐ. — Շատ լաւ . ըսէք , ինքն կը լսենք ձեզի :

ԿԱՅԾ. — Անշուշտ կը ճանչնաք Հասան Խան ըստած անպիտան մարդակեր գազանը . թէ որքա՛ն հայեր մեռցուցած , որքա՛ն հայաբնակ գիւղեր այրած , վառած է . ինչքա՛ն հայեր բռնի իսլամացուցած , ինչքա՛ն հայուհիներ բռնաբարած ու անպատուած է : Ահա այդ հրէշը , այդ արիւնարբու ճիւղը , այդ չափէն դեռ դժգոհ , իմ սիրական Թագուհիս ալ այսօր փախցընել տուած է՝ ալ ո՞վ գիտէ ինչ ընելու : Թէև որոշած էինք հարուածել նա , բայց այսօր ահա ժամը հասած է թշնամիէն վրէժը լուծելու : Ես որոշած եմ վերջնականապէս կա՛մ մեռնիլ կա՛մ մեռցնել : Կուզէ՞ք ինծի հետեիլ . ազատ էք . բռնութիւն երբէք չկայ :

ՍԻՍ — Եղբայր , բա՛լ եղբայր , կ'աղաչեմ զիս ալ հետդ տար , ե՛ս ալ կուզեմ Խանին արիւնը ծծել , ես ալ կուզեմ (դանակը մերկացընելով) սա սուր դանակս անոր սիրտը խօթել : Աննային և Խաչիկ աղբօր արդունքը երբ տեսայ , ներսս կրակ լեցուեցաւ , կ'այրէ զիս . մարել անկարելի է : Կուզեմ ես ալ Խանի զաւակները , կիներն ու աղջիկը ատանկ լացնել : Երբ դուն սա դանակս մէջքս կապեցիր , սա ատըր-

ճանակը ինծի նուիրեցիր՝ չըսի՞ր թէ « Սիսա՛կ թշնամիիդ համար գործածէ , վրէժխնդիր եղիր » : Ա՛լ ինչո՞ւ կ'սպասենք , չու՞տ երթա՛նք , սիրտս կ'եփի . արիւնս կ'եռայ . չէ՞ որ դա ալ մեծ թշնամի մըն է մեզի , քանի որ Թագուհիին խլած է մեր ձեռքէն :

ԿԱՅԾ. — Սիսա՛կ , մինակ Թագուհիդ չէ , դեռ քանինե՛ր , քանինե՛ր այդ անիծեալ վադրի ճիրաններէն բռնուա՛ն . Դուն պատրաստուէ եղբայր , ճա՛ն եղբայր : Է՛հ , ընկերք , ի՞նչ կ'ըսէք , ի՞նչ կը պատասխանէք : Այսօր իմ սիրտ . կանս փախցնել տուած է՝ վաղն ալ ձերինը , այսօր իմ մայրս ու հայրս կը սգայ , վաղն ալ ձերինը , այսօր իմ տունս աւրուեցաւ , վաղն ալ ձերինը և միւս օր ո՞վ գիտէ ի՞նչ պիտի ըլլայ , թերևս ամբողջ քաղաքը պիտի սգայ , պիտի լայ , թերևս չաբաթ մը ետքը մեր քաղաքի տեղը քանդ ու աւեր դառնայ այդ հայակեր վայրագ թշուառականին հրամանովը : Դուր հայ չէ՞ք , չունի՞ք հայի արիւն , հայի սիրտ : Կազդուրուեցէ՛ք , միացէ՛ք ինձ հետ , քալե՛նք առաջ , խորտակենք տուն տեղ : Յուցնե՛նք Խանին թէ հայերը մեռած չեն , և դեռ հայուն ներսը հին քաջերու ոյժն ու կորովը մընացած է : Յո՛ւյց տանք անոնց թէ վերջապէս հայը կորուսած չէ իր վեհանձնութիւնն ու քաջասրտութիւնը՝ ու կարող է հասնիլ ամէն ժամանակ իր բաղձացած նպատակին եթէ միաբանի :

ՍԵՐՈՒՐ. — Կայծակ ճան, քաջ ընկեր, խօսքըդ լսուած ու հրամանդ կատարուած է. Դու քալէ և ես ետևէդ կուգամ. Մինչև վերջին շունչս պիտի կռուիմ քեզի ընկերացած՝ եթէ կռիւ կայ. Կրկին փորձելու պէտք չկայ ընկեր մը:

ԿԱՐՕ. — Ես ալ գաղափարակից եմ քեզի ընկեր, պիտի մեռնիմ քեզի հետ ազգիս համար, ու պիտի ապրիմ քեզի հետ դարձեալ ազգիս համար. Բայց ի՞նչ միջոց խորհած ես. պիտի կռուի՞նք դէմ առ դէմ, եթէ ոչ ուրիշ միջոց մը գտած ես:

ԿԱՅԾ. — Պարագային պիտի յարձարցնենք ինքզինքնիս. եթէ կռուիլ պէտք է, կը կըռւինք. իսկ եթէ յաջողեցանք՝ ես խանին սենեակը կը մտնեմ, ներսիները սպաննելը ինծի, իսկ դուր դրսի դուռը կը պահպանէք, որ ծառաները օգնութեան չհասնին. իսկ եթէ ծառաները վրայ գան՝ կրակեցէ՛ք, երբէք մի վախնաք:

ՍԻՍ. — Երթանք եղբայր, շուտ երթանք. ժամերը կը սահին, հիմա Թագուհին ճամբադ կը նայի, քեզ օգնութեան կը կանչէ:

ԿԱՅԾ. — Եկէ՛ք, ճա՛ն ընկերներ, համբուրուինք կարօտնիս առնենք, մնաք բարով ըսենք հայրենի օճախին, ու ապա մեկնինք, թերևս ա՛լ չի վերադառնանք (Իրար կը համբուրեն, իրարու կը պղնձին եւ ապա դուռս կ'եղջեն Կայծակի ետեւէն փախչով):

(Վարսագոյրը կ'իջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՏԵՍԻՒ 1.

ԽԱՆԻՆ ՏՈՒՆԸ

ԲԵՄԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԷ ԽԱՆԻ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԸ. ՎԵՐԻ ԱՆԿԻՒՆԸ ԿԱՅ. ԲԱՐՁՐԱԴԻՐ ԱԹՈՒ ՄԸ (քէօյք) ՄԸ ՈՐՈՒՆ ՔՈՎԵՐԸ ԿԱՆ ԱԹՈՒԱԿՆԵՐ. ԳԵՏԻՆԸ ԵՒ ՊԱՏԵՐԸ՝ ԾԱԾԿՈՒԱԾ ԵՆ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԸՆՏԻՐ ԳՈՐ. ԳԵՐՈՎ, ՊԱՏԻՐԷՆ ԿԱԽՈՒԱԾ ԵՆ ՍՈՒՐԵՐ, ՀՐԱՑԱՆԵՐ, ՀԱՅԵԼԻՆԵՐ. ԱՆԿԻՒՆԸ ԿԱՅ ՍԵՂԱՆ ՄԸ ՎՐԱՆ ԴՐՈՒԱԾ ԿԱՂԱՄԱՐ ՄԸ, ԳՐԻՉՆԵՐ ԹՈՒՂԹԵՐ, ՆԱՄԱԿՆԵՐ. ԽԱՆԸ ՄԻՆԱԿ Է ԻՐ ՍԵՆԵԱԿԻՆ ՄԷՋ ԻՐ ԽՈՐՀՈՒՐԴՆԵՐՈՒՆ ՀԵՏ.

ԽՈՒՆ — (Նսած քարձր Բէօջկիմ վրայ կը խօսի իմֆնիրէն) Որչափ որ դրամը ձեռքս առնեմ ու դեղնորակ ոսկիներս համրել սկսիմ,

այնչափ դրամապաշտութեան փափաքս կ'աւել-
նայ . կ'ուզեմ տուներով ոսկի ունենալ և ին-
չո՞ւ չունենամ : Թող կեալուերները ցանեն ես
կը հնձեմ, թող անոնք աշխատին ես կուտեմ .
Թող անոնք տնկեն , ես կը քաղեմ : Ո՞վ է որ
ձեռքս պիտի կապէ , ո՞վ է որ ինձի պիտի հա-
կառակի : Վա՛յ անոր որ կամքիս հակառակ կը
գործէ . վա՛յ այն գիւղին որ ինձի տուրք չը
վճարել կը փորձէ : Ամբողջ կայրեմ ու մոխիր
կը դարձնեմ : Ինձի ՀԱՍՍԱՆ ԽԱՆ կ'ըսեն . Պար-
սից Շահն ու Օսմանցոց Սուլթանն անգամ շատ
լաւ կը ճանչնան զիս . բնաւ չեն համարձակիր
ինձի հակառակ գործել : Եթէ մէյմը ոտքս զե-
տինը զարնեմ ու հրաման արձակեմ, հազարա-
ւորներ կը հաւաքեմ շուրջս խօսքս առաջ տա-
նելու , հրամանս ու պատգամներս լիովին կա-
տարելու համար : Ո՞վ է այն որ կը համարձա-
կի ինձի դիմադրել : Երկնքէն հրէշտակ ալ իջ-
նէ կարող չէ զիս նպատակիս ճամբայէն շեղեց-
նել : Բայց դա զիս շատ կը նեղացնէ . Հիւսէ-
յինը , Ապտուլլահը դեռ չեկան . Ինչո՞ւ արդ-
եօք : Այսքան ուշանալու պէտք չկար , լոկ իմ
անունս կը բաւէր գիւղերը դող հանել . քա-
ղաքներ սարսափեցնել : Ա՛լ ինչո՞ւ ուրեմն ու-
շացան : Մըստաֆան կանչեմ ու հասկնամ (կը
պօռայ) Մըստաֆա՛ , Մըստաֆա՛ :

ՏԵՄԵԼ 2 .

ԽԱՆ ԵՒ ՄԸՍՏԱՖԱ

ՄԸՍ. — (Արտորնօֆ ներս կը վազէ) Հրա-
մեցէք Տէր իմ (միևյեւ գեսիւն կը խոնարհի)

ԽԱՆ. — Լուր չկա՞յ , այդ անպիտանները
ու՞ր մնացին :

ՄԸՍ. — Անոնցմէ լուր չունիմ , Տէ՛ր , բայց
հրամեցէք առէք սա նամակը Րէշիտը բերաւ :
Չուղցինք զրկած են :

ԽԱՆ. — Տուր նայիմ այդ անիծեալ կեա-
վուրները նորէն ի՞նչ գրած են : Սակայն ինչ որ
ալ ըլլայ չպիտի ներեմ . (Կ'առնէ կը կարդայ եւ
կարդալու ասեւ երեսը կը գունասուի , դէմքը
կը խոժոռի եւ ապա մեծ արճեղութեամբ կը
պահսոէ ու կը նետէ . ոսֆի կեղծ մեծաֆայլ մե-
ծաֆայլ կը յառաջանայ սեւեակիւ մեջ տեղը ու
կ'ըսէ) Վա՛յ ձեզի , փիս կեալուրներ (կը պօ-
ռայ) : Ա՛լ ձեր ըրածը կը բաւէ , Խանի մը
խօսքը մերժէք , ինձի դէմ ապստամբիք , ափ-
սո՞ս ձեր կեանքին : Վաղը կը հասկնաք թէ ի՞նչ
պատասխան պիտի ընդունիք : Ի՞նչ ըսել է Խա-

նի մը թէ՛ Մենք այդչափ տուրքը չենք կըր-
նար վճարել, կա՛մ կը վերցնես մեր վրայէն
բոլոր հարկերը կա՛մ դուն գիտես, վերջի գա-
լիքը դուն խորհէ՛ : Աֆէրի՛ն, փինթի հայե՛ր,
զի՛ս կը վախցնէք այս սպառնադրովը : Տեսէք
վաղը ձեր վարձքը ի՞նչ պիտի ըլլայ : Մա՛հ,
մա՛հ պիտի տարածել տամ : ուրիշ ոչինչ : Ա-
մէն մէկդ ցիցերու վրայ հանել պիտի տամ,
հնոցներու մէջ պիտի այրել տամ : Ահա այս է
ձեր կեանքը, ձեր վարձքը : Ձեր ուղածը մէկ
խօսքով, սպաննուիլ, ջարդուիլ, մոխիր դառ-
նալ է . . . Բայց որչափ ալ անվախ են սա ան-
պիտանները, չեմ՝ գիտեր թէ իրենց ո՞ր մէկ
բանին վրայ կը վստահին : Ա՛լ ուրիշ ճար չկայ,
որոշումս որոշում է : Մըտաֆա՛ դա հարկերու
տետրակն ու ինչքերու ցուցակը բեր ու կարդա
նայիմ քանի մարդէ, քանի ընտանիքէ կը բող-
կանան և ինչքեր ունին այս գիւղացիները :

ՄԸՍ. — Հիմա կը բերեմ Տէ՛ր . պատրաստ
է (դուրս կ'ելլէ) :

ԽԱՆ. — (Առանձին) Հասան Խանի հրամա-
նը ոտքի տակ կ'առնէք հա՞, վա՛յ ձեզի ան-
խելք հայեր, վաղը ամէնքդ ալ սև հողի գիր-
կը կը զրկեմ, գացէք հոն՝ և ուղածնուդ չափ
ապստամբեցէք ձեզ ուտող ու կրծող որդերուն
դէմ : Ահա հոն է ձեր տեղը : Դուք չէք կըր-
նար Հասան Խանի մարդասիրութիւնը վայելել :
Քնացէք հոն ու յաւիտենապէս հանգիստ հան-

գիստ քնացէք տուրքերէ հեռու : Դուք արդէն
գերեզմանէն զատ ոչինչ ունիք այս աշխարհիս
վրայ : (Մըտաֆա ներս կը մտնէ)

ՄԸՍ. — Ահա Տէր իմ, պահանջած տետ-
րակներդ, կուզէ՞ք լսել : Կարդա՞մ : (Խանը
պսսիլ կ'սկսի մորուֆիմ հետ խաղալով, մերթ
ուժով մերթ կամաց կը փախէ) :

ԽԱՆ. — Կարդա՛ . . . :

ՄԸՍ. — Ձուռ ունի 500 էրիկ մարդ, 400
կին, 100 կտրիճ երիտասարդ ու 200 աղջիկ,
որոնցմէ ամենէն գեղեցիկներն են Մուրատի
աղջիկը՝ Մարիանէ և Մամասին աղջիկը՝ Արաք-
սի . . . :

ԽԱՆ. — (Մտածումէն արթննալու պէս գլու-
խը վեր վերցնելով) : Այդ երկու աղջկանց ա-
նունը թղթի վրայ նշանակէ : Կարդա՛ հիմա
արջառներու թիւը :

ՄԸՍ. — 500 հատ ձի, 300 հատ կով, եզ,
գոմէշ 1000 հատ ոչխար, այծ ուլ ու գառ-
նուկ . . . :

ԽԱՆ. — Այդչափը հերիք է : Ինծի 120 ոս-
կի չի վճարելու դժկամակողը վաղը ամբողջ ըս-
տացուածքը պիտի տայ : Իշրէ ասանկ են ան-
խելք կեանքուրները : Բայց հո՞գս է . . . : Մըս-
տաֆա՛ : Ղարաղուզի վրայով ալ տեղեկութիւն
մը տուր, ատոնք ալ չափը կ'անցնեն, կ'երևի
թէ իրարմէ դաս առած են . . . :

ՄԸՍ. — Ղարաղուզ ունի 600 էրիկ մարդ,

400 կին, 200 կտրիճ, 100 աղջիկ, որոնցմէ միայն 5 հատը ամենէն գեղեցիկներն են: Կարօյին երկու անջիկները՝ Մարիցա և Անթառա՛մ, Մինասի աղջիկները՝ Զարուհի և Վարդանուշ և Պետոյի աղջիկը՝ Մանուշակ:

ԽԱՆ.— Ատոնք ալ թուղթի մը վրայ նշանակէ, որ Հասանն ու Ապտուլլահը եկածնուն պէս զրկեմ որ ատոնք ալ բերեն: Հայերը ո՛վ ատանկ գեղեցիկները վայելողը ո՛վ: Մինակ ես, ե՛ս կարող եմ զանոնք վայելել. թող իրենք մեծցնեն ինծի համար: Մըստաֆա՛, այդ ալ հերքէ: Գոցէ՛ տետրակները և գնա Բէշիտին ըսէ որ շուտով 500 ի չափ զինակիր հաւաքէ վաղը երթալ այդ գիւղերը թալլելու, աւերելու և հող ու մոխիր դարձնելու համար:

ՄԸՍ.— Բայց մեծափառ Տէր. կաղաչեմ, չի զայրանաք, ձեզի խոնարհ կարծիք մը ունիմ յայտնելիք:

ԽԱՆ.— Յայտնէ շուտ, ի՞նչու զայրանամ, եթէ աղէկ է կ'ընդունիմ ու կը գործադրեմ...

ՄԸՍ.— Դուք ինծի պատուիրեցիք որ հրամաննիդ հաւորդեմ Բէշիտի ըսելով թէ «Գնա 500 ի չափ պաշխպօգոմ հաւաքէ վաղը երթալ այդ գիւղերը հող ու փոշի դարձնելու համար» (Կասկածանքով):

ԽԱՆ.— Է՛յ, երթալ չե՞ս ուզեր, այս խորհուրդիս դէ՞մ կը կենաս... (կը պօռնայ):

ՄԸՍ.— Ո՛չ Տէր իմ Խան, ես ո՛վ եմ որ

ձեր մեծափառութեան խօսքին դէմ կենամ, համբերեցէք որ ըսեմ (դողդողալ կ'սկսի):

ԽԱՆ.— Դէ՛հ, շուտ ըսէ, ժամանակ կ'անցնի, ուշանալու չէ: Հայերուն հետ գործ ունեցողը պէտք է որ անմիջապէս ժամ առաջ կատարէ: Իսկ եթէ ժամանակ անցնել տայ ու յետաձգէ գոնէ մի քանի օր, արդէն հայը կը պատրաստուի ու անկարելի կ'ըլլայ այն ատեն անոր հետ պատերազմիլ:

ՄԸՍ.— Իմ ալ ըսելիքս սա է թէ Տէր իմ, 500 զօրքով ինչպէս կարելի է այդ երկու գիւղերուն գիմադրել, քանի որ դուք ըսիք թէ սապէս գրած, այսպէս պատասխանած են: Լաւ գիտցէք Խանս, թէ հայերը անպատրաստից ատանկ նամակ գրելու չեն համարձակիր: Գանք որ իրենց պատերազմիկներուն թիւը 1200 ի կը հասնի: Ինչպէ՞ս դուք 500 հոգիով կուզէք սուրըշտկել ու քանդել գիւղերը...

ԽԱՆ.— Աժէրի՛ն, Մըստաֆա՛, այդ լաւ խորհեցար, քիչ մը առաջուան կարդացածիդ համաձայն 1200 ի կը հասնի պատերազմիկներուն թիւը: Պէտք է որ ուրեմն մերիններուն թիւը անոնցինն կրկինը ըլլայ, և իրենց նամակներուն իմաստին նայելով՝ հոն նոր մէջսայիմներ մուտ գտած կը թուին, որովհետեւ եթէ այդպէս չըլլայ, այդ գիւղացիները երբէք այդ ճամբան, ապստամբութեան գործը՝ ձեռք չպիտի կարենային առնել: (Կը նստի տեղը):

ՄԸՍ.— Թէեւ ձեր դէմ Պարսից Շահն անգամ չհամարձակիր զէնք բարձրացնել և վստահ եմ թէ անպատճառ նպատակնուդ պիտի հասնիք, սակայն սա ճան – Ֆէսայիները կարծես ոչ հրացանէ կը վախնան, ոչ թնդանթէ, վագրի նման ճիշդ գնդակին դէմ կը վազեն: Ո՛չ հուրը, ո՛չ սուրը զանոնք կրնայ կասեցնել: Հոգինին բերաննին առած կը պտտին սարէ սար, ո՛չ գիշերը յայտնի է ո՛չ ալ ցորեկը իրենց գալլն ու գնալը: Մէյմնալ յանկարծ կը նայիս որ վրագ կարկուտի նման գնդակ կը տեղացնեն, ալ ուր փախչիլդ չես գիտնար: Ուրեմն ուշադրութիւն ըրէք, աննման Խանս:

ԽԱՆ.— Է՛յ, աչքդ լաւ բաց Մըստաֆա, ինծի Հասան Խան կ'ըսեն, հինգ տարիքէս ի վեր ես այդ գործերուն մէջ եփած ու սնած եմ: Ես գիտեմ թէ այդ հայերը ի՞նչ յանդուգն ու անվախ են: Եթէ անոնց գիտցնեմ թէ կռուելու կուգամ, ա՛լ ես գործ չեմ կրնար ընել: Բայց ես անոնց հոգիին երակէն բռնել գիտեմ: Կռուե՞ս հայերուն յաղթել. անմիաբանեցուր զանոնք, երկպառակութիւն ձգէ անոնց մէջ ու այն ատեն շատ դիւրութեամբ կրնաս յաղթել:

ՄԸՍ.— Բայց այդ անմիաբանութեան ու երկպառակութեան որոմը ցանոյղ ո՞վ պիտի ըլլայ: Թուրքին, քիւրտին կամ պարսիկին խօսքին բնաւ հաւանութիւն չեն տար, եթէ ատոնցմէ ընտրես գործիչ անդամներդ:

ԽԱՆ.— Չէ՛, չէ՛, կը տեսնե՞ս սա դրամը (Քասկով լեցուն ոսկի կը հանէ ծոցէն ու սեղանին վրայ կը դնէ): Եթէ այս ալ չի բաւէ աւելի մեծ գումարներ այդ նպատակին համար տրամադրած եմ...

ՄԸՍ.— Սակայն այդ դրամով ի՞նչ կ'ըլլայ Տէ՛ր իմ. հայերն ալ դրամ ունին չէ՞...:

ԽԱՆ.— Ուրեմն դուն չի հասկցար ժիտքս: Հայերը շատ դրամապաշտ ու փառասէր են. կը կանչեմ գիւղէն հայ մը, որ դրամի կարօտ է, դրամով աչքը կը շլացնեմ ու եթէ ատով ալ գոհ չըլլայ, իրեն գիւղ մը տալ կը խօստանամ և ինքն ալ քանի մը գիւղերու գիւղապետը ընելու յոյսը կը ներշնչեմ: Եւ այսպէս կ'երթայ գիւղին մէջ անմիաբանութեան որոմը կը ցանէ, և ի պահանջել հարկին ալ պատեւրազմի պարագային անոնց գաղտնիքն ու ծրագիրը կը յայտնէ ինձ:

ՄԸՍ.— Բայց ատանկ հայ մը պիտի կարենա՞ք գտնել այդ գիւղերուն մէջ, որ գործիք ըլլայ ձեզի, ու թէ՛ իր ազգն ու իր ազգականները ձեռքերնիդ յանձնէ...:

ԽԱՆ.— Ինչպէ՞ս չէ: Ատանկները լեցուն են հայոց մէջ: Սկիզբէն մինչև վերջը պակասած չեն հայերուն մէջ մատնիչները. եթէ այդպիսիները չըլլային՝ լաւ գիտցած եղիր թէ հիմա անկասկած ու անպատճառ մեծ թագաւորութիւն մը կ'ունենային և այդ թագաւորութիւնը պիտի ըլ-

լար թերևս այսօր ամենուն գլխուն մեծ հարուած մը :

ՄԸՍ. — Թերևս մինչև հիմա իրենց սխալը հասկցան ու այլևս ուղղուեցան, չէ՞ որ անոնց մէջ ալ հիմա նոր գաղափարներ մուտ գտած են, հայրենասիրական գաղափարներ տարածողներ երևան ելած են : Լսածիս համաձայն անոնք մեզմէ ալ լաւ զարգացած են . . . :

ԽԱՆ. — Ձէ՛, Մըսթաֆա, չէ՛, լաւ վստահ եղիր թէ հայերը երբէք չեն շտկուիր : Եթէ անոնք ոսկիին մէջ ալ թաթխես, նորէն վրանին մաս մը չի կպչիր : Ի՛նչ որ ալ ըլլայ, անոնք չեն օրինակուիր ու չեն միանար իրարու հետ : Վասնզի կը կարծեն ու այն կոյր հաւատքը ունին թէ « Միութիւնը փճացում է » իրենց համար. դա մի ժառանգական սովորութիւն, չըսեմ ախտ է մնացեալ անոնց քով. և ուրախ եմ որ կրօնքնուն չափ կը սիրեն անմիաբանութիւնն ու անգաղտնապահութիւնը : Երբ երկու հայ իրարու հետ կռուին, լաւ գիտցիր թէ ի՞նչ գաղտնիք որ ունին դուրս կը թափեն :

ՄԸՍ. — Այդ շատ լաւ է մեզի համար, անանկ չէ՞, Տէ՛ր . . . :

ԽԱՆ. — Այո՛, Մըսթաֆա, այո՛, այդ պարագայէն է որ կ'օգտուինք մենք : Անոնց բուն գաղափարին տիրանալու համար ժողովուրդին մէկ մասին հետ բարեկամ կ'ըլլանք, կը շօյենք, կը շողովենք, իրենց փառասիրութեան

թելերը կը թրթռացնենք, յաճախ ու կը խլինք : Այսպէսով իրենց ձեռքերէն ամէն տեսակ ծածուկ գաղափարները : Եթէ այսպէս դիւրահաւան ու բիչ մըն ալ փառասէր չըլլային. մեր դործը բուրդ էր Մըսթաֆա՛ : Ուրեմն մաղթենք «ր միշտ այդպէս մնան հայերը. բայց խօսքի բռնուելով գործերնիս մոռցանք :

ՄԸՍ. — Սակայն մոռնալու ի՞նչ կայ, չէ՞ որ դուք ըսիք թէ մարդ մը կը վարձեմ ու անով կ'որսամ թշնամիներս :

ԽԱՆ. — Որչափ որ այդպէս ըսի, սակայն նորէն պատրաստուելու ենք :

ՄԸՍ. — Շատ լաւ. Տէ՛ր իմ Խան. հիմա կը կատարեմ հրամաննիդ (դուրս կ'ելլէ ու նուրէն ներս կը մտնէ) Տէ՛ր, Հիւսէյնը եկած է, հրամանաւդ կ'սպասէ որ ներս գայ . . . :

ԽԱՆ. — Եղ գայ. (Մըսաճան դուրս կ'ելլէ . . .)

ՏԵՄԵԼ 3 .

ԽԱՆ, ՄԸՍԱՖԱ ԵՒ ՇԻՍԷԻՆ

ՇԻՍԷԻՆ. — (Մըսաճայի առաջնորդութեամբ ներս կը մտնէ ու մինչեւ գետին խոնարհելով)

կ'ըսէ) Տէ'ր, բարձրագոյն Տէ'ր, հրաման
նիդ լիովին կատարուած է:

ԽԱՆ. — Ի՞նչ բան. պիտի զրկե՞ն թէ չէ:
(կասկածանքով):

ՀԻԻՍ. — Այո', պիտի զրկեն Տէր, բայց...

ԽԱՆ. — Այդ ի՞նչ բայց է. չրո՞հ' թէ ամ
բոլոր պիտի վճարէր եթէ ոչ Խանս կը բարկա-
նայ:

ՀԻԻՍ. — Ըսի Տէ'ր իմ, ամէն բան ըսի,
բայց...

ԽԱՆ. — (Բարկորեալք) Այդ դայիդդ հոն
պիտի ըլլայ, բո՛ւ ու լմնցիր, ինչ առարկու-
թիւն որ ըսին: Եթէ այդ գիւղացիք ալ յան-
դգնին կամրիս ու հրամանիս հակառակ գոր-
ծել, ճշմարիտ ճշմարիտ կ'ըսեմ, սատակ պի-
տի պատժեմ, այդ սատակելիք կեալութեները,
պիտի ջնջեմ, պիտի ոչնչացնեմ (պոռալով): Ը-
սէ', շուտ ըսէ, մի կմկմար Հիւսէին. ինչո՞ւ
ըսաց կ'ըսես...

ՀԻԻՍ. — Ներողութիւն կը խնդրեմ, թող տը-
ւէր որ ըսեմ ամենը: Ասկէ գնալուս պէս մի
քանի ժամէն Խորան գիւղը հասայ. գիւղապետ
նիզոյին քով գնացի ու հրամաններդ հաղորդեցի
անոր: Նա ալ իրենները հաւաքեց ու քիչ մը
խորհրդակցելէ յետոյ՝ չընդունեցին ըսածներս:
Ես գիմադրեցի, բայց զիս ծեծեցին, ըսելով
թէ գնա՛ւ Խանիդ պատմէ ինչ որ տեսար, և
ըսէ թէ միայն 500ը կը վճարեն, իսկ անկէ ա-
ւելին բնաւ չեն ընդունիր...

ԽԱՆ. — Վա՛յ, շուներ վա՛յ, դեռ դասե-
րը չառին այդ գազանները, թող որ այս ան-
գամ լաւ դաս մը տամ ատոնց...

ՀԻԻՍ. — Այո', Տէ'ր, այդ կեալութեներուն
տունն ու տեղը ամբողջ հող ու փոյի դարձնե-
լու է: Հազար անգամ դա՛նակը վիզերնուն տը-
ւած էք, դարձեալ չեն սովրած, ա՛լ այս ան-
գամ այնչափ մեծ հարուած մը տալու էք այդ
անհաւատ շուներուն, այնպէս մը ջարդել տա-
լու էք ատոնք՝ որ ալ չի յանդգնին ձեր վսե-
մութեան դէմ դաւեր կազմել ու հրամանիդ
ոտքի տակ առնել. Դուք միայն հրամայեցէք,
մենք անոնց ամբողջ էութիւնը, գոյութիւնը
փոշի կը դարձնենք. թո՛ղ կորնչին այդ վատ
արարածները...

ԽԱՆ. — Ապրի՛ս, Հիւսէյին, վազուընէ ըս-
կըսեալ նպատակս պիտի իրագործել տամ: Այլ
ես գաւաթը լեյուած է, ալ հերիք է այդ ան-
հաւատներուն ըրածը: Ասերա՛կ. ամէն կողմ
աւերա՛կ պէտք է տիրէ: Բայց նայի՛մ քեզ Հիւ-
սէյինս. բնաւ մի՛ խնայէք, ծեր, երիտասարդ
կին, մանչ ամէնքն ալ սրէ անցուցէք. այդպէս
ըսէ քու ընկերներուդ: Միայն խնայեցէր աղ-
ւոր, գեղեցիկ հայուհիներուն ու անմլաս ինծի
բերէք: Անոնք ալ ես պիտի վայելեմ: Գիտե՞ս
տղա՛ս, մարդիկը սպաննելէ յետոյ, շատ դիւ-
րութեամբ պիտի տիրանաք անոնց բոլոր ինչ-
քերուն:

Հիւս. — Այդ լաւ խորհած էք Տէ՛ր Խան, պէտք է նախ թշնամիները ոչնչացնել և ապա թալանի ու աւարի սկսիլ. (այս միջոցին դուռը կը բաղխեն) :

ՄԸՍ. — Ներողութիւն Տէ՛ր, գո՛ւր կը զարնեն երթամ բանա՛մ :

ԽԱՆ. — Գնա՛, բայց հիւրը ներս բերելէ առաջ ինծի իմացուր :

ՄԸՍ. — Շատ լաւ Տէ՛ր իմ, հրաժանէ՛ք ձերնէ. (երկրպագելով դուռն կ'ելլէ) :

ԽԱՆ. — Կը տեսնես վաղը Հիւսէին որ ամբողջ այդ անհաւատներուն տուններն ու տեղերը բուերու բոյնի պիտի վերածեմ. Դուն ալ անշուշտ քեզ ծեծողներուն արիւնը քու ձեռքովդ պիտի խմես. ինչպէս արդեօք ծարաւ կ'զգա՞ս հայու արիւնի :

Հիւս. — Օ՛հ, ինչպէ՛ս չէ, բուռով պիտի խմեմ. Դեռ զարկած տեղերնին կը ցաւի :

ՄԸՍ. — (Այս տահուն Մըսաւա ներս կը մտնէ հապճեպով ու միմեջէ գետնը խոնարհելով կ'ըսէ) Տէ՛ր Խան, Ապտուլլահն է եկողը. ձեզի գեղանի հայուհի մը բերած է. . . :

ԽԱՆ. — (Ուրախութենէն ոտքի կելլէ պատահանէն դուռն կը նայի ու ապա տեղը նստելով կ'ըսէ.) Ըսէ՛ որ ներս բերէ :

ՄԸՍ. — Շատ աղէկ. Տէ՛ր իմ. (մտակերպութեամբ մը դուռն կ'ելլէ) :

ԽԱՆ. — (Ինքն իրեն) Ահա լաւ որս մըն ալ

ունեցայ. կամքս ու կիրքս թող յագենայ. Լաւ գեղուհի մը նորէն ձեռք ձգեցի. (նորեկները Մըսաւայի առաջնորդութեամբ ներս կը մտնեն) :

ՏԵՄԵԼ 4.

ՆՈՅՆԻ ԱՊՏՈՒԼԼԱՀ ԵՒ ԹԱԳՈՒՀԻ

ԱՊՏ. — (Թագունիին քեռէն փաշայով առաջ կերբայ Խանին առջեւ կը կանգնի ու կ'ըսէ) Առէ՛ք Տէ՛ր. ուրախ ու զուարթ օրեր անցուցէք այս ազնոր գեղուհիին հետ. (Թագունիին քարկացոս աջփետով կը յարի երկուքն ալ վերէն վար) :

ԽԱՆ. — (Քեօշկին մեջ տեղաւորուելով կ'ըսէ) Ապրի՛ս, քաջ Ապտուլլահ. պաշտօնդ պիտի մեծցնեմ. վստահ եղի՛ր (Ապտուլլահն ետ ետ կ'երբայ ու միւսներուն ֆով կը կենայ, Խանը ոտքի կ'ելլէ որ աղջիկը գրկէ, իսկ Նե՛ն ետ ետ կ'երբայ) :

ԹԱԳ. — (Մահը աջի առնող վագրի մը նման, որ չի վախճար նոյնիսկ առիւծին վր-

րայ յարձակելէ, կ'ըսէ.) Ետ կորսուի անամօթ շուն: Մի' մօտենար հայուհիի մը, որուն պատիւը քուկինէդ շատ բարձր, շատ վեր է: Դու չես կարող զայն բռնաբարել. . . .

ԽԱՆ. — Խեղճ աղջիկ, դեռ յոյս ունիս թէ անարատ պիտի մնաս. պիտի ազատիս: Վա՛յ քու խելքիդ հայ աղջիկ, ալ կրնաս փախչիլ երկաթէ ճիրաններու մէջէն: Դու իմ կիրքիս զոհը պիտի ըլլաս. . . .

ԹԱԿ. — (Դարձեալ ետ ետ ետրաշով) Մեռնիլը լաւ է քան քեզի յանձնուիլը. քեզի պէս անհաւատ, լկտի լիւրբին նպատակը չիրականանար:

ԱՊՏ. — Լա՛հ, անպիտան քա՛ծ. չե՞ս ամբշնար որ Խանիս գէ՛մ այդ տեսակ լեզու կը բանեցնես (ծուռ ծուռ Թագունիսն նայելով): Եթէ հիմա ինձ հրամայէ Խանս, կը սովորեցնեմ քեզի թէ ինչպէ՛ս կը պատասխանեն Խանի մը: (Բարկութեամբ):

ԹԱԿ. — Նա մարդ չէ՛ որ մարդու պէս խօսք ուղղեմ իրեն. եթէ ազատուիմ մէյմը առկէ, ես ալ քեզի կը ցուցնեմ թէ ինչպէ՛ս կը վարուին անդէն խեղճ ու տկար հայուհիի մը հետ:

ԽԱՆ. — Աղւոր աղջիկ, դեռ որո՞ւ վրայ յոյս ունիս թէ քեզ պիտի ազատէ. ա՛լ դու իմս ես: Մոռցի՛ր հալոդ ու մայրդ, ալ անոնք չկան: Ո՛վ պիտի յանդգնի քեզ իմ ձեռքէս ազատել:

ԹԱԿ. — (Վրասն կերպով մը.) Աստուած. Բարձեալն Աստուած պիտի ազատէ զիս քու անիծեալ ու լպիրշ էութեանդ ձեռքէն:

ՄԸՍ. — Տէր Խան, թողուցէք այդ հիմակու հիմակ. նէ յոգնած ըլլալուն համար չգիտեր թէ ինչ կը խօսի:

ԽԱՆ. — Այո՛, թողունք քիչ մը որ հանգչի գեղուհիս, յոգնած է թերևս, բայց Աղտուլ լահ ու՞րկէ գտոր այս գեղեցիկ սեւաչոր հայուհին:

ԱՊՏ. — Ասկէ քանի մը օր առաջ ասոնց տեղը գնացի լրտեսելու համար թէ ի՞նչ կ'անցնի կը դառնայ մեր վրայով: Յանկարծ խուճը մը կրնար ու աղջկանը տեսայ որ հաւաքուած էին տան մը մէջ ու հաց կ'եփէին, բաւական սպասեցի, ամէնքն ալ ուշի ուշով քնեցի, գիտեցի, բայց տեսայ որ այս աղջիկէն զատ ձեզի արժանի մէկը չկայ: Ուստի կամայ մը դուրս ելայ ու տուներուն մէկ անկիւնը պահել տեսայ, հասկնալու համար թէ այս աղջիկը որո՞ւ տուն պիտի երթայ. իրենց տունը ո՞րն է. (Թագունիսն կը ցնցուի ու խստութեամբ Ապտուլ շահիսն ներսը կը նայի): Բաւական սպասելէ յետոյ՝ տեսայ որ որիչ ծեր կնկան մը հետ եկաւ ու տունը գնաց. Այսպէսով տունը ճանչցայ ու երբ դուք ինձի աղջիկ մը բերել հրամայեցիք, չուտով գնացի ու ասիկա բերի: Խեղ պէս է, կը հանի՞ք Տէր Խան, լաւ գտած չե՛մ: (Թագունիսն օժ կը փաշէ):

ԽԱՆ. — Ապրի՛ս, Ապտուլլահ, ապրի՛ս, գուն պիտի վարձատրուիս վաղը: Բայց շուտ ըրէք, երեքդ ալ ձեզի յանձնուած գործը գընացէք կատարելու վաղուան արշաւանքին պատարաստ ըլլալու համար: (Երեքն ալ խոնարհութիւն րնկելով կը մննկնին):

ԽԱՆ. — (Առանձնութենէն օգուտ փաղկելով կ'որդէ Թագունիին սիրտը գրաւել անուշութեամբ) Եկու՛ր, գրկացո՛ւ մէջ եկուր հանգչէ սիրուն հայուհի:

ԱՊՏ. — (Այս պահուն ներս կը մտնէ ու զարնացմամբ կը հարցնէ) Տէ՛ր Խան ներսդուծիւն ձեր խօսքը ընդհատելու համար. խնդրեմ, մի՛ զայրանաք, շնորհ ըրէք. քիչ մը առաջ խօսք մը ըսիք չի հասկցայ: Ի՞նչ ըսել կուզէիք և վաղուան արշաւանքին պատրաստ եղիք, ըսելով. . . :

ԽԱՆ. — Դեռ չե՞ս գիտեր տղա՛ս, վաղը մեր զօրքերով հայ գիւղերու վրայ պիտի արշաւէք, ամբողջ քար ու քանդ պիտի ընէք այդ անհաւատներուն տուներն ու տեղերը: (Թագունիին կը սատարայ ու կը դողդոջայ) հիմա հասկցա՞ր Ապտուլլահ, հաւատարիմ ծառաս. . . :

ԱՊՏ. — Այո՛, Տէ՛ր, այո՛, ես Խանիս հրամանը կատարելու համար կեանքս ալ կը զոհեմ: Ես միշտ պատրաստ եմ հոգւով ու մարմնով: Դուք միայն հրամայեցէք. . . :

ԽԱՆ. — Ապրի՛ս, ուրեմն գնա՛ ու պատրաստուիր:

ԱՊՏ. — (Դարձեալ խոնարհելով մինչեւ գետինը) Պատրաստ եմ. Տէ՛ր Խան. . . : (դուրս կ'ելլէ):

ԽԱՆ. — (Տեսնելով որ դեռ Թագունիին կը դողդոջայ կ'ըսէ.) Մի վախնար գեղուհիս. ա՛լ գուն ազատ ես: Քեզի ֆրասող, կեանքիդ ըսպառնացող չկայ հոս: Իմ թեիս տակ պիտի մեծնաս ու ինծի ծառայես: Ալ իմա ես. տանս վարդը պիտի ըլլաս. զիս ուրախացնող պիտի ըլլաս: Մի գողգողար թիթեռնիկս. եկու՛ր, գրկացո՛ւ մէջ եկուր որ համբուրեմ անգամ մը: (Թագունիին կը մօտեցայ որ գրկէ):

ԹԱՒ. — (Նորէն սքախաժ՝ ուժով մը հենոտ կը հրէ ու կ'ըսէ.) Ե՛տ կորսուիր, հեռու գնա ինձմէ, վատ արարած, սատանի՛ ձագ:

ԽԱՆ. — Մի սրգոյիր թռչնիկս. (անուշութեամբ) գրկացո՛ւ մէջ եկուր, քեզի շատ բաներ պիտի տամ: (Կամաց կամաց կը մօտեցայ Թագունիին):

ԹԱՒ. — Մի՛ մօտենար ինծի չա՛ր հրէշ: Անմեղ արիւնս մի մտներ: Ի՞նչ կուզես ինձմէ, չե՞ս ամենար որ անզէն հայուհիի մը մօտենալ կը փորձես. Եթէ վատ չես, տուր ինձ զէնք մը և ապա մօտեցիր ինձ. . . :

ԽԱՆ. — Ինչո՞ւ ամենամ. քեզ գրկել, սիրել, համբուրել կուզեմ: Զիս մի՛ բարկացներ. . . :

ԹԱՔ. — Հեռու, հեռու կեցիր ինձէ .
քեզի պէս մարդակեր դեւ, վատ գաղանը կա-
րող չէ՛ արդար ու անմեղ հայուհիի մը մօտե-
նալ : Թո՛ղ որ ես իմ անարատ պատուիս մեռ-
նիմ . . . :

ԽԱՆ. — Ու՞ր մեռնիս աղջիկ (կրսէ յաւ-
կութիւնը ծածկելով եւ զայն հասնողելու ջանալով
անուշուրեաւք) աղւոր հայուհի . Խանի տունը
եկողը չի մեռնիր : Ուրախ եղիր որ անհաստ
հայի մը ձեռքը անցած չես : Հայերն ի՞նչ գե-
տեն քու յարգդ : Ե՛ս, ե՛ս միայն գիտեմ ու
ես միայն պիտի վայելեմ քեզ : Մայրդ ինծի
համար ծնեւ է քեզ : Այդ ուռնիի հասակդ
միայն իմ գրկաւս մէջ պիտի հանգչի . . .

ԹԱՔ. — (Յուզուած) Ա՛խ, Աստուած իմ,
ազատէ զիս այս վատ գաղանին ճիրաններէն :
Կայծակս օգնութեան հասի՛ր. (կուշայ) :

ԽԱՆ. — Է՛յ, խեղճ աղջիկ . պարապ տեղը
մի՛ լար . աղի արտասուք մի թափեր : Կայծակ
չէ Աստուած ալ չի կրնար քեզ իմ ձեռքէս ա-
զատել . ժամանակ մի կորսնցնիր . յանձնուէ՛
կամքիս . . . :

ԹԱՔ. — Ու՛յ, մարդասպան չոր գաղան .
մի՛ դողացներ սիրտս, ազատէ զիս . ի՞նչ կու-
ղես անմեղ գառնուկէ մը, թո՛ղ որ երթամ
Կայծակիս հասիմ. (աղաչելով) :

ԽԱՆ. — Ո՞վ է այդ Կայծակ շունը, այդ
կեաւվուրը . . . (սրճնելով) :

ԹԱՔ. — Ս՛հ, մի՛ վերաւորեր սիրտս Խան,
Կայծակս անարգելով զիս անարգած կ'ըլլաս .
նա իմ սիրակալն է . հոգւոյս, սրտիս միակ
տէրը :

ԽԱՆ. — (Կասողով, ու ոտքը գետնէ զարնե-
լով) Ապուշ քա՛ծ, մոռցիր կ'ըսեմ ատոնք,
այլեւ դուն իմս ես . վաղը Կայծակդ ալ սպան-
նել պիտի տամ : Ձի տեսա՞ր ծառաներուս
պատուիրեցի որ պատրաստ ըլլան վաղը ար-
շաւելու . . . :

ԹԱՔ. — Ա՛խ, զի՛ս ալ սպաննէ, զի՛ս ալ
մեռցուր . ես առանց Կայծակի կեանք չու-
նիմ . . . : Գիժա՛ իմ վրայ . . . Թո՛ղ տուր որ
անոր հետ միասին մեռնիմ . . . :

ԽԱՆ. — Քեանքի՛ր քա՛ծ, տա անպիտան .
չան լաճ հայր կը սիրես ու զիս չես սիրեր .
սպասէ՛. հիմա քեզ կը խեղդեմ եւ շան սատակ
կը հանեմ . շու՛տ . յանձնուէ՛ (կը գոռայ ու աղ-
ջկան վրայ կը յարձակի) :

ԹԱՔ. — (Կը մտաւ ի ֆուքար . կը քանաչ
գայրացնել Խանը որ մէկ հարուածով ապսննէ
գիւնքի, պահիր անարատ պակելու հաւար, ու
կ'ըսէ) Քեզի պէս վատը, մարդասպան գաղա-
նը, հայահալածը կարող չէ թագուհին խաբել .
կա՛մ մէկ անգամով սպաննէ որ լմնեամ . կա՛մ
ազատ արձակէ զիս . . . :

ԽԱՆ. — Աղջիկ, ինձմէ չե՞ս վախնար : Քեզ

կը կախեմ, կ'սպաննեմ, կտոր կտոր կ'ընեմ.
կ'այրեմ ողջ ողջ . . .

ԹԱԳ.— (Յանդգնօրէն ու քաջաբասկը պատ-
սասխանէ) Շատ մեծ յօժարութեամբ կ'ընդու-
նիմ այդ ամենը: Այդ ամէնքին զոհուիլը ին-
ծի համար փառք մըն է. իսկ քու շան ու գը-
ձուձ կիրքիդ յանձնուիլը ինծի համար մահ,
սատակում է: Լաւ է մեռնիլ քան յանձնուիլ,
կը հասկնա՞ս անամօթ շու՞ն: Գնա շան կիրքդ
յագեցուր ձերիններուն վրայ: Հայ, անմեղ ու
խեղճ աղջիկէ մը ի՞նչ կուզես: Օրերով ալ ա-
ղաչես ու պաղատիս, խոչտանգես ու գանակո-
ծես, չարչրկես ու սպառնաս, նորէն չես կըր-
նար զիս վախցնել ու խաբել: Այդ չար նպա-
տակդ անիրականալի պիտի մնայ յաւիտեան ին-
ծի հանդէպ: Ես հայ եմ և հայի համար ծնած:
(Այս պահուն կայծակ առանց տեսնուելու. Խա-
նին տանիքի ծակէն կը դիտէ այդ տեսարանը):

ԽԱՆ.— Ա՛լ կը բաւէ քեա՞քիր անդգամ,
հերիք համբերութիւնս հատցնես (աղջկան վրայ
կը վազէ կուգէ մէջէն բռնել ու պառկեցնել,
սակայն չի յաջողիր առաջին անգամով. երկ-
րորդ անգամ փորձելով՝ աղջկոյ կը ձգէ երեսը
վեր դարձած) Հիմա՞ ալ չես յանձնուիր: Սա՞
էր ուզածդ անամօթ քած, տե՛ս թէ հիմա ինչ
պիտի ընեմ քեզ: (Խանը գրպանէն կապ մը
կը հանէ ու կուգէ աղջկան ձեռքերը կապել):

ԹԱԳ.— (Թագունի կը չարչրկուի, Խանին

աչիք երեսը կը ճանկոտէ ու կը պռուսայ) Սպան-
նէ՛, սպաննէ՛ զիս անդգամ լիբր, մի՛ մօտե-
նար ինձ, պատիւս մի՛ արատաւորեր (Խանը դեռ
աղջկան ձեռքերը չկապած կայծակ՝ տանիքի պա-
տուհանի քաջութեան վար կը ցատկէ, Թագու-
նին կը նուաղի):

ՏԵՄԵԼ 5.

ԽԱՆ, ԹԱԳՈՒՀԻ ԵՒ ԿԱՅԾԱԿ

ԿԱՅԾ.— (Որ տանիքի ծակէն կը դիտէ,
վայրկեանը յարմար դասելով, յանկարծ վար
կը ցատկէ սենեակին մէջէն, կը վազէ անմի-
ջապէս եւ Խանին օձիքէն բռնելով անդին կը
նետէ գոռալով) Չա՛ր գազան. կեցիր հոգ՝ չե՞ս
գիտեր որ ատիկա հայ մըն է և հայի համար
ստեղծուած: Քեզի պէս վատ, ցած, մարդաս-
պան ու գձուձ կենդանիները չեն կարող մօտե-
նալ անոր: Քանի դեռ ես կ'ապրիմ, ոչ ոք
կարող է ձեռք երկնցնել անոր: Շուտ վճարէ
1000 ոսկի (Դուրսը հրացաններու պայքարէն ձայ-
ներ կը լսուին):

ԽԱՆ. — (Խանը կէս մը զարհուրած, կէս մը զայրացած կը գոչէ) Դու ո՞վ ես. փին կեալուր կորսուէ ասկէ, հիմա բեզ ալ շան սատակ հանել կուտամ ու մարմինդ թռչունեն. բուն կը կերցնեմ: Գիտե՞ս թէ ով եմ ես. ինծի հասան Խան կ'ըսեն. Հասան Խան (Կայ ծակիւ վրայ կը յարձակի պատեն սուր մը քաշել ջանալով):

ԿԱՅԾ. — (Անմիջապէս Խանի օձիքէն կը բռնէ ու մանուկի մը նման կը կեցնէ առջևը) Գիտե՛մ թէ դուն ինչ ցած արարած ես. գիտե՛մ թէ դուն շատ գիւղեր ու աւաններ աւերած ես. որքա՛ն անձեղ արիւններ թափած, որքա՛ն խոչտանգումներ ու լրբութիւններ գործած, որքա՛ն հայուհիներ լլկած ու բռնաբարած ես: Գիտե՛մ թէ դուն ի՛նչ անմասն արիւնարբու գազան մ'ես. որքան անգթութիւններ գործած ես հայ ազգիս դէմ: Կտոնց ամէնքին փոխարէն հիմա ես եմ որ վրէժս պիտի լուծեմ քեզմէ. Առանց այլևս խօսելու վրձարէ՛ ուրեմն 100,000 ոսկի, եթէ ոչ կեանքդ կը վերջացնեմ. տունդ ու տեղդ հող ու փողի կը դարձնեմ. (առանց օձիքը քող տալու):

ԽԱՆ. — Թո՛ղ տուր օձիքս. (կը քորորորի) անպիտան շուն, դուն ո՞վ ես որ կը համարձակիս Խանի մը ոտներ մտնել, հարիւր հազար ոսկի պահանջել իբր արեան գին գործած ոճիր.

ներսու համար, Խանի մը սպաննալ. կեցի՛ր որ քու մորթդ քերթել տամ, Մրտա... (կողքէ պիտալ. քայց Կայծակ ուժով մը սեղմելով կոկորդ լի քողոր որ ձայն կանէ: Դեսինը կը ձգէ, կուրծքին վրայ կը նստի վիզէն բռնած, այս պահուն Թագուհին կ'ստախի եղած աղմուկէն ուժի կ'ելլէ, կը շփուի. իր քով երկու մարդ կեանքուն համար նախ կը սարսախի, եւ յետոյ մէկ կողմ կը փաշուի):

ԿԱՅԾ. — Ինծի Կայծակ կ'ըսեն, Մըխօյէնց Յունանին տղան, կը ճանչնա՞ս. շուտ վճարէ. 100,000 ոսկին. եթէ ոչ կը խեղդեմ քեզ հիմա:

ԽԱՎ. — (Կայծակի անունն ու ձայնը լսելով կը ցնցուի, Կայծակին կը նայի շուրս. այլերը կը սրբէ շար տեսնելու համար ու սուս քեղերը քացած Կայծակին կը վազէ քսելով) Ա՛խ. Կայծակ. Կայծակ. հոգի՛ս. դու՛ն ես. ուրկէ եկար. ուրկէ հասար. եկու՛ր գրկեմ քեզ անգամ մը. (կը գրկէ ճակասք կը համբուրէ) Ազատէ՛ զիս Կայծակ, ազատէ այս հոտած մթնոլորտէն, այս բանտէն, զնդանէ՛ն (կուրայ):

ԿԱՅԾ. — Հանգարտէ՛ Թագուհիս. ա՛լ մի լար. ազատուած ես: (Խանը ցուցնելով) սա՛ էր քեզ նեղողը, չարչրկողը, հոգի՛ս:

ԽԱՎ. — Այո՛, այո՛, անուշիկս, քաջս, սպաննէ՛ զայն, որ հեռանանք այս անտանելի դժողքէն:

ԿԱՅԾ.— Սպաննե՞մ թէ չէ... (Խանին քերանք թաշկինակ մը կը խօսէ, ձեռքերը կը կապէ. ոսքի կ'երդէ եւ ոսքը անոր կործակէ վրայ դնելով, վեց — հարուածեանք կը հանէ մէջքէն ու կը բռնէ Խանի սրտին ։)

ԽԱՆ.— (Իր կեանքի վերջին վայրկեանը մօտաւոր ըլլալը տեսնելով, լեզուով թաշկինակը դուրս կը հանէ ու կ'ըսէ պաղատագին կերպով) Ազատէ՛ զիս, խնդրեմ, խնայէ՛ կեանքիս. հայր մըն եմ. զաւակներ, կիներ ունիմ, անտէր կը մնան. գթա՛ վրաս, թոյլ տուր որ վճարեմ ուղած գրամդ ։

ԿԱՅԾ.— Միթէ քու ձեռքով կատարուած սպաննումներուդ, զոհերուդ յէջ բեզի նման հայրեր, ալ չըսեմ մայրեր, բոյրեր ու եղբայրներ չկայի՞ն ։ Դու ինչո՞ւ չգլխացիր այն ատեն անոնց, ես իմ հայ աղգիս արիւնք դըրամով չեմ կրնար գնել ։ Արեան գէմ արիւն կուզեմ, անհաւատ մարդակեր գազան ։

ԽԱՆ.— (Աղաչելով, պաղատելով) Խնայէ՛. խնայէ՛ ինձի ։

ԿԱՅԾ.— Գեղի պէս մարդասպան, հայատեաց, աւերակասէր գազանին ներեմ. Ահա այս է (վեց — հարուածեանք կը պարպէ, քայց միւս յն մէկ գնդակը) քու բաժինդ. ա՛ռ ու հանգստացիր. սատկելիք հայասպան շուն ։

ԽԱՆ.— Վա՛յ, օ՛Ֆ, մեռայ (մէկ կողմէն միւսը դառնալ կ'փորձէ, կ'ըստ իր կողմի, կ'ըստ ի... ։)

ԹԱԳ.— Կայծակ, դեռ կը շարժի շունը, վատ արարածը, տու՛ր վեց — հարուածեանք որ վերջին հարուածն ալ ես տամ ։ (Շուտով Կայծակին ձեռքէն կը խլէ գեղքը ու կը պարպէ ըսելով) Ա՛ռ. Խա՛ն, այս ալ ես եմ, գրկէ՛ գնդակս, սեղմէ՛ կուրծքիդ վրայ ուղածիդ չափ սիրէ զայն ։

ԽԱՆ.— (Կը ցնցուի) Վա՛յ, վա՛յ, մեռա՛յ (այլեւս չի շարժիր) ։

ԿԱՅԾ — Տեսա՞ր Թագուհիս, ահա ասանկ կ'ընեմ թշնամիդ ու թշնամիներս ։ (Այս պահուն Սիւսակ, Սերոբ, Կարօ ներս կ'մտնեն պայքիւնի ձայնէն առաջնորդուելով) ։

ՏԵՄԵԼ 6 .

ՆՈՅՆՔ, ՍԻՍԱԿ, ՍԵՐՈԲ ԵՒ ԿԱՐՕ

ՍԻՍ.— Օ՛ր եղբայր հո՞ս ես. Թագուհի դու՛ն ալ հոս ես ։ Դա ո՞վ է (մտնով Խանը ցոյց տալով) ։

ԿԱՅԾ.— Խանն է, Հասան Խան ըսուած մարդակեր բորենին... ։

ՍԻՍ. — Ո՞վ սատկեցուց այդ վատ շու-
նը . . . :

ԹԱԳ. — Կայծակս , ճա՛ն Կայծակս . . . :

ԿԱՐՕ. — Դու ի՞նչպէս դտար Թագուհիդ . . .
Կայծա՛կ ճան . . . :

ԿԱՅԾ. — Ես արդէն խանի տունը գիտէի ,
ձեզմէ բաժնուելէս , յետոյ շիտակ հոս ուղղուե-
ցայ եկայ : Է՛հ , դուք ու՞ր գնացիք . պատ-
մեցէք նայիմ :

ՍԵՐՈՒՐ. — Քեզմէ բաժնուելէս յետոյ այս
տեղերը կը պտտէինք . երբ , յանկարծ 20 – 30
հատ քիւրտեր մեր վրայ յարձակեցան կտոր կը-
տար ընելու դիտումով . բայց հաւատա՛ որ ա-
մէնքն ալ դժոխք զրկեցինք առանց բաս – բոր-
թի ու հարցութորձի :

ԿԱՅԾ. — Ի՞նչպէս կրցաք ասոնց գիմադ-
րել . . . :

ԿԱՐՕ. — Մենք երեքնիս ալ առաջուրնէ
դիրքերը գրաւեցինք . երբ անոնց դալը տե-
սանք , սկսանք երեք տարբեր դիրքերէ ան-
միջապէս կրակել առանց միջոց տալու որ ա-
նոնք տեղերնուն չարժին ու զէնքի դիմեն : Իսկ
այն որ խոյս տալով մի քիչ դիմադրեց նա ալ
իր արժանի պատիժը գտաւ :

ԿԱՅԾ. — Ատոնք ո՞վ էին , կրցա՞ք ճանչ-
նալ . . . :

ԿԱՐՕ. — Ինչպէս չէ , խանի ծառաններն է-
ին , ես անոնցմէ հինգը լաւ կը ճանչնամ ,

Ապտուլահը , Հիւսէյինը , Մըստաֆան , Բէշիտն
և Ալին :

ԹԱԳ. — (Որ մինչեւ այդ պահուն շուտ մը-
տիկ կ'ընէր՝ կ'ըսէ) Ապտուլահն ալ սպաննե-
ցեք :

ԿԱՐՕ. — Այո՛ , Թագուհի՛ ճան , այո՛ ան
ալ սատկեցուցինք . բայց դու ուսկէ՞ կը ճանչ-
նաս այդ վատ արարածը :

ԹԱԳ. — Ու՛յ , մի՛ հարցնէք այդ , անու-
շիկ ճան եղբայրներ . ատար ձեռքը ինչե՛ր քա-
շեցի :

ՍԵՐՈՒՐ. — Ի՞նչ ըրաւ որ քուրիկ ճա՛ն . . .

ԹԱԳ. — Անուշիկ ծնողքէս , սիրելի Կայ-
ծակէս բաժնողը այդ վայրենի , ցած ու կատ-
ղած գաղանն էր : Բայց ի՞նչ գաղան , մեր տե-
ղէն . մինչև հոս ծեծելով , քաշելով , քաշկռտե-
լով ու հազար տեսակ չ'ըսուած հայհոյանքներ
թափելով գլխուս՝ բերաւ զիս . . . :

ՍԻՍ. — Եթէ ատանկ է՛, իր արժանի պա-
տիժը գտաւ . սա դանակովս (ցոյց տալով) կը-
տոր կտոր ըրի զինքը , փորոտիքները դուրս
թափեցի որ երկնից թռչունները ուտելու ա-
տեն նեղութիւն չկրեն . բայց գիտե՞ս թէ ին-
չու համար այդպէս ըրի . որովհետեւ ամենէն
չատ դիմադրողը ինքն էր :

ԿԱՅԾ. — Ապրի՛ք ամէնքդ ալ հայ քաջա-
րի ընկերներս , անմոռանալի ու անբաժան ըն-
կերներս , շնորհակալ եմ ձեզմէ որ ինձի հե-

տեեցաք քաջաբար ու ինծի օգնեցիք պահապան հրեշտակի մը նման որ Թագուհիս գտնեմ : Ապրի՛ք , հազար ապրի՛ք ընկերներս : Ասիկա մեզի դաս մը թող ըլլայ , որ միշտ միացած գործենք : Միտքիւնր յաջողութիւն է միշտ : Հայը զօրաւոր է , իրը միացած կը գործէ . հայը զօրաւոր է , ահաւելի է , սարսափեցնող է , եթէ իր մէջ չկան մասնիկներ , ազգութեան , երկպառակութեան սեւ հոնքեր , ցանկոյններ : Հայուն սիրտն ուտող ու կրծող ցեղերը և տըկարացման բուն պատճառները ատոնք են , որ ազգին արիւնը ծծելով ու մարմինը կրծելով կը հատցնեն : Հեռու մնանք ատոնցմէ . ատենք զանոնք մեր հոգւոյ բոլոր զօրութեամբ : Փնտռենք , գտնենք ազգութեան մատնիչները ու վերջ տանք անոնց կեանքին : Ահա այս է մեր ազգին մեծ ու խոշոր վերքին վերջնական դարմանը . սպաննել , սպաննել և սպաննել մատնիչ ազգութեանցները :

ՍԵՐ. — Ճշմարիտ են ըսածներդ Կայծակ , ճան Կայծակ , խօսքերդ շատ լաւ կը հնչեն ահանջիւ . իրաւունք ունինք ատելու , սպաննելու , արմատէն կտրելու ու անհետացնելու մատնիչ , կեղծ ու քսու հայերը :

ԿԱՐՕ. — Բոլորովին արդարացի են ըսածներդ ընկերներ . մեր ամենամեծ պարտականութիւնն է սիրել հայրենիքը , օգնել անոր հոգիի ու կորովի ամենաբարձր ուժովը : Սէր ու

միութիւն կը պահանջէ հայրենիքը մեզմէ ու կուզէ տեսնել մեզ միշտ հաւաքուած մի դրօշակի տակ ձեռք ձեռքի , սիրտ սրտի , կուրծք կրծքի տուած :

ԹԱԳ. — Ես ալ գաղափարակից եմ ձեզի ամենուրեք սակայն պէտք չէ որ մեկնինք ասկէ , հիմա մեզի կ'սպասեն մեր ծնողքը : Ասկէ զատ կրնայ ըլլալ որ հիմա մեզի փնտա հասցնող ուրիշ ուղիներն են ալ գան . որովհետեւ երբ ես Խանի քովն էի , Խանը հրաւէր զրկեց բոլոր աշխրեթներուն որ հայ գիւղերը թալլելու գան :

ՍԻՍ. — Թո՛ղ գան Թագուհի՛ . թո՛ղ գան , ահա դաշոյն սրտերը մխելու՝ եթէ մօտ են . ահա հրացայտ զէնք ու գնդակ իրենք անդիի աշխարհը զրկելու համար եթէ հեռու են : Մի վախճար ամենքս ալ զինուած ենք :

ԹԱԳ. — Բայց չէ որ դուք քիչ էք : Մէկ ձեռքը քսանի դէմ ի՞նչ կրնայ ընել :

ԿԱՐՕ. — Հայաստանի քաջ որդիներուն համար անձի հաշիւ չկայ . ատեն կ'ըլլայ որ մէկը տասի դէմ կը դնէ , ատեն կ'ըլլայ որ մէկը 110 ի դէմ :

ՍԵՐ. — Ահա նոյնիսկ այս վիճակիս մէջ կ'երգնում ձեր առջև ընկերներ ու քոյրիկ , որ եթէ քսան հատ յանձնէք լոկ ինծի մէկը ողջ չեմ թողուր : Արիւնի ծարաւ է հոգիս , թըշնամիի արիւնի . . . :

ԿԱՅԾ. — Ես ալ ձեզի պէս եմ քաջ ընկեր .

ներ, բայց խոհեմութիւնը ձեռքէ ձգելու չենք :
Երթանք միասին, ա՛լ ինչ ըսենք սա հոտած
դիակին քով մնանք . . . : Բայց Սիսակ տուր
քովէդ լուցկին, տունը այրենք ու ապա մեկ-
նինք (Կարօյին ֆով կախուած կազի շեցուն ա-
մանը կ'առնէ, գետինը կը պարպէ ու շուցկին
վառելոյ վրան կը ձգէ) : Ալ ասիկա ինքնիրեն
կը վառի, մենք մեկնինք շուտով :

Ձայներ. — Երթա՛նք, երթա՛նք քա՛ղ-
կայծակ . . . : (Դուրս կ'ելլեն : Կայծակ Թա-
գունիին ձեռքէ՛ի բռնած . . .) :

(Վարագոյրը կ'իջնէ)

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Դ.

ՏԵՍԻՒԼ 1.

ԱՆՆԱ ԵՒ ԽԱԶԻԿ

Բեմը ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԷ ՍԵՆԵԱԿ ՄԸ ԽԱՌՆԱԿ ՎԻՃԱ-
ԿԻ ՄԷՋ : ԱԹԱՌՆԵՐԷՆ ՄԷԿ ԲԱՆԻՆ ԴԵՏԻՆ ԻՆԿԱԾ,
ԳԵՏՆԻ ԿԱՊԵՐՏԵՐԸ ԻՐԱՐ ԱՆՑԱԾ ԵՆ : ՓՈՇԻՆԵ-
ՐԸ ԿԸ ՄՆԱՆ ՐՐՆՆՑ ՏԵՂԸ ԻՐԱՐՈՒ ՎՐԱՅ ԴԻՋ-
ՈՒԱԾ : ԱՆԿԻՒՆԸ ԱՆՆԱՆ ԵՒ ԽԱԶԻԿ ԱՂ-
ԲԱՐԸ ԲՈՎԷ ԲՈՎ ՆՍՏԱԾ ԿԸ ԽՕՍԻՆ
ՀԵԾԿԼՏՈՂՈՎ ՈՒ ՂԱՂՈՎ :

ԱՆՆԱ. — Ա՛յ տունդ անցնի Խան, լիրբ ու
լպերչ գազան : Աչքերդ կուրանան, երկնքէն
կրակ իջնէ ու ընտանիքդ և քեզ հող ու փոշի
դարձնէ. որսի ելած ատենդ չար գազաններէ
գիշատուիս, ոսկորներդ ցիրուցան ըլլան, ան.

գո՛ւթ անիրաւ : Թագուհիս ու ծեր հօրը ար-
ցունքները տունդ թափին : Օֆ՛, օֆ՛, Աստ-
ուած , դո՛ւ ալ անգու՛թ ես , դո՛ւ ալ նենգա-
ւոր ես , ինչո՞ւ չես տեսներ մեր քաջածը , ին-
չո՞ւ չես լսեր մեր աղեկտուր հառաչանքները ,
եթէ չպիտի լսես Աստուածորդւոյդ Յիսուսի Քր-
րիստոսի հետեորդներուն աղաչանքը՝ ա՛լ ինչո՞ւ
Քրիստոսեայ եղած ենք , եթէ ոչ . . .

ԽԱԶ. — Սու՛ս , Աննա սու՛ս , մեղք մի գոր-
ծեր , թերեւ Աստուած մեզ կը փորձէ : Համ-
բերենք , ատանկով Աստուծոյ հաւատարմու-
թիւնը վրայէդ կը վերցնես , Մենք քրիստոսե-
այ ենք , յուսանք Բարձրեալէն , մեր Փրո-
կիչէն . . . :

ԱՆ. — Յուսա՛նք , համբերե՛նք , բայց ո՞ր-
չափ : Շաբաթէն աւելի է որ Թագուհիս շու-
ներու ձեռք անցած է : Ո՞վ գիտէ հիմա ո՞ւր
որչա՛փ կուլայ . վա՛խ ետվրում վա՛խ . հողիիդ
սե աչերուդ մեռնիմ : Հիմա արդեօք աչքերը
այն սե աչքերը ի՞նչ եղան . մարեցան հիմա ա-
նոնք արցունքի դառնութենէն : Ա՛խ , տունս
աւրուեցաւ , օճախս փլաւ , պատիւս բռնաբար-
ուեցաւ : Ա՛խ , մարդակեր գազան , դու ալ աղ-
ջիկիս պէս սե օրեր տեսնես , դու ալ ինծի պէս
սրտմաշուք ցաւի ու վշտի ենթարկուիս , բուե-
րու նման ողբալով դու ալ քու սիրականդ փնտ-
ռես . . . սրտիս կրակը ծոցդ թափի . . . Ա՛խ ,
այս ի՞նչ ծանր վիշտ էր որ ինծի տուիր Աստ-

ուած : (Խաչիկ աղքատ դստնայով) Բայց Կայ .
ծակը ու՞ր է ալ չի տեսնուիր այն օրէն աս-
դին . . . :

ԽԱԶ. — Ձեմ գիտեր : Նա ալ կորսուեր է
կ'ըսեն իր եղբօր Սիսակի հետ :

ԱՆ. — Վա՛խ , ետվրո՛ւմ վա՛խ , անոր ալ
սիրտը կ'այրի անշուշտ , զով տեղեր կը փնտռէ
սրտին անչէջ հուրը մարելու համար , բայց . . .

ԽԱԶ. — Բայց կարելի՞ է դրսէն կրակը մա-
րել , երբ ներսը հրդեհ կայ : Ո՛չ , ո՛չ , այդ
կարելի չէ : Կայծակ թերեւ ուրիշ նպատակաւ
հեռացած է տունէն . . . :

ԱՆ. — Արդեօք ինչո՞ւ համար է գիտե՞ս ,
բնաւ բան մը լսած չե՞ս անոր վրայով :

ԽԱԶ. — Ամէն մարդ բան մը կը խօսի հի-
մա անշուշտ . բայց ինչպէ՞ս լուր ունենամ երբ
տանը դռնէն դուրս ելած չեմ : Կայծակը քեզի
բնաւ բան մը չէ՞ ըսած . . . :

ԱՆ. — (Մտածելով) Հը՛ , քիւրտը Թագու-
հիս փախցուցած օրը Կայծակս ինծի ըսաւ թէ՛
« մի մտածեր ես զայն քեզի կը վերադարձնեմ »
անպատճառ :

ԽԱԶ. — Աղէկ որ դուն կըսես Աննա , ան-
շուշտ ատոր համար մեկնած է տունէն ու դեռ
չէ վերադարձած : Դուն Կայծակի քաջութեան
վրայ տակաւին գաղափար չունիս . նա երբէք
թշնամուն օր տեսցնել չտար . թռչունը անոր
արձակած գնդակէն չկրնար ազատիլ . մրջիւնը

անոր աչքէն չի վրիպիր . Ա՛հ , անոր հոգիին
մատաղ ըլլամ . . . :

ԱՆ. — Բայց չըսի՞ր թէ այդ մարդակեր գա-
զանը անթիւ զօրքեր ունի իր ձեռքին տակ . . .

ԽԱՉ. — Այո՛ , ունի դժբաղդաբար . . . :

ԱՆ. — Ուրեմն կայծակ ի՞նչ կրնայ ընել ,
ինչպէ՛ս պիտի կրնայ ազատել իր սիրուհին միս
մինակ : Մէկը հարիւրի . հինգ հարիւրի դէմ
ի՞նչ կրնայ ընել : Ա՛հ , դարձեալ յոյսս կտրե-
ցա՛ւ , նորէն սիրտս խոցուեցաւ , ի զուր ջա՛նք .
ի զուր աշխատանք է ատիկա , որ կը փորձէ
կայծակ , եթէ ստոյգ է : Վախնամ թէ իր
կեանքն ալ վրայ տայ , բայց ի՞նչ կ'արժէ կեան-
քը առանց ընկերի , մարմին առանց հոգիի . Թա-
գուհիս ամէն քիս կեանքն էր , հոգին էր , նէ
մարեցա՛ւ մենք ալ պիտի մարինք : Իրօք աչ-
քերս կը մթագնին . . . :

ԽԱՉ. — Աննա՛ , յուսակոտուր մի՛ ըլլար .
Բարձրեալն Աստուած մեզ կը խորհի անշուշտ :
Նա պիտի ազատէ Թագուհիս հրաշքով մը թե-
րևս : Ո՞վ գիտէ թէ ինչ կարգադրութիւններ
ըրած է նա՛ այս մասին : Ո՞վ գիտէ թէ ո՞ր
անգոր բազկին մէջ ուժ ու քաջութիւն պիտի
մտցնէ որ Թագուհիս ազատէ . . . :

ԱՆ. — Չէ՛ , չեմ հաւատար , այլևս հրաշ-
քի դարը անցած է . հիմա ուժի ու զօրութեան
դարն է : Եթէ ունիս ուժ ու զօրութիւն կա-
զատե՛ս Թագուհիս , իսկ եթէ չունիս մեռաւ

նէ , ես ալ հետը . . . (կ'ըսէ ու կ'իյնայ մէկ
կողմին վրայ հեծկոյտէն . քիչ մը ինկած մը-
նայնն յետոյ՝ կ'սկսի զառանցել) Թագու-
հիս . . . հո . . . գի՛ւ . . . հա . . . սի՛ր . . . օգ-
նու . . . Թեան . . . ես . . . կը . . . մեռ . . .
նիմ . . . ե . . . կո՛ւր . . . ան . . . գամ . . . մըն
ալ . . . տես . . . նեմ . . . ան . . . գամ . . .
մըն . . . ալ . . . գր . . . կեմ . . . շո . . . ճի . . .
հա . . . սա . . . կգ . . . եկու՛ր . . . ան . . . գու՛թ
. . . մը . . . հաս . . . բա . . . բով . . . ը . . . սեմ
. . . քե . . . զի . . . ի՛նչ . . . կեցեր . . . զիս . . . կը . . .
նա . . . յիս . . . : (Թեւերը կը քանցայ) Ե . . . կո՛ւր
գր . . . կա . . . ցս . . . մէ . . . ջը . . . Թագու . . .
հիս (Խաչիկ Աննան կը քողու ու կ'երթայ շի-
շով դեղ տը կը բերէ ու քիչ կը դնէ) Մի՛ . . .
հէ . . . ուր փախ . . . չիր . . . ան . . . գո՛ւթ . . .
մօ . . . ըրդ գր . . . կին . . . մէջն . . . եկու՛ր . . . Կուգա՛ր
. . . կու . . . գա՛յ . . . Թագուհիս . . . (Կը ցնցուի դե-
ղին ազդեցութենէն եւ կ'ազդուրուի) Ու՛ր է Թա-
գուհիս . . . ու՛ր փախաւ : Վա՛յ ինձ . . . խաբուեցայ . . .

ԽԱՉ. — Ի՞նչու կը խաբուիս . . . ի՞նչ տե-
սար , ի՞նչ Թագուհի է :

ԱՆ. — Թագուհիս հոս էր քիչ առաջ . ու-
ղեւի զայն գրկել , բայց աւա՛ղ , փախաւ . խա-
բեց զիս . . . :

ԽԱՉ. — Երեւակայութիւն է սիրելիս , ուրիշ
ոչինչ : Կրնայ ըլլալ որ գալ Թագուհիս , ես կը
հաւատամ . երբէք յոյսս չեմ կտրեր Բարձր-

եալէն , գիտեմ որ Նա (ձեռքով երկիւմբը ցուց-
նելով) պիտի ազատէ Թագուհիս :

ԱՆ. — Բայց որո՞ւ ձեռքով . . .

ԽԱՉ. — Անշտան մէկու մի ձեռքով թերեւ ,
Աստուած ուժ ու զօրութիւն կը ներշնչէ տկա-
րին բազուկներուն՝ վախկոտին սրտին ու հոգ-
ւոյն մէջ , Տիեզերքիս ստեղծողը անշուշտ մեր
ծերութեան օրը մեզ վշտով ու տխրութիւնով
չի մեռցնէր : Նա մեր ալեկոծ սրտին ցաւերը
պիտի ամօքէ , մեզ պիտի խնդացնէ անպատ-
ճառ :

ԱՆ. — Որչափ վստահութեամբ կը խօսիս
Խաչիկ աղբար . Աստուած ձայնդ լսէ . կամաց
կամաց սրտիս հրդեհը կը մարի կարծես . ու-
րախութեան հետքեր կը նշմարուին հոն . Բայց
դարձեալ կը վախնամ , դարձեալ կը կասկածիմ .
ատոնք թերեւ ինքնաթիռադրութեան նշաններ
են : Ո՞հ , ո՞չ , մինչեւ որ աչքովս չի տեսնեմ
Թագուհիս , չեմ հաւատար : Ո՞վ կարող է այդ
գիշատիչ , վայրենի ու անգութ մարդասպանին
ձեռքէն ազատել : Ո՞ր է արդեօք Թագուհիս ,
մու՛ս , խաւար , խոնաւ բանտերո՞ւն մէջ թէ
օդասուն տաք սենեակներու մէջ . կապուած ,
չլիթայուած թէ ազատ : Եթէ չլիթայուած է ,
ա՛խ , ինչպէ՞ս պիտի դիմանայ այդ փափուկ
մարմինը ծանր շղթաներուն . . . : Հա՛յ , է թէ
պարսիկ . քրիստոնեայ է թէ իսլամ . մեռա՞ծ է
թէ ողջ : Աւա՛ղ , հովե՛ր , թռչուններ՝ լուր մը

բերէք ինծի , ճան Թագուհիէս խաւարիկ մը բե-
րէք . կը մաշի մարմինս , կը մարի՝ հոգիս :
Դու գարնանային մեղիկ զեփիւռ , Թագուհիս
շօյով զեփիւռ , ըսէ՛ ինծի , կ'աղաչեմ , դաւ-
կացա՞ծ են Թագուհիս վարդ այտերը . և դու
արեւ , աստղաց թագաւոր , ըսէ՛ ինծի , կու՛լա՞յ
միթէ Թագուհիս : Զայն տուէ՛ք , ձա՛յն , դուք
անգութ էակներ , լեռներ , ձորեր , ու՞ր է
սրտիս հատօրը , կեանքիս արեւը . (Կը նեծկըղ-
տայ) օ՛ֆ , օ՛ֆ , օ՛ֆ :

ԽԱՉ. — Ալ բաւ է , Աննա . հերիք իմ ալ
սրտիս կրակը արծարծես , հերիք զիս ալ լսց-
նես (Լալով կ'ըսէ այս ամէնը .) Ա՛լ լռէ քիչ
մը . փառք տանք Բարերարին . թող իրեն կամ-
բըն ըլլայ , եթէ իրեն հաճելի է տեսնել ան-
մեղի մը տանջուիլը , քրիստոնեայի մը իսլա-
մանալը , տան մը քանդուիլը , թող շարունա-
կէ հարաւածել մեզ . . . :

ԱՆ. -- Ես ատոնք չեմ հասկնար , Աստուած
չէ՞ր գիտեր որ այսքան տարի ախո՞ւ ու վախո՞ւ
ապրեցանք . մազերնիս ճերմկեցուցինք . տխու՞ր
միշտ տխուր օրեր անցուցինք իր աչքին առ-
ջև . . . : Միայն մէկ օրուայ մը համար կ'ըս-
պասէինք և այդ օրը պիտի ըլլար ամբողջ մեր
կեանքի ուրախ ու զուարթ դարունը : Թագու-
հիսիս պիտի կարգէինք , փեսայ պիտի ունենա-
յինք : Բայց աւա՛ղ , մենք մեր ափին մէջ մեծ-
ցուցինք այդ թռչնիկը , մենք աշխատեցանք

իրեն համար, բայց ափսոս. Աստուած զրկեց մեզ այդ բոլորէն ու այդ անմեղ ու հեղ թուշնիկը վայրագ թանի ձեռքն անցուց: Վերջի օրերս սեռով ու սուգով անցնել պիտի տայ: Է՛հ, մի՛ լա՛ր կ'ըսես, սիրելի՛ս, ի՞նչպէս չի լա՛մ ու չի լանք, երբ ամէն բանէ զրկուեցանք. . .

ԽՍԶ. — Իրաւ ես Աննա, այդ ամենը ես գիտեմ, իմ ալ հոգիս կը տանջուի. իմ ալ ներսը մաշեցնող ցեցը բոյն դրած է, կրակ կայ ներսս, կ'այրի սիրտս, սակայն ի՞նչ ընեմ, ձեռքէս ի՞նչ կուգայ. ծերութիւնը արգելք կ'ըլլայ ճար մը, հնարք մը խորհելու, կուզեմ երիտասարդի նման թռչիլ սարէ սար, Թագուհիս փնտռել, բայց աւա՛ղ. ջիւղերս թուլցան, մկանունքներս չլատուած են: Ձեռներս կը դողան, սրունքներս կը կոտորտին: (Ոսֆի կ'երջէ ըսելով) Աննա մէյմը դուրս ելնեմ տեսնեմ լուր կրնա՞մ առնել: (Կուզէ դուռը երթալ ու դուռն երկը, բայց կը դողդոջայ ու կ'իյնայ գետիկ): Ա՛յ, աղջիկ, ա՛յ, դու զիս ձեռքէ ու ոտքէ ալ զրկեցիր, առաջ գոնէ կրնայի քալել. ափսոս ինձի, Թագուհիս առեւանգուելէն վերջ ուժ ալ չմնաց վրաս: Հիմա այլեւս ինձի ուրիշ բան չմնաց, եթէ ոչ երթա՛լ ու գիրեզմա՛ն մտնել: Աստուած իմ. (ձեռքերը քանակով ու երկիւմ յառելով աչքերը.) տու՛ր ինձ ուժ ու զօրութիւն, կորով ու քաջասիրտութիւն: Զօրացուր բազուկներս, պնդացուր սրունքներս որ

երթամ Թագուհիս գտնեմ, շան ձեռքէ ազատեմ. խնդրեմ խնայէ՛ ծառայիդ, մի՛ անտես մեռցնե՛ր: Ո՞վ դու բարերար Տէր, գթա՛ մեր վրայ (դուռը կը զարնեն ու ներս կը մտնեն Յու. նաև եւ Սառա):

ՏԵՄԵԼ 2.

ՆՈՅՆԻ, ՍԱՌԱ ԵՒ ՅՈՒՆԱՆ

ԽՍԶ. — (Անոնց կողմը նայելով կ'ըսէ). Հրամեցէ՛ք, եկէ՛ք միասին խառնենք արցունքնիս. Յունան աղբար, այս ի՞նչ ազէտ էր որ մեր ծերութեան մէջ գլխունուս եկաւ: Վա՛յ ինձի, վա՛յ, աղջիկս ձեռքէս ելաւ, աղանիկս բռնէս խլեցին ու տարին անիծեա՛լ ձեռքեր: Պատիւս արատաւորեց ապերախտ դազանաբարոյ թանը. ա՛լ ինձի համար ասիկա կեանք չէ, եթէ ոչ ծանր, շատ ծանր անպատուաբեր լուծ մըն է որ դրուեցաւ ծերութեանս ժամանակ վզիս վրայ:

ՅՈՒՆ. — Չէ՛, սիրելի բարեկամս չէ՛, այդքան մի՛ յուսահատիր, Աստուծոյ դէմ մի՛ մե-

զանչեր, թերևս ծերութեանդ միջոցին քեզ
փորձել կուզէ . . . :

ԱՆ.— Յունան աղբա՛ր, կը փորձեն ամա,
ասա՞նկ կը փորձեն. ի՞նչ կ'արժէ այդ կեանքը
ինծի համար երբ այլևս անպատուրուած է . . . :

ՍԱՌ.— Ատիկայ ալ մի ըսեր. Աննա խա-
թուն, առանց գիտնալու վճիռ չ'արձակենք :
Մինչև որ կայծակս չգայ, ես երբէք յոյսս չեմ
կտրեր թագուհիէս, և հոգիս ինծի կը վկայէ
թէ թագուհիս անպատճառ պիտի վերադառ-
նայ :

ԱՆ. — ԽԱՉ.— Ա՛խ, ու՞ր էր թէ ըսածիդ պէս
ըլլար Սառա խաթուն . . . :

ՅՈՒՆ.— Խաչիկ աղբար չե՞ս գիտեր որ կայ-
ծակս ալ թագուհիիս հետ միեւնոյն օրը կտր-
սուեցաւ ու անհետացաւ : Նա գնաց իր սրտա-
կիցին ետեւէն ժամ առաջ զայն ազատելու հա-
մար վայրենի խանին վատթար կիրքէն : Կայ-
ծակս երբէք թշնամիին վիզ ծռած չէ մինչև
այսօր և յոյսով եմ որ հիմա ալ անյրէժ չի
թողուր անիկա : Անոր արձակած գնդակներէն
ոչ մէկը կը չեղի իր նպատակակէտէն. ես ա-
տոր վստահ եմ և հաւատքիս պէս՝ ճշմարտա-
պէս գիտեմ որ թագուհիս այլևս թշնամիին
ձեռքը չէ . . . :

ԱՆ.— Ա՛հ, ճա՛ն Յունան աղբարս, ինչ-
քա՛ն վստահօրէն կը խօսիս, քու ամէն մէկ
խօսքդ սրտի՛ս, այրած սրտիս վրայ զով զով

չրի կաթիլներու նման կ'իյնան, խօսէ՛, խօսէ,
անուշիկ լեզուիդ մատաղ : Արե՛, արե՛, շուտ
փախիր, օրե՛ր. շո՛ւտ անհետացէ ք որ թագուհիիս
գալիք օրերը մօտենան : Ա՛խ ու վախ. քաշելէն
ա՛լ սրտիս արիւնները յամբեցան, մարմինս հա-
լեցաւ, մաշեցաւ, կմախք դարձաւ, աչքս տը-
կարացաւ, միակ շունչ մը մնացեր է վրաս :
լոկ հոգի՛ս, սև հոգի՛ս կը հեւայ անդադար,
ան ալ թերևս թագուհիս տեսած օրս մարի ու
փճանամ ես :

ՍԱՌ.— Օ՞՛Ֆ, Աննա խաթուն, դուն ալ
անանկ բաներ կ'ըսես որ մարդուն նստած տե-
ղը սիրտը կտոր կտոր կ'ընես : Դեռ ու՞ր մեռ-
նիս. մենք հազիւ իրար տեսանք ու ճանչցանք.
եթէ Տէրը կամի՝ դեռ նոր պիտի ապրինք մաք-
ու կեանքը : Գիտե՞ս արդեօք թէ ինչքա՛ն ա-
նուշ է հարս ու փեսայ ունենալը : Մարդու մը
կեանքը կը կրկնապատկուի կարծես ասանկ պա-
րագաներու մէջ :

ԽԱՉ.— Այո՛, այո՛, իրաւունք կուտամ
խօսքիդ, Սառա խաթուն, բա՛յց . . .

ՅՈՒՆ.— Ա՛լ ի՞նչ բա՛յց է. Խաչի՛կ աղբար.
կարծեմ ձեզ քիչ մը պատրաստեցինք վերա-
հաս ուրախութենէն յանկարծակիի չգալու հա-
մար . . . :

ԱՆ.— Ու՛յ, Յունա՛ն աղբար, այդ քաղց-
րիկ լեզուիդ տակ մեծ գաղտնիքներ մը պա-
հած ես : Շուտ ըրէ՛, դու՛րս հանէ. ըսէ՛ ա-

աւանց բան մը պահելու : Հոգիս տուայտանքի մէջ է , կը չարըրկուի իսկապէս , կ'աղաչեմ շուտ ըրէ՛ , ըսէ՛ , յայտնէ՛ գաղտնիքդ ու լ'Յնցուր . (այս խօսքերը ըսած ասէն կ'երթայ Յոննանին ոտքերուն առջեւ կը ծնւադրէ ու ձեռքերը անոր ծունկերուն վրայ դնելով կը խօսի) :

ՅՈՒՆ. — (Դեռ կը տեսանի իւրերու վախճանայով թէ սեկէն ի մէկ յայտնելով Աննա կը վնասուի) Համբերէ՛ , քիչ մըն ալ համբերէ՛ . հանդարտի՛ր . ազատ ազատ շնչէ՛ որ սրտիդ տենդոտ ելէէջները դադրին վայրկեան մը (Յոննան կը նայի որ Աննայի թոքերը արտասովոր կերպով կ'եղջեն ու կ'իջնեն , զայն ֆիշ մըն ալ հանդարտեցնելու համար կ'ըսէ) Աննա խաթուն , եթէ հիմա Թագուհիդ գայ , ի՞նչ պիտի ընես .

ԱՆ. — Ա՛հ , Թագուհիս մի՞ , Թագուհիս տեսնեմ պիտի : Ո՞վ գիտէ ինչե՛ր պիտի ընեմ : Եթէ խելքս գլուխս մնայ շատ բաներ պիտի ընեմ : Այս թուլոյած անշուք բազուկներովս պիտի գրկեմ ու պիտի պտտիմ առունէ տուն , դռնէ դուռ աւետելով թէ՛ ա՛լ իմ հետ հաշտուեցէք . ուրախացէք . Թագուհիս , անգին ու աննման Թագուհիս գտայ : Ոտքն ու ձեռքը արցունքովս պիտի օծեմ . շուրթներս , այս դալկացած ու չորացած շուրթներս չպիտի բաժնեմ , հեռացնեմ անոր քաղցրիկ այտերէն . այս տրկար բազուկներս անոր մէջքին դօտի պիտի ընեմ : Գիտե՞ս զեռ ի՞նչ պիտի ընեմ . . . :

ՅՈՒՆ. — Այո՛ , այո՛ , գիտեմ , կը կռահեմ թէ ալ Թագուհիս հանգիստ չի պիտի թողուս , հիմա ալ դռն պիտի չարըրկեն ու նեղես զայն :

ԱՆ. — Ա՛խ , մայր ըլլալու էիր Յոննան աղբար , մա՛յր , որ տեսնէիր ու զգայիր թէ որքա՛ն դժուար է զաւակ կորսնցնելը . չե՞ս տեսներ Թագուհիս կորսուելէն ի վեր կարծես ճիւղ , ուրուական դարձեր եմ . վախճամ թէ այլեւ Թագուհիս զիս չի ճանչնայ . . . :

ՍԱՌ. — Այդ ալ բա՞ն է որ հոգ կ'ընես Աննա խաթուն . Թագուհիդ տեսնելէդ երկու օր վերջ դարձեալ առջինը կ'ըլլաս . ատոր մասին երբէք մի՛ մտածեր . . . :

ԱՆ. — Չէ՛ Սառա խաթուն չէ՛ , կարծածիդ պէս չէ՛ այս ցաւը . հիւժախտ մըն է , ուտիչ որդ մըն է կարծես որ ինկած է ներսս ու գիշեր ցորեկ կուտէ , կը կրծէ , կը մաշեցնէ , կը հալեցնէ զիս : Հաւատա՛ որ եթէ երկու օր ալ ուշանայ Թագուհիս ու չի գայ , ա՛լ ես անտես կը մեռնիմ :

ՍԱՌ. — Օ՛հ . կարէ՛ ձայնդ . ե՛ս ալ մայր եմ . ի՛մ ալ կայծակս ու Սիսակս կորսուեր են քանի օրերէ ի վեր : Ես ինչո՞ւ այդչափ չեմ մտածեր . նայիր իմինս երկուք և Թագուհիովը երեք են . . . :

ԱՆ. — Այդ սիրտդ չէ ըսողը , Սառա խաթուն , լեզուդ է լոկ . լեզուդ . ի՞նչպէս չես մտածեր , ապա ի՞նչու դու ալ կմախացեր ես :

ՍԱՌ.— Եթէ այդպէս ալ է վերջապէս ես քեզի չափ չեմ մտածեր . ի՞նչ կայ օր մը գնացին , օր մըն ալ կուգան անշուշտ . . . :

ԱՆ.— Եթէ այդ սրտէդ է որ կ'ըսես , ի՞նչու որ անհասկնալի զօրութիւն մը ունիս ներսըդ : Կի՛ն , մա՛յր ըլլալու չէիր , այլ հուժկու անձնուէր զինուոր մը ազգիդ համար կուռելու , անոր փրկութեան համար զոհուելու . . . :

ԽԱԶ.— Թէն ինքը չէ , բայց հասցուցած է ճիշդ ըսածիդ նման , անկէ ալ բան մը աւելի արժող անձնուէր զինուոր մը՝ օգնելու համար բոլոր իյնողներուն , ազատելու համար իր գերի հայրենակիցները , ազատելու համար իր նրամաններու հաւաքական ուժով՝ ազգը , իր պաշտելի հայրենիքը . . . :

ԱՆ.— Հասկցայ թէ որու համար կ'ուզուես այդ խօսքերը , սակայն , աւա՛ղ , ու՞ր է . նա ալ չեկաւ (կ'ուրայ հեծկցաւ) :

ՅՈՒՆ.— Մի՛ լար Աննա խաթուն , հիմա նա ալ կուգայ :

ԱՆ.— Իրա՛ւ կ'ըսես Յունան աղբար (ուրախութեան Յունանի ձեռքերը կը պագնեն) ու՛յ , բերանդ սիրեմ , լեզուդ պագնեմ Յունան աղբար . արդեօք երա՞զ կը պատմես թէ իրօք բան մը լսած ես :

ՅՈՒՆ.— Լսած եմ , լսա՛ծ . . . :

ԱՆ.— Ի՛նչ , ի՛նչ լսած ես . շուտ ըսէ , կ'աղաչեմ , ոտքդ ձեռքդ պագնեմ , գերիդ

ըլլամ , շուտ պատմէ . ի՞նչ լսած ես . թագուհիս ո՞ղջ է . Կայծակս ճան Կայծակս պիտի տեսնե՞մ . արդեօք դարձեալ պսակին պիտի տեսնե՞մ . ք միասին :

ՍԱՌ.— Անշու՛շտ , անշու՛շտ . թերեւ վաղը . թերեւ այսօր քիչ մը վերջը :

ԽԱԶ - ԱՆ.— Ա՛ , ի՛նչ կ'ըսես Սառա խաթուն . միթէ դու՞ն ալ կ'երեւակայես . երա՞զ կը պատմես , միթէ իրականութիւն է ըսածներդ . . . :

ՍԱՌ.— Այո՛ , այո՛ : բոլորը իրականութիւն է . ըսածիս մէջ սուտ երբէք չկայ : (Այս պահուն nsfի քիւրսոց մը կը շուռի դուռը — քիւրսիսին մէջ — Խաչիկ աղմուկին կողմը դառնալով կ'ըսէ .)

ԽԱԶ.— Սուս լռեցէ՛ք վայրկեան մը , ոտքի թփրտոց մը կը լսուի և կարծեմ թէ ճիշդ մեր դրան առջեւն է . Կեցէ՛ք , նայինք ո՞վ էր այդ . անշուշտ աղէկ լուրեր կը բերէ մեզի (nsfի կ'եղջ որ պատահանէն վար նայի) :

ՏԵՄԵԼ 6 .

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՍԻՍԱԿ

ՍԻՍ.— (Յանկարծ դուռը կը բանայ , շրջմորած ներս կը մտնէ ու կը պոսայ) Աւետի՛

ձեզի ամենուդ, Թագուհին ազատեցինք շանը ձեռքէն. (Խաչիկ ու Աննա ձեռքերը քաջած Սիսակի վրայ կը վազեն, կը գրկեն. կը համբուրեն, ոտքեր, ձեռքեր երկնից իջած հեղշակի մը նման) :

Ան. — Շուտ ըսէ, Սիսակ ճան, ի՞նչպէս եղաւ, ստոյգ կ'ըսես թէ Թագուհինիս ազատեցիք : Ո՛չ, չենք հաւատար, այդ վայրագ ճիւղէն. վագրորդի Խանի սուր ճիրաններէն ազատելը դժուար է : Դուք երկուքդ ի՞նչ կարող էք ընել 100 - 1000 ի դէմ, անոր լաճերը շատ են, լսածիս համաձայն խիստ շատ են :

ՍԻՍ. — Ի՞նչ կ'արժէ 100 - 1000 պաշի պողոփը չորս ճան - ժէտայիններուն համար : Անոնք կողոպտող, թալանող գաղաններ են միայն, ո՛չ թէ կռուող : Եթէ տկար ես. վա՛յ քեզի, վզիդ կը հեծնեն, մորթդ կը քերթեն. եթէ ուժով ես. զօրաւոր ես. ձայնէդ կ'փախչին. իսկ եթէ լսեն թէ ճան ժէտայի մըն ես ուխտեալ. կոխած տեղդ անգամ չեն կոխեր : Ատա՛նկ կը կարծես դու սա հոռած շունները : « Սատկած էչ կը փնտռեն որ պայտը քաշեն » : Ինչպէս կ'ըսէ առաժը : Եղբայրս, ես ու երկու անձնուէր ընկերներով Խանի տունն ու տեղը հող ու փոշի դարձուցինք. ինքն ալ սատկեցուցինք. Թագուհին վրէժը շատ լաւ լուծեցինք. Ա՛լ հանգստացիր Աննա խաթուն, այլևս

աղի արտասունք մի թափեր, սթափուի՛ր, բախդը նորէն մեզի ժպտեցաւ . . . :

Ան. — Ա՛հ, երանի թէ ըսածներդ ստոյգ ըլլային. Սիսակ ճան :

ՍԻՍ. — Ի՞նչու, դեռ կը կասկածի՞ս. միթէ խօսքերուս չե՞ս հաւատար :

Ան. — Ինչո՞ւ չէ կը հաւատամ, բայց դեռ ո՛չ ամբողջապէս. վասնզի դեռ կասկածներ կան . . . :

ՍԱՌ. — Ա՛լ ի՞նչ կուզես որ ըսենք Աննա խաթուն, Սիսակն ալ եկաւ չե՞ս տեսներ. թե՛րեւս հիմա անոնք ալ գան . . . :

Ան. — Ո՛չ, ո՛չ. մինչև որ Թագուհին ու կայծակն քով քովի չի տեսնեմ չեմ հաւատար. Թովմաս առաքեալի հաւատքը կայ իմ քով : Ի՞նչքան դիւրին է չորս հողով 100 - 1000 գաղաններու, կատղած վագրներու դիմադրել, յաղթել, տուն տեղ հող ու փոշի դարձնել, և Թագուհին ազատել : Միթէ ասոր կը հաւատացուի՞. մանուկ կը խաբէք :

ՍԻՍ. — Զի մոռնանք մեր Հայաստանեայց Սոխակի՝ Գամառ - Գաթիպայի՝ սա՛ խօսքերը. « Հայեր ա՛լ չըսենք թէ ի՞նչ անենք, եթէ հայը ուզէ շատ բան կանէ » : Որեմն այս խօսքերէն կը հասկցուի որ հայը եթէ միակ ուզէ՛, կա՛մք ունենայ ու Միութիւն կազմէ իր եղբայրներուն հետ, ոչ մէկ ազգ պիտի կարողանայ այն ատեն իրեն դիմադրել : Բայց դժժ

բաղդաբար վաղուց անմիաբանութեան այդ սև թռչնը խառնուած է մեր արեան կաթիլներուն հետ նախանձի ժանգով մը, այնպէս որ ուր ալ երթանք՝ նրանք՝ անմիութիւնն ու նախանձը մեր ետեւէն կը հասնին սրարշաւ։ Ահա մեր նկարագիրը, ահա մեր վիճակը։ Որքան ատեն որ կան այդ գէշ ու անմոռաց սովորութիւնները մեր մէջ, պիտի մնանք ու մնանք միշտ գերի, միշտ հալածուող, ի՞նչ, միթէ ասկէ առաջ բոլոր այս շրջակայ գիւղերուն ու քաղաքներուն մէջ չկա՞ր կայծակիս նման կտրիճ մը. անոր պէս քաջ մը . . .

ԽԱՉ.— Ինչպէ՞ս չկար (գոռիսը շարժելով)։

ՍԻՍ.— Անշուշտ կային անոր նման քաջեր. բայց չկայ եղբեր անոր պէս գաղափարական մը որ միացնէր, ի մի ձուլէր իր համախոհները. քալէր ու քալեցնէր պարտականութեան, ազգի սիրոյ ճամբայէն կոտորելու, ջախջախելու իր թշնամիին գլուխը ու ի դերև հանէր անոնց բոլոր ծրագրած նպատակները։ Եւ ահա այդ եղաւ մեր կայծակը՝ անկեանքներու և հալածուողներու պաշտպանը։

ԽԱՉ.— ԱՆ.— Ապրին կայծակնիս ու իր համախոհ և գաղափարակից քաջամարտիկ ընկերները . . . :

ԽԱՉ.— Ամբողջ ժողովուրդը զո՞հ թող ըլլայ այդպէս քաջերուն։ Բարձրեալն Աստուած թող օրերը հազար ընէ։ ջղապինդ բազուկներ

րուն ու սրունքներուն անընկճելի ուժ ու զօրութիւն թող պարգևէ։ Ա՛խ, իմ կեանքէս թող փրցնէ ու անոր և անոր նմաններուն կեանքին վրայ թող աւելցնէ։ Ի՞նչ կ'արժէ մեր կեանքը, մեզի պէս ցնդած, արիւնքամ մարդերու հաւար ապրիլը (ձայնը դողողացնելով) մեզք է մինչև իսկ. քանի որ կենդանիի նման գերի դարձած ենք սա անիրաւ, վատ, ցած Խաներուն ձեռքը, ու երբէք չենք մտաբերած անգամ մը գլուխ բարձրացնել ու բողբոջել անգութ բռնակալին, մարդակեր հրէշին դէմ, այլ միշտ գլուխ ծռած ենք։ Մեր կիներ, մեր աղջիկը, մեր քոյրը և վերջապէս մեր բոլոր ունեցածները մեզի չէին։ Մենք կ'աշխատէինք, մենք կը վաստկէինք բոլորը Խանին համար, մեր իգական սեռը անոր հարեմին, ապակաշած, անբարոյացած հարէմին զարդը կը կազմէր ու մեր աշխատանքի պտուղը անոր սեղանները կը ճոխացնէր, կը զարդարէր։ Ստրուկ ծնանք, ստրուկ մեծցանք, բայց ասկէ վերջ նորաբոյս, ազատածին երիտասարդներուս չնորհիւ ազատ պիտի ապրինք։ Ապրի՛ն ուրեմն մեր ազատիչները։ (Մտնկի վրայ գալով) Սիսակ, ճա՛ն Սիսակ . . . արդեօք դեռ ու՞շ կուգան . . . Աննա ձեռքէս բռնէ, վեր վերցուր, գաւազանս բեր որ զանոնք դիմաւորել երթամ, երթա՛մ ու մեր ազատիչին ճակատը համբուրեմ։ Կեանքիս մէջ առաջին օրն է այսօր որ ազատ

շունչ պիտի առնեմ : Մեր վաղեմի ռիսերիմ
թշնամին սատկած է այլևս . երթամ Կայծակիս
եկած ճամբաները համբուրեմ . . . պագնեմ . . .
Ափսոս . . . :

ՍԻՍ. — Մի՛ աճապարեր . Խաչիկ աղբար .
քիչ մը հանգստացիր . եղբայրս ուր որ է հիմա
կուգայ : Դու ծեր ես . կը յոգնիս , դուրս մի
ելլեր , Կայծակը ինքնագովութենէ ու փառա-
բանութենէ կը խրտչի . նա չուզեր ինքզինքը
պաշարուած տեսնել դուրսը աղմուկներով ու
պոռչտուքներով : Հիմա եթէ դուր դուրս ել-
լէք , թերեւս ձեր ետեէն շատեր գան զայն
դիմաւորելու , ինչ որ անոր ամենէն ատած
բանն է :

ԽԱՉ. — Եթէ այդպէս է՝ , եմ երթար սի-
րելիս , իր ուղածին պէս թող ընէ այսչափ ա-
տեն համբերեցինք , մի քանի վայրկեան ալ
կը համբերենք . չէ՞ որ համբերատար ժողո-
վուրդ մը եղած ենք զուլումներու անվերջա-
նալի սպառնալիքներու տակ . « համբերե՛նք և
յուսանք » ահա մեր միակ միտքարուածինը :
(Այս պահուն ձիու սրարշաւ ֆայլերու տոյնի-
նը կը լսուի . մօտաւոր անտառին մէջէն մար-
դու մը ձայնին հետ մեկտեղ լսելի կ'ըլլայ վի՛ւ ,
հի՛ւ , վի՛ւ , հի՛ւ աղաղակը . ձին կանգ կ'առնէ
տունէն ֆիյ մը հեռու) .

ՏԵՄԻ 4 .

ՆՈՅՆՔ ԵՒ ՍԵՐՈՐ

ՍԵՐՈՐ. — Ձիեն վար կ'իջնէ , Խաչիկ աղ-
բար տունը կը վազէ հեւ ի՛նեւ ու նեւս կը մտնէ
արիւն ֆրսիմֆի մէջ) . Ուրախացէ՛ք . աւետի՛ս
ձեզի : (Ներկաները նորեկին կը նային) Կայ-
ծակն ու Թագուհին կուգան .

ԱՆ. — (Թագուհիին անունը շտեղծն պէս
ոտֆի կ'ելլէ .) Բերանդ պագնեմ ետվում , ը-
սէ՛ անգամ մըն ալ կրկնէ ինչ որ կըսէիր . շի-
տա՛կ ես . . . :

ՍԵՐՈՐ. — Ինչո՞ւ ձեզ պիտի խաբեմ . զիս
Կայծակն ու Թագուհին զրկեցին որ ձեզի լուր
տամ :

ԽԱՉ. — Օրհնեա՛լ ես լիտուած . . . :

ԱՆ. — Օ՛յ , Թագուհի՛ս , Թագուհի՛ս պի-
տի տեսնեմ քեզ վերջապէս . բայց աւա՛ղ .
այլևս մայրդ չպիտի ճանչնաս . անոր սեւ մա-
զերուն տեղ ճերմա՛կ՝ պայծառ աչքերուն տեղ
մարա՛ծ՝ կարմիր ու դերուկ դէմքին տեղ տըժ-

գոյն ու նիհար դէմք՝ գէր մօրդ տեղ կմախացած պառաւ մը պիտի գտնես . Թա'գուհին . . .

ՅՈՒՆ. — Այլևս անցածին վրայ մտածելու է Աննա խաթուն . « Մեր անցեալը միշտ տըխուր է , իսկ ներկան ալ անոր շարունակութիւնը » ըսուած է : Ահա այսպէս որքան ատեն որ մեր կեանքին մէջ ուրախ ժամեր ու օրեր անցնենք՝ անով երջանիկ ու գոհ ըլլալու ենք :

ՍԵՐՈՒ. — Սուրին սուրով եթէ պատասխանենք , երբէք տխուր օրեր չենք տեսներ Յունան աղբար . եթէ հացս խլաղին հացը խլեմ . (ձեռքով նշան րնելով) մէկ աչքս հանողին երկու աչքն ալ հանեմ ալ ի՞նչպէս պիտի համարձակի իմ անուշ քունս վրդովել : Հիմակուայ դարուն այդպէս ըլլալու ենք աղատ ապրելու ու այսպէս տխուր ու յուսաբեկ օրեր չտեսնելու համար :

ԽԱՉ. — (Յունանին) Յունան աղբար , մենք ալ կը կարծենք թէ մարդ ենք ու կ'ապրինք աշխարհի վրայ . մեզի պէս հարիւրը ասոնց նըման մէկին զոհ թող ըլլայ :

ՍԻՍ. — Չէ՛ , ատանկ մի՛ ըսեր . Խաչիկ աղբար . դարձեալ ձեր շնորհիւ էր որ մենք կըրցանք այս գործը գլուխ հանել : Տեսէ՛ք թէ ինչպէս . եթէ դուք ալ միշտ ասկէ առաջ թըշնամանքին՝ թշնամանքով , մահին՝ մահով , ծեծին՝ ծեծով պատասխանէիք , հիմա մենք չորս հոգւով այսքան դիւրութեամբ չպիտի կարենա-

յինք այդ գազան Խանին ձեռքէն ազատել Թագուհին , օրովհետեւ նա միշտ պատրաստ պիտի ըլլար , եթէ գիտնար թէ իր բռնաբարութիւնը՝ բռնաբարութեամբ պիտի փոխարինուէր : Սակայն հիմա անվրդով ու հանգիստ կուզէր խլածը « երկհակնայեմ » :

ՅՈՒՆ. — Ատիկա շիտակ է Սիսակ . եթէ նա գիտնար առաջուրէն թէ Թագուհին կամ կին փախցնելովը ընդդիմութեան պիտի հանդիպէ , անշուշտ պիտի պատրաստուէր ինքն ալ . որով անոր պինդ ճանկերէն որս ազատելը հեշտ չէր չորս հոգւով :

ՍԵՐՈՒ. — Դա անուրանալի է որ մենք իր անդիտութենէն օգտուեցանք . բայց գիտէ՞ք թէ որչափ քաջութիւն է դարձեալ չորս հոգւով Խանի հողը մտնել , տունը քար ու քանդ ընել , ու ինքն ալ իրեններով այրել :

ԽԱՉ. — Այո՛ , դարձեալ ձեր ըրած քաջագործութիւններն ալ անուրանալի ու անմոռանալի են . Յունա՛ն աղբար , չե՞ս յիշեր քիչ առաջ Սիսակը կը պատմէր թէ 20 – 30 հատի դիմադրած ու ամէնքն ալ ոչնչացուցած են : Ատկէ զատ ամենամեծ յանդգնութիւնն ու կըտրեճութիւնը կայծակինն է , որ մինակը Խանին սենեակը մտեր է առանց վախնալու թէ ի՞նչ արգելքներու կը հանդիպէ :

ԱՆ. — Ա՛խ , անունին մեռնիմ . հոգիին մատաղ ըլլամ : Գիտէ՞ք ինչ էր որ ինքը դէ-

պի հոն քաջած տարած է. — Սէրն է, սէրը,
« այն ոսկիէ չղթան՝ որ երկու անմեղ ու ան-
կեղծ սրտեր իրարու կը կապէ » . եթէ անգամ
մը որ ամրապնդուի ու հաստատուի այդ կա-
պը, ա՛լ ոչ ոք կարող է զայն րակել: Այսպէս
Կաթակիս ու Թագուհիս սրտերն ալ անշուշտ
կապուած են եզեր իրարու անքակտելի կեր-
պով մը որ մէկը քաջած տարած է միւսն ալ իր
եսեկէն՝ կա՛մ իսպառ անջատուելու և կա՛մ յա-
ւիտենապէս իրարու միացած մնալու համար:
Ահա վերջինն է որ պիտի տեսնեմ վերջապէս
ուշ թէ կանուխ:

ՍԻՍ. — Ա՛լ ուշ մի ըսեր, Աննա խաթուն,
թերևս հիմա պիտի տեսնես աղջիկդ ու փեսադ
կուք կողքի կեցած:

ԱՆ. — Աւա՛ղ, երանի՛ թէ շուտ իրականա-
յին բաղձանքներս . . . :

ՍԻՍ. — (Որ միշտ պատահանէն դուրս կը նա-
շեր, յանկարծ կը պոռայ ու մատովը ցոյց կու-
տայ այն ճամբան՝ ուրկէ կուգան Կաթակիս ու
Թագուհիս եւ Կարօն.) Ահա կուգան, նայեցէ՛ք,
նայեցէ՛ք (հոն զտնուողները պատահանը կը վա-
զեն) Կը տեսնէ՞ք Խաչի՛կ աղբար, Աննա խա-
թուն, տեսէ՛ք ինչպէս ալ կը քշեն ձիերնին . . .

ԽԱԶ. — Ո՛չ, ո՛չ, չեմ տեսներ. ինծի ամ-
պի պէս սե բան մը միայն կը նշմարուի (կու-
շայ ու ոտները կրօնած ուրախութենէն անկիւն
մը կ'իյնայ):

ԱՆ. — Ես ալ չեմ տեսներ, վա՛յ ինծի,
վա՛յ, կուրացայ, ալ աչքս հեռուն չի տես-
ներ (նէ ալ կորչայ ու կը մղմղայ) օ՜ֆ, օ՜ֆ:

ՍԻՍ. — Մի՛ լար Աննա՛ խաթուն. մէյմը
աչքդ սրբէ ու աղէկ մը նայէ. սե նոյնքները
հեծած կը քշեն . . . տե՛ս, տե՛ս, հովի նման
կը սլանան դէպի մեզ:

ՍԵՐՈՒ. — Նայեցէ՛ք, նայեցէ՛ք ճամբուն
եզրը գտնուող մեծ թթենիին քով եկաւ:

ԱՆ. — (Այ՛ր կը շփէ, ակնոցը աչքը կ'ան-
ցընէ, ու կը դիտէ.) Աւա՛ղ, ալ ծերացած եմ,
աչքս բնաւ չի զանազաներ եկողները. ակնոցս
ալ օգուտ մը չունի ինծի. Թագուհիս շաթուալ
մը բացակայութիւնը զիս շատ բանէ զրկեց:
Ու՛ր է առջի լուսաւոր աչքս:

ՍԱՌ. — Աննա խաթուն. ա՛լ մի՛ նայիր
քանի որ չես տեսներ: Այլևս աչքդ մի՛ յոգ-
նեցներ որ քիչ վերջը երբ քովդ գան այն ա-
տեն լաւ մը դիտես:

ԱՆ. — Չեմ կրնար սպասել. կուգեմ անոնց
ուրախ ու զուարթ քալուածքը, արշաւան բը
դիտել:

ՅՈՒՆ. — Իրաւ որ կ'արժէ զանոնք դիտել,
սակաւն ես ալ քեզի նման չեմ տեսներ խնամի
խաթուն: Շատ մօտս պէտք է ըլլայ որ տես-
նեմ մէկը, եթէ ոչ ինծի ալ մշուշապատ կը
տեսնուի ամէն ինչ:

ՍԻՍ. — Ահա եկա՛ն (կ'ըսէ ու դուրս կ'վազէ):

ՏԵՄԵԼ 5.

ՆՈՅՆՔ, ԿԱՅԾԱԿ. ԹԱԳՈՒՀԻ ԵՒ ԿԱՐՕ

(Կայծակ Թագուհիին մէկ թեւէն Սիսակ աշ միւս թեւէն բռնած ներս կը մտնէն. Կարօ աշ առջեւէն կը ֆայէ):

ԿԱՐՕ. — Ամէնքդ ալ ուրախացէ՛ք. Թագուհին բերինք:

ԿԱՅԾ. — Ա՛ն աղջիկդ մայրիկ, գրկէ ու զածիդ չափ զայն. սիրէ մինչև յաւիտեան...:

ԱՆ — (Թեւերը քաջած դեմ կը վազէ) Եկու՛ր, դու ալ գրկացս մէջ եկուր. մի՛ փախչիր. եկուր համբուրեմ՝ զքեզ: (Կը համբուրէ ճակասք, երեսները, ձեռքերը, Թագուհին աշ կը գրկէ միասին ու կը համբուրէ. իրար գրկած կը խօսին):

ԿԱՅԾ. — Մայրիկ, մինչև հիմակուայ լացածդ հերիք է. ա՛լ հիմա արտասունք մի՛ թափեր: Ուրախացիր որ աղջիկդ անվնաս քեզի կը յանձնեմ...:

ԱՆ. — Ասոնք ուրախութեան արցունքներ

են զաւակս, թող որ թափին ուղիսօրէն. աշ քերս կը զովանան, կը լուսաւորուին, իւրաքանչիւր արցունքի կաթիլ վշտի խաւ մը կը վերցնէ վրայէս, իւրաքանչիւր կաթիլ զօրութիւն կուտայ տեսողութեանս ջիւղերուն. թո՛ղ հոգիս, թո՛ղ որ ուրախութեանս չափանիշը գտնեմ:

ԽԱՉ. — Կայծակս, ճա՛ն Կայծակս, Թագուհիս, եկէ՛ք ես ալ համբուրեմ ձեզ: Ձեր գրկէն ասդին բոլորովին զօրութենէ ինկայ. ոտքերս ա՛լ զիս չեն վերցնիր, ձեռքերս ինծի չեն ծառայուր: Եկէ՛ք, քովս. եկէ՛ք. գթացէ՛ք ինծի ալ. (թեւերը կը քանայ ու կը կանցէ, անոնք թեւերուն մէջ կ'առնէ ու կը համբուրէ օրհնելով.) Աստուած իմ թափէ՛ բոլոր օրհնութիւններդ զոյգ մը զաւակներուս վրայ: Երկար ու երջանկաբեր կեանք շնորհէ երկուքին ալ. խնայէ՛ անոնց մատաղ կեանքին, Որ թողուր ասոնք անտէր, թշուառ, անջատ, այլ միշտ միասին, միշտ ուրախ, միշտ զուարթ պահէ...: Դուք պաշտելի անձե՛ր. անձնազօհ քաջե՛ր, անմոռաց մարտիկներ. (խօսք Սիսակի, Սերոբի եւ Կարօյի ուղղելով.) ապրի՛ք հազար ու բիւր զօրանա՛ք. բազմանա՛ք: Հակի, Սրա՛մի, Տիգրանի զաւակներ, քաջն վարդանի եւ Վահանի եղբայրներ, ապրի՛ք բիւր: (Քիչ մը հանգչելէ վերջ նորէն կ'սկսի:) Կայծակս, կեանքիս արեւը՝ Կայծակս, ահա ասկէ ետք Թագուհին քուկդ է, դու միայն կ'անաս

անոր սէրը վայելել, անոր սրտին ու հոգւոյն տիրել, անոր վրայ իշխել: Ապրեցէ՛ք միասին մեռէ՛ք միասին: Ահա իմ վերջին խրատս ու խօսքս: (Կայծակ ու Թագուհի Խաչիկին գրկէն կ'եղլեմ ձեռքերը համբուրելէ վերջ):

ԿԱՅԾ. — Ապրի՛ք. քաջարի ընկերներս, (խօսքը իր ընկերներուն ուղղելով.) որ նպատակներուս իրականացման մեծ սատարն եղաք ինձի: Ապրեցէ՛ք միասին միաբանօրէն, միութիւնն է որ կը շահի միշտ, կը յաղթէ միշտ: Երբէք մի՛ յուսահատիք վտանգին առջև: Միշտ կուրծք տուէք յանդգնօրէն, մաքառեցէ՛ք առիւծի նման ձեր թշնամիներուն հետ վտահաբար: Վստահութիւնը կէս մը յաջողութիւն ըսել է: Շատ խիստ եղիք ձեր որոշումներուն մէջ և շատ կտրուկ ձեր վճիռներուն մէջ: Ես սասիրութիւն, նախանձ լնաւ մի՛ ունենաք. ասոնք ցեցեր են որ կը տապալեն նոյն իսկ յաղթանդամ ու դարաւոր կաշններու նման ազդութիւններն ալ. պարտաճանաչ եղիք միշտ ու ա՛յն տեղ: Միթէ չէ՞ք հաւատար թէ ասկէ առաջ, ընկերներ՝ մեր շրջականներուն մէջ մեզմէ շատ աւելի զօրա որ երիտասարդներ ապրած ըլլան:

ՍԻՍ. — ՍԵՐ. — ԿԱՐՕ. — Մտոր կասկած չկա . . . բայց .

ԿԱՅԾ. — Բայց կ'ըսէք, այ՛, որովհետև միշտ անմիաբանօրէն ապրած են: Մարդ ծնած,

անասնաբար մեռած են: Երբէք չեն գիտցած հայի չարքաչ կեանքով ապրիլ ու իրենց զօրու. թիւնը գործածել: Եւ ահա իրենց թուլութիւնէն օգտուած է սա անպիտան վատթար ցած խանր:

ԽԱԶ. — (Խօսքը ընդմիջելով.) Այո՛, օգտուած էր խանր իրեններով մեր թուլութենէն մեր վախկոտութենէն: Ստոյգ էր թէ հայը ոչինչ ունէր դեռ մինչև հիմա, ամէն ինչ խանին էր: Մենք իբր հիւր. իբր գերի կ'ապրէինք այս հողին վրայ, սակայն ասկէ հտք, խանին սատկելէն վերջ, ձեր շնորհիւ մարդ պիտի ապրինք:

ԿԱՅԾ. — Մեր շնորհիւ չէ հայրիկ. այլ լոկ Միոսրեան շնորհիւ է, եթէ անիկա չըլլար, դարձեալ ոչինչ կարող էինք ընել:

ԱՆ. — Ապրի՛ Միութիւնը ուրեմն . . .

ԿԱՐՕ. — ՍԵՐ. — ՍԻՍ. — Ապրի՛ Միութեան կազմակերպիչը:

ԱՄԲՈՂԶԸ. — Ապրի՛ Կայծակը . . .

ԹԱԳ. — Կայծակս, ճա՛ն Կայծակս խանր ապանեւէդ վերջ մի՛ կարծեր թէ վտանգը բոլորովին անհետացած է: Խանր ունէր թերևս իր դաշնակիցները: Միւնոյն արիւնարբու գայլերու վահմակները երբ լսեն իրենց ընկերոջը պանուժը, վրէժխնդրութիւնով լի պիտի յարձակին հայ անմեղ, անզօր գիւղերու վրայ ու ա՛յն տեսակ վայրագութիւններ պիտի գործեն կատաղօրէն. անգլթաբար . . .

ԿԱՅԾ. — Ատոր կասկած չկայ սիրելիս ,
(նայելով դէմքին ի վեր) :

ԹԱԳ. — Ա՛լ ինչո՞ւ ուրեմն ժամավաճառու-
թիւն կ'ընենք . երթա՛նք . հասնի՛նք օգնու-
թեան , մտնենք ռամիկ ժողովուրդին մէջ .
քարոզե՛նք , խրախուսե՛նք . խումբեր կազ-
մե՛նք . պատրաստուի՛նք զոհուելու մեր ազ-
գին համար , մեր ժողովուրդին համար : Մեռ-
նի՛նք մենք , ազգը ապրեցնելու համար : Ես
զինուորուհիներ կը համախմբեմ , դուք զինուոր .
նիր ձեր շուրջը : Թո՛ղ առաջին զոհն ըլլանք
ազատութեան և դաշտաբարի մարտիրոսներ մենք
համակ : Ազգը այն ատեն պիտի հասկնայ . պի-
տի ճանչնայ իր խաղալիք դերը : Երթա՛նք .
շուտ երթանք թանկագին սիրականներ :

ԱՆ — (Իր աղջկան առաջին փարոզէն ազ-
դուելով կ'ըսէ .) Գնա՛ աղջիկս կայծակիս հետ
խնդացնելու ինծի պէս շատ մայրեր . . . Քեզ
կրկին ողջ առողջ տեսնելէս յետոյ մահը ինծի
համար շատ քաղցր պիտի ըլլայ այլևս : Գնա՛ ,
քանի որ կայծակս հետդ է . գնա՛ օրհնութիւն
ներովս լեցուած ժամ առաջ անտէրներուն օգ-
նելու : Գնա՛ . գնա՛ . մօրմէդ առաջ Մայր Հա-
յաստանի , Հայրենիքի սրտին տրոփիւնը կըտ
րելու . դադրեցնելու . . . :

ԽԱԶ. — Գնացէ՛ք . հայի զաւակներ . ազա-
տութեան հոգեպարգև շունչը սփռելու տան-
ջուած ժողովուրդին մէջ :

ՍԵՐ. — Ապրի՛ն գաղափարակից հայրն ու
մայրը :

ՅՈՒՆ. — Գնացէ՛ք անգին զաւակներս . ա՛լ
ձեր ձեռքերը կաշկանդող , կապող , կապկպող
լարերը՝ հօրն ու մօրը , քրօջն ու սիրելիներու
արցունքները չկան : Գնացէ՛ք արձակ համար-
ձակ առանց վայրկեան մը անցնելու . այլևս
յաղթութիւնը ձերն է միշտ :

ԿԱՅԾ. — Փառք մեծ բարձրեալին : Ա՛լ յոյ-
սով եմ որ ազգս , տանջուած ու դարերէ ի վեր
մարտիրոսացած , խաչուած , գերուած ազգս ա-
զատուած պիտի ըլլայ զինքը հալածողներէն ,
քանզի մայրն իր աղջիկը՝ , հայրն իր զաւակը՝ ,
կը զրկէ ազգին համար զոհուելու , երթա՛նք .
ուրեմն , միասին ընկե՛րք . ճա՛ն տղերք , հայ-
րենիքի տառապեալ ժողովուրդին օգնութեա՛ն
հասնինք :

ԹԱԳ. — Երթա՛նք Միութեան սերմը յա-
նենք . ատելութիւնը , թշնամութիւնն ու երկ-
պառակութիւնը արմատախիլ ընենք . երթա՛նք
ազատութեան լոյսն ու գաղափարը տարածենք .
ճա՛ն ընկերներ :

ԿԱՅԾԱԿ , ՍԻՍԱԿ , ՍԵՐՈՐ ԵՒ ԿԱՐՕ. — Եր-
թա՛նք , դէպի պարտականութիւն . երթա՛նք
դէպի ազատագրում : (Դուրս կ'ելլեն կարգով
կայծակին ետեւէն) :

(Վարագոյր)

Վ Ե Ր Զ

ԿԵՆՍԱԴՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՌՈՑ

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆՔ

Մ Ի Ս Ա Ք Ս ՈՒ Բ Ե Ա Ն

(Դրընճեան)

Ծնած է 1890 Յունուար 6 ին (Հ. Տ.) Արաբկիրի Շահրոջ քաղին մէջ .

Նախնական դաստիարակութիւնը առած է նոյն քաղը Ազնուաշուք Պողոս եմէնսի Կարապետեանի հաստատած քաղաշին վարժարանին մէջ եւ յետոյ մեծ յաջողութեամբ աւարտած է 1910 ին՝ Մամուրէք - Իւլ - Ազիզի (Քարքերդ) Կարույիկներու Գոյեժը .

Երկու տարի իր ծննդավայր քաղի Կարապետ Պողոսեան վարժարանին մէջ իբրեւ աւագ ուսուցիչ պաշտօնավարելէ յետոյ, Արաբկիրը թողնով Գահիրէ պանդխտած է .

Իր ուսուցչութեան միջոցին, պարապոյ ժա. մերը յազարուցած է գրելու « Մ Ի Ս Ա Ք Ս ՈՒ Բ Ե Ա Ն Օ Գ ՈՒ Տ Ը », եւ « Ն Ա Խ Ա Ն Չ Ո Տ Մ Ա Ր Դ Ը », քատրախաղերը, եւ « Ա Ր Ա Բ Կ Ի Բ Ի Պ Ա Տ . Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն Ը », որուն մէջ մեծ տեղ տրուած է 1896 ի Թրֆօ - քարքարոսական նախնիներուն .

ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉԸ

Գահիրէ 26 Յուլիս 1913

ԵՂԻՇԷ ԹՈՐՈՍԵԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

ԳՍՀԻՐԷ (Եգիպտոս) 1900 - 1913

1. ՍԱՍՈՒՆ ԵՒ ԶԷԹՈՒՆ (Սիւսն Ֆեշկեան) Եջ 160, Գահիրէ 1900. Գին 10 դր .

2. ԱԶԳԱՅԻՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ (Արսաշարու) Գահիրէ 1901 Գին 12 դր .

3. ՎԵՐԶԱԼՈՅՍԻ ԶԱՅՆԵՐ (Խրիսեան Հայրիկ) Գահիրէ 1901. Գին 10 դր .

4. ՅԱԻԵՐԴԻ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ (Հայրդի - Տէր Ղեւոնդ Եպիսկոպոս Շիշմանեան) Գահիրէ 1902. Սեփականութիւն « Արշարոյս » քերթին . Գին 10 դր .

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ՆՈՒՊԱՐ ՓԱՇԱՅԻ պատկերազարդ (Եղիշէ Թորոսեան) Գահիրէ 1903. Առաջին տպարութեան հասոյքը Գահիրէի Աղբասախնաւ Ընկերութեան նուիրուած է Հեղինակին կողմէ .

6. ԻՄ ԱՔՍՈՐԻ ԿԵԱՆԲԸ (Տէր Ղեւոնդ Եպիսկոպոս Շիշմանեան) վեց տարւ յիշուի հրատարակուելով 917 էջ ձեռագրեւ, ընդհանուր է տպարութիւնը 1906 ին թշնամութեանց հետեւանոք .

7. ՊՍԱՍԻՆԱԴՐԻ (Եղիշէ Թորոսեան) ընդ հաստած 1906 ին .

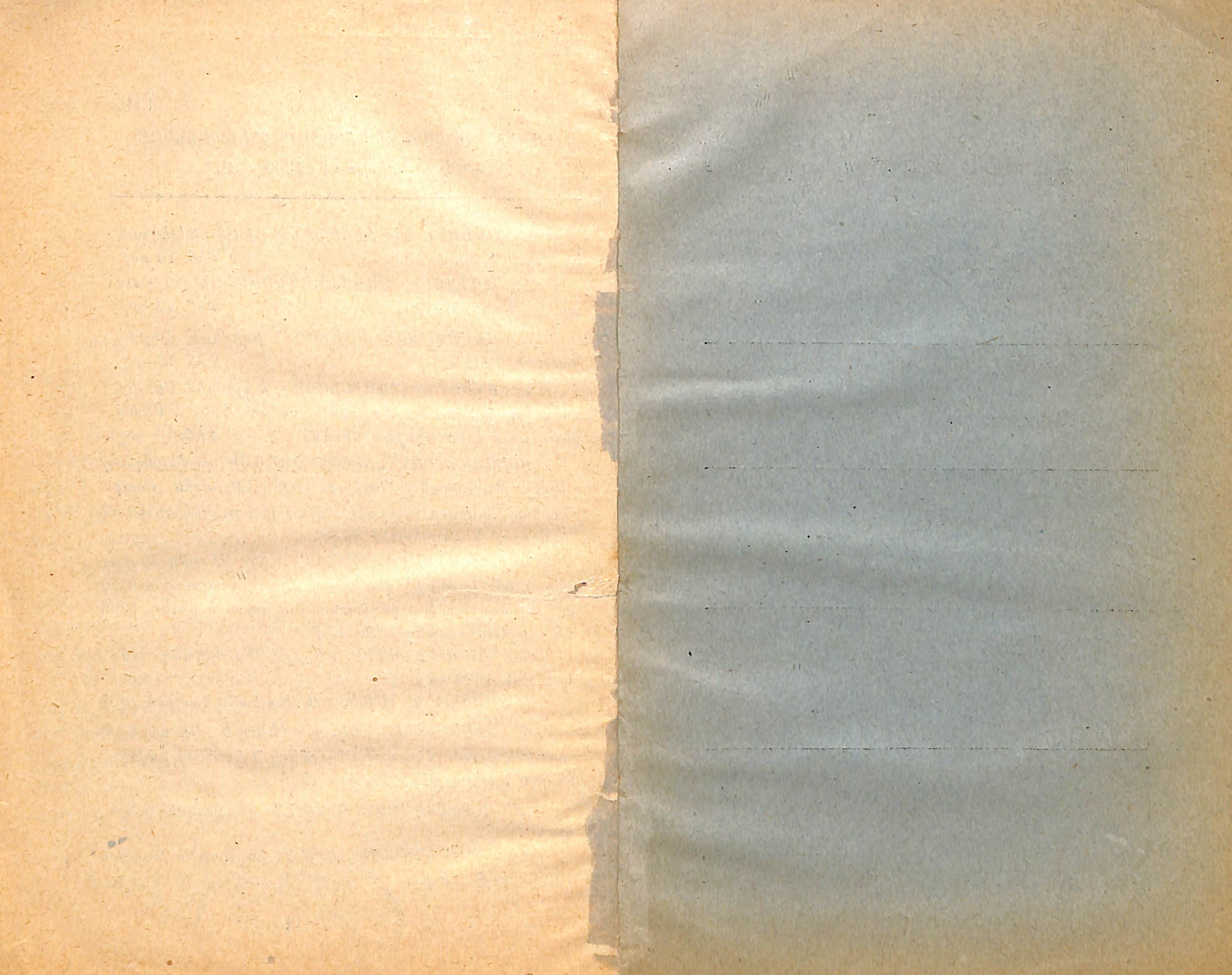
8. ՍՈՒԼՈՒՆ ՀԱՄԻՏ (Ա. Պաշեան) Գահիրէ 1908

9. ՏՈՒՐ ԺՊԻՏ (Եգիլկ - Գեորգ Մ. Պերպերեան) պատկերազարդ, Հասոյքը Թորոսիոյ Դաւառաց սովետական նուիրուած . Գահիրէ 1908 .

10. ԱԶԱՏՈՒԹԵԱՆ ՇԱԻԻԴԸ (Ազատդի) Գահիրէ 1909 .

11. ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ՍՐԱՀ, Տեղեկագիր Գահիրէ 1903 . Էջն . Էջն .

Սոյն գրքոյկէն ունենալու համար պէտք է
դիմել հետեւեալ հասցէներուն .

Գաճիկ .

Mr . Missak A . Sourian
Chez Mr . Sarkis Yéramian
Bab - El - Hhalk Le Caire

Կ . Պօլիս .

Mr . Léon Khatchikian
Nouri - Osmanieh djadessi No. 68
Constantinople

Մամուրէթ - Իւլ - Ալիզ .

Mr . Méléon Ghévontian
Collège Français
(Turquie) Mamouret - Ul - Aziz

Մալաթիա .

Mr . Dieran Vichabazoun
Ecole Arménienne
(Turquie) Malatia

Արաբկիր .

Mr . Mihran Zouriguian
(Turquie) Arabkir

Գին 5 զրշ ուղ , կամ յէկ ֆր . 25 սանձ .

17723

2013

